

OSMANLI DEVLETİ'NDE MÜLKİYET HAKLARI VE MÜLKİYET İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE KADININ HUKUKİ STATÜSÜ

The Legal Status of Women in Accordance with the Property Rights and Property

*Gül AKYILMAZ**

I. Giriş

Kıta Avrupa'sında Fransız İhtilali ve bu İhtilalin etkisi ile ortaya çıkan hukuki belgelerde önemli bir yer tutan temel haklardan birisi de bilindiği üzere mülkiyet hakkıdır. Aslında bu haktan ilk bahseden belge Amerikan İhtilali sırasında yayınlanan Virginia Haklar Bildirgesidir. 12 Haziran 1776'da halkın temsilcilerinden oluşan Virginia Meclisi tarafından kabul edilen, daha sonra Virginia Anayasası'nın başına da eklenen on altı maddelik bildiride insanların doğuştan itibaren eşit, özgür, bağımsız ve bazı haklara sahip oldukları vurgulanmıştır. İnsanların isteseler de feragat edemeyecekleri haklar ve özgürlükler vardır. Bu hakların başında mülkiyet hakkı yer almaktadır¹. Fransız İhtilali sırasında 28 Ağustos 1789'da yayınlanan Fransız İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirgesi'nde de doğal, devredilemez ve vazgeçilemez haklardan bahsedilmiştir ki bunlardan birisi de mülkiyet hakkıdır. Üstelik belgede mülkiyet hakkına özel bir önem verilerek iki ayrı maddede bu haktan söz edilmiştir. Bildirgenin ikinci maddesinde her siyasal toplumun amacının insanların doğal ve

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Öğretim Üyesi.

¹ Gül Akyılmaz, **Siyasi Tarih**, Ankara, Seçkin Yayınları, 2015, s. 62; Mehmet Semih Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, İstanbul, Beta Basım Yayım ve Dağıtım 2001, s. 60-62.

zamanaşımı ile kaybolmayan haklarının korunmasından ibaret olduğu söylenerek kişilerin doğal hakları sıralanmıştır. Bu haklardan birisi de mülkiyet hakkıdır. On yedinci maddede mülkiyet hakkına yeniden değinilmiştir. Maddeye göre mülkiyet hakkı kutsal ve dokunulmaz bir hak olduğu için hiç kimse bu haktan yoksun bırakılamaz. Bu konudaki tek istisna yasayla öngörülen kamusal ihtiyacın açıkça gerektirdiği hallerde adil ve peşin tazminat ödenmesi koşuluyla kişinin bu haktan mahrum bırakılabilesidir².

Fransız İhtilalinin doğurduğu önemli fikir akımlarından olan liberalizmin temel kavramlarından birisi de mülkiyet hakkı ve bu hakkın korunmasıdır. Liberal anlayışa göre bireylerin kendi kişisel özerkliklerini her türlü kişisel ve keyfi güce karşı korumada başarılı olup olamayacakları özel mülkiyetin kabulüne ve güvenliğine bağlıdır. Liberal değerler evreninde özgürlük, mülkiyet ve mülkiyet haklarıyla yakından ilişkili değil adeta onunla özdeştir. Bir başka ifade ile mülkiyet hakkına sahip olmayan birey özgür de değildir. Liberal anlayış kişinin mülkiyeti üzerinde tasarruf ehliyeti bir başka ifade ile hukuki işlem ehliyeti varsa bu tür bireyleri yurttaş olarak nitelendirir ve bu suretle sivil toplumun tam üyelerini yönetilmek ve savunulmak ihtiyacında olanlardan ayırır³. Bu çerçevede köleler, çocuklar, akıl hastaları ve belli bir döneme kadar kadınlar yönetilmek ve savunulmak ihtiyacında olanlar grubunda yer alarak toplumun tam ve yetkili üyesi ve vatandaş olarak kabul edilmemişlerdir. John Locke “Two Treaties of Government” isimli eserinde devletin en yüce görevinin her insanın doğal hakkı olan yaşama, özgürlük ve mülkiyet hakkını korumak olduğunu ileri sürerken, korunması ve yönetilmesi gerekenler ve siyasi güç arasındaki ilişkiyi mülkiyet üzerinden tanımlamıştır. “Ataerki güç ancak çocuğu kendi malını idare edemez kıldığı zaman, siyasal

² Akyılmaz, **Siyasi Tarih**, s. 70-71; Gemalmaz, **İnsan Hakları Hukuku**, s.72-75; Recai Galip Okandan, **Umumi Amme Hukuku**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1968, s. 273-275.

³ Ursula Vogel, “Mülkiyet Hakları ve Almanya ve İngiltere’de Kadının Statüsü”, (Editör: Jürgen Kocka / Allan Mitchell), **19. Yüzyıl Avrupa’nda Burjuva Toplumu**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s. 239.

güç mülkiyet insanların kendi kontrolünde olduğunda ve despotik güç de hiç mülkiyete sahip olmayanlar üzerinde vardır”⁴.

Görüldüğü üzere bireylerin hukuki statüsünün hatta özgür olup olmadıklarının belirlenmesinde büyük öneme sahip olan mülkiyet hakkı ve mülkiyet ilişkileri (özellikle gayrimenkul mülkiyeti) tarihsel süreç içinde kadının hukuki statüsünün belirlenmesinde –hatta bir adım daha ileri gidilirse siyasal haklara sahip olmasında- de mutlaka dikkate alınması gereken etkiler yaratmıştır. Nitekim gerek Avrupa gerekse ABD’de kadınların eşitlik ve politik haklar konusundaki mücadelelerinde ilk adımlar evlilik içindeki eşitsizliklerin giderilmesi ve ekonomik haklar konusunda olmuştur. Bu sebeple kadınların siyasi haklar ve oy hakkını kazanma mücadelelerinde odaklanılan nokta mülkiyet hakkı olup, mücadelenin temel felsefesi şöyle ifade edilmiştir. “Biz kadınları korumanın yollarını aramıyoruz. Onun yerine kadınları kendilerini koruyacak statüye getirmek istiyoruz”⁵.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında kadının içinde yaşadığı toplumdaki sosyal ve hukuki statüsünün belirlenmesinde mülkiyet hakları ve aile ve miras hukukundaki konumunun stratejik bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Mülkiyet hakları denildiği zaman ise özellikle taşınmaz mallar üzerindeki sahiplik ve hukuki işlem ehliyeti öne çıkmaktadır. Taşınmaz mallar söz konusu olunca ilk akla gelen kuşkusuz arazidir. Bu nedenle kadınların mülkiyet hakları konusunda arazi mülkiyetine sahip olma ya da olamama çalışmamızda anlamlı sonuçlara ulaşmamızda etkili olacaktır. Zaten unutmamak gerekir ki 19. Yüzyılın önemli bir kısmı da dâhil olmak üzere uluslararası sistemde dahi güçlü devlet olmanın ön şartı büyük topraklara sahip olmaktan geçmektedir. Kadınların değerini de ailelerinin

⁴ John Locke, **Two Treaties of Government**, London 1962, s 410.

⁵ Ellen Carol DuBois, “Outgrowing the Compact of the Fathers: Equal Rights, Woman Suffrage and United States Constitution, 1820-1878”, **The Journal of American History**, Vol. 74, No. 3, The Constitution and American Life: A Special Issue December, 1987, s. 841-842; 19. Yüzyılda ABD’de kadınların mülkiyet hakları ve siyasi hakları için mücadele veren Elizabeth Cady Stanton erkeklerin kadınları korumasını ve gözetmesini kurdun kuzuyu, kartalın tavşanı korumasına benzeterek, kadınların erkeklerden bağımsız olarak mülkiyet ve siyasi haklarına sahip olmalarının önemini vurgulamıştır, DuBois, **Woman Suffrage**, s.843.

sahip olduğu topraklar ya da miras veya çeyiz olarak kendilerine düşecek toprakların miktarı belirlemiştir. Bu yüzden büyük bir sömürge imparatorluğuna sahip olan İspanya Kralı II. Charles'ın hiç de güzel olmayan iki kız kardeşiyle evlenmek için Avrupa'daki krallar birbiriyle yarışmış, sonunda Fransa Kralı XIV. Louis ve Habsburg (Avusturya) İmparatoru mutlu sona ulaşmış, masalın sonunu ise on üç yıl süren İspanya Veraset Savaşı belirlemiştir.

Toprak mülkiyetinin sahip olduğu önem sebebiyle feodal dönemde aristokrat sınıf içerisinde toprak sahibi olan kadınların yapacağı evlilikler feodal yasalarla düzenlenmiş olup, feodal beyin onayına tabi kılınmıştır. Feodalitenin yıkılmasından sonra ortaya çıkan liberal-burjuva ağırlıklı toplumsal yapıda ise siyasi hak kazanımları da dâhil olmak üzere kadınların hukukten erkeklerle eşit statüye gelmelerinde mülkiyet hakkının önemli etkileri olduğu görülmektedir. Kadınlar mülk sahibi ve vergi veren vatandaşlar sıfatına sahip oldukları andan itibaren siyasal haklara da sahip olmuşlardır. Bu süreçte evli kadınların bekâr kadınlara göre daha zorlu bir mücadele verdiği, evli kadınların Batı Hukukunda uzun bir süre hukukten kişi olarak kabul edilmediği, hukuki işlem ehliyetine sahip olmadıkları için mal varlıkları üzerinde herhangi bir tasarrufta bulunamadıkları bilinmektedir.

Osmanlı Hukuku açısından konuya bakıldığı zaman ise uygulanan hukuk kuralları çerçevesinde cinsiyet ayrımı yapılmaksızın gerekli şartları sağlayan herkesin eda ehliyetine sahip olarak her türlü hukuki işlemi yapabildiği, evliliğin kadının hukuki işlem ehliyeti üzerinde herhangi bir kısıtlamaya neden olmadığı tespit edilmektedir. Evlilikte mal ayrılığı rejiminin geçerli olduğu Osmanlı Hukukunda kadın mehir, vasiyet, miras, hibe ya da vakıf lehtarları olarak mal varlığını genişletebilmiş ve bu mal varlığı üzerinde her türlü hukuki işlemi yapabilmıştır. Batıda köleler, çocuklar, deliler ve kadınların farklı hukuki statüdeki varlıklar olarak değerlendirildiği bir dönemde Osmanlı Devleti'nde kendi mal varlıkları üzerinde her türlü hukuki işlemi yapabilen, başta arazi olmak üzere taşınmaz mülkiyetine sahip olan, vakıf kurabilen, mütevellilik yapan, hatta tımar sahibi olan kadınların hukukten bazı alanlarda erkeklerle neden eşit statüde olmadıkları cevaplandırılması gereken bir sorudur. Bu soru bizi teoride sahip olunan hakların uygulamaya ne oranda yansıdığı sorunsal-

luna getirmektedir. Anlamli cevaplar bulunabilmesi içinse uygulama konusunda iki ana kaynak olan şer'iyeye sicilleri ve arşiv belgelerinin ortaya koyduğu verilerin değerlendirilmesi gerekmektedir.

Tebliğimiz esasen çok geniş bir konuyu kapsamakta olup, zaman ve yer açısından da bir sınırlama yapılmamıştır. Oysa Osmanlı Devleti'nde yüzyıllara ve yere göre önemli birtakım farklılıklar ortaya çıkabilir. Örneğin 17. ya da 18. Yüzyıla, 19. Yüzyılda kadının mülkiyet haklarını kullanım şekli, mülkiyet ilişkileri, geçerli olan hukuki düzenlemeler farklılıklar göstermiştir. Benzer biçimde İstanbul'daki kadınlarla Suriye, Filistin ya da Mısır gibi Ortadoğu hatta Kuzey Afrika'daki Osmanlı topraklarında yaşayan kadınlar açısından içinde yaşadıkları toplumun gelenekleri, örf ve adetlerinden kaynaklanan farklılıklar ortaya çıkabilmiştir. Yine Müslüman tebaaya mensup kadınlarla zimmi kadınlar için mülkiyet ilişkilerinin uygulamaya yansımada değişik sonuçlar görülebilmektedir. Tebliğimizde farklı yüzyıllar, farklı coğrafyalar ya da farklı dine mensup kadınlardan örneklemeler yaparak konuya sadece bir giriş yapmak amacındayız. Umut ederiz ki ileriki dönemde daha ayrıntılı ve kapsamlı bir çalışma ortaya konabilir.

Tebliğimizde öncelikle Batı Hukukunda mülkiyet hakları açısından kadının statüsü ortaya konmaya çalışılacaktır. Başta İngiltere ve Amerika olmak üzere common law'ın geçerli olduğu ülkelerde kadının mülkiyet haklarının nasıl düzenlendiği, özellikle evli kadınların bu konuda maruz kaldığı kısıtlamalar incelenecektir. Ayrıca sadece bu iki ülke ile sınırlı kalınmayarak Fransa, İsveç, Prusya ve Latin Amerika'da tarihsel süreç içerisinde kadınların mülkiyet hakları gözden geçirilecektir. Böylelikle Osmanlı Devleti ile ilgili değerlendirmeler yapılırken çağdaş devletlerle bir karşılaştırma yapma imkânı da ortaya çıkacaktır. Ardından Osmanlı Hukukunda kadının mülkiyet hakları incelenecektir. Bu inceleme şer'i ve örfi hukukun konuyla ilgili olan düzenlemeleri kapsamında olacaktır. Ayrıca teori ve uygulama arasındaki farkı görebilmek için farklı bölge ve yüzyıllara ait şer'iyeye sicilleri ve arşiv belgelerinden yararlanılmaya çalışılacaktır. Yine konuya kısmen bir sınırlama getirmek için menkul mallardan ziyade gayrimenkul mülkiyeti özellikle de arazi mülkiyeti kapsamında gözlemler yapılarak anlamlı sonuçlara ulaşmaya gayret edilecektir. Bu çerçevede Osmanlı Devleti'nde kadınların mülkiyet alanında

hukuken sahip olduğu hakların uygulamaya ne oranda yansıdığı ortaya konmaya çalışılacaktır. Böylelikle kadının kamusal alanda daha fazla görünür olmasında, 1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nin hazırlanmasında ya da milliyetçilik akımının yoğun etkisi altında kalan İmparatorlukta kadınlar arasındaki siyasi faaliyetler ve taleplerde mülkiyet ilişkilerindeki gelişmelerin ne derece etkin olduğu sorusuna cevaplar aranacaktır.

II. Batı Hukukunda Kadınların Mülkiyet Hakları

Batı Hukukunda kadınların mülkiyet hakları denince başta İngiltere ve A.B.D. olmak üzere common law'ın uygulandığı ülkelerde geçerli olan kurallar akla gelmektedir. Ancak sağlıklı ve genel değerlendirmeler yapılabilmesi için diğer Avrupa ülkelerinde kadınların mülkiyet haklarının nasıl düzenlediğine de bakmak da gereklidir.

A. İngiltere'de Kadınların Mülkiyet Hakları

İngiliz Hukukunda kadınların mülkiyet hakları medeni durumlarına bağlı olmuştur. Evli olmayan kadınlar hukuken "feme sole", evli kadınlar ise "feme covert" olarak adlandırılmıştır. Bu ayırım kadınların mülkiyet hakları ve hukuki işlem ehliyetleri konusunda önemli farklılıklar yaratmıştır. Feme sole olarak nitelendirilen bekâr kadınlar mülkiyet haklarına ve hukuki işlem ehliyetine sahip oldukları için mal varlıkları üzerindeki kontrollerini sürdürebilmişlerdir. Bu kadınlar ebeveynlerine mirasçı olabilmişler, yasal olarak toprak sahibi olmaları konusunda da herhangi bir sınırlama olmamıştır. Bekâr kadınlar vasiyetname düzenlemek yoluyla malvarlıklarını istedikleri gibi paylaşırabilmişlerdir⁶. İngiliz örneğinde dikkat çeken nokta kadınların bıraktıkları vasiyetnamelerde malların dağıtımının erkeklerden farklı olmasıdır. Kadınlar belki de hemcinslerinin içinde buldukları kısıtlamalara daha duyarlı oldukları için genellikle yaptıkları vasiyetlerde kadınları gözeterek mallarının büyük kısmını ka-

⁶ Anne Laurance, "Women and the Transmission of Property Inheritance in the British Isles in the 17th Century", *Dix-septieme Siecle*, 244 (32), 2009, s. 10.

dın akrabaları arasında bölüştürmüşlerdir⁷. Bekâr kadınlar evlenmedikleri sürece mal varlıklarını idare edebilmişler ve bunlar üzerinde diledikleri hukuki işlemleri yapma ehliyetine sahip olmuşlardır.

Common law'da evli kadınları ifade eden “feme covert” kavramı bu kadınları özel bir hukuki statüye oturtmaktadır. Kavramın temelinde karı ve kocanın Tanrı önünde “tek” olarak kabul edilmesinin hukuk önünde de tek bir şahıs gibi kabul edilmesi gerektiği anlayışı yatmaktadır. Ancak ilgi çekici olan nokta bu tek olarak kabul edilen şahsın koca tarafından temsil edilmesidir. Daha açık ifade edilmesi gerekirse kanunlar önünde karı ve koca tek bir hukuki kişilik haline gelmekte ve kadının tüm malvarlığı kocasına teslim edilmektedir. Kadının hukuki kişiliği tamamen sona ermekte ya da kocasına dâhil olmakta, dolayısıyla hukuki işlem ehliyetinden de mahrum kalmaktadır. Bu durumun doğal sonucu olarak kadının herhangi bir akid yapması mümkün olmadığı gibi davacı ya da davalı sıfatıyla mahkemede görülmekte olan bir davaya taraf olabilmesi mümkün değildir. Yine kadın vasiyet yolu ile mallarını dağıtamaz⁸. Çok çarpıcı bir

⁷ Amy Louise Erickson, **Women and Property in Early Modern England**, London, Routledge, 1993, s. 19.

⁸ Peter Larson, “Married Women and the Legal Fiction and Women’s Agency in England, America, and Northwestern Europe”, **Canadian Journal of History**, Spring-Summer 2015, s. 87; John Hamilton Baker, **An Introduction to English Legal History**, London and Boston, Butterworths, 1990, s. 552; Mary Lyndon Shanley, **Feminism, Marriage, and the Law in Victorian England, 1850-1895**. Princeton, Princeton University Press, 1989, s.8; Laurance, *Women and the Transmission of Property*, s. 10-11; 1716-1718 yılları arasında İstanbul’da İngiliz büyükelçisi Montaqu’nu karısı olarak bulunan ve çok zengin bir aristokrat aileden gelen Lady Mary Wortley Montaqu kızına yazdığı mektupda feme covert sttüsünün kendisinin önüne koyduğu engellerden bahsetmiştir. İçinde bulunduğu durumu “cehennemim ta kendisi olarak” niteleyen Lady Montequ bir feme covert olarak bütün mevcut ve gelecekteki kazançları ve miras haklarından mahrum edildiğinden dert yanmıştır. Lady Montequ mektubunda bütün evlilik hayatı boyunca hiçbir şeye sahip olmadığını, yaşamı ve refahının tamamen kocasının ihsanına bağlı olduğunu, biricik kızına bağışlamak istediği aile yadigarı mücevherlerin bile kocasına ait olduğunu yazmaktadır. Bu nedenle ancak kocasının izni ile mücevherlerini kızına hediye edebilmiş, mücevherlerle birlikte ona gönderdiği mektupta “Sevgili kızım bana hiçbir şey için teşekkür etmek zorunda değilsin. Mücevherler için babana teşekkür etmeni istiyorum. Çünkü biliyorsun ki benim hiçbir şeyim yok!” demiştir, Bernadette Andrea, “Islam, Women, and Western Responses: The Contemporary Relevance of Early Modern Investigations”, **Women’s Studies**, Routlage, 38, 2009, s. 279.

örnek olarak evli kadın bir yazarsa, evlilikten önce eserleri yayımlanmış ve telif haklarına sahipse, evlenince bu hakların hepsi kocasına geçmektedir. Bunun ilgi çekici bir örneği aşağıda üzerinde durulacak olan Caroline Norton Davası'nda ortaya çıkmış ve İngiliz mülkiyet hukukundaki adaletsizliğe ışık tutmuştur.

İngiliz Hukukuna göre evli kadınların taşınır mallarının kocaya ait olduğu kabul edilmektedir. Koca bu malları isterse satabilir. Kadının çeyizine dâhil olan taşınır mallar-mücevherler, kıyafetler gibi- da koca tarafından satılabilir, ancak vasiyet edilemez. Evli kadınların ev, arazi gibi taşınmazlar üzerindeki mülkiyet hakkı devam etmekle birlikte bu mallarla ilgili herhangi bir hukuki işlem yapma yetkileri yoktur. Bir başka ifade ile bu gayrimenkulleri satamaz, kiraya veremez, rehin işlemi gerçekleştiremez. Bu işlemleri yapabilmesi için kocasının izni gerekir. Hatta kira karşılığı aldığı nakit bedel yani para taşınır mal olarak kabul edildiği için bu para da kocaya ait olur. Koca için karısının taşınmazları üzerindeki belki de tek sınırlama karısının rızası olamadan bu malları hibe edememesidir⁹.

Kızlarının talihsiz statüsünün farkında olan ve evli kadınların içinde buldukları kısıtlamaları biraz olsun hafifletmek isteyen babalar çeyiz ve evlilik öncesi yapılacak bir anlaşma ile kızlarına güvence sağlayabilmek için “pin money” bir başka ifade ile cep harçlığı tahsis etmişlerdir. Bu yolla evli kadınlar kocalarının kontrolünde olmayan ve kocalarından bağımsız olarak gelir sağlayan, sadece kendi kullanımına tahsis edilmiş mülklere sahip olabilmişlerdir. Bu mülkler evli kadınların coverture hukuku çerçevesinde sahip olabileceği tek maldır¹⁰

Common Law ilkelerine göre kocası ölen kadınlar dul kalmaları ile birlikte “feme sole” statüsünü yeniden kazanmaktadırlar. Bir başka ifade

⁹ Mary Beth Combs, “Cui Bono? The 1870 British Married Women’s Property Act, Bargaining Power, and the Distribution of Resources within Marriage”, **Feminist Economics** 12 (1–2), January/April 2006, s. 53-54; Lee Holcombe, **Wives and Property: Reform of the Married Women’s Property Law in Nineteenth Century England**, Toronto, University of Toronto Press, 1983, s. 25.

¹⁰ Susan Staves, **Married Women’s Separate Property in England, 1660-1833**, London, Harvard University Press, 1990, s. 133; https://en.wikipedia.org/wiki/Married_Women%27s_Property_Act_1882, erişim 29.12.2015.

ile mülkiyet haklarına ve hukuki işlem ehliyetine kavuşmaktadırlar. Kocaları ölen kadınlar drahoma olarak adlandırılan kocalarının malvarlığının 1/3'ne eşit olan bir miktarı mirasla intikal etmişlerdir. Bu malların içinde gayrimenkuller de yer almıştır. Kocasından kalan mallar üzerindeki miras hakkı kadının evlenirken getirdiği malvarlığının geri dönüşü anlamına gelmemektedir. Ancak zaman içinde taşınmaz malları da içeren drahoma hakkı değişime uğramış, menkul ticari mallar ve bankalardaki yıllık mevduatlar zenginliğin yeni unsurları olarak toprağın yerini almıştır. Bu sebeple drahoma yasalarında değişiklikler yapılmış, kadınların arazi üzerindeki hakları sınırlandırılarak, araziye eşdeğer zenginliğin yeni formları onun yerine geçmiştir¹¹. 1833 yılında çıkarılan drahoma yasası erkeklerin lehine olan mülkiyet haklarını pekiştirmiştir. "Jointure" olarak adlandırılan ve kocanın ölümünden sonra kadına bağlanan gelir içinde zamanla arazi gibi değerli taşınmazlar yer almamış, kocalar sağlıklarında yaptıkları sözleşmelerle bunları erkek mirasçılara bırakmayı tercih etmişlerdir. Görüldüğü üzere dul kadınlar tıpkı bekâr kadınlar gibi mal varlıklarını idare etme, vasiyet yapma da dâhil olmak üzere hukuki işlemleri yapma ehliyetine sahip olsalar da gitgide başta arazi olmak üzere gayrimenkullere sahip olma hakkından mahrum olmuşlardır¹².

İngiliz Hukukunda kadınlar ister bekâr isterse evli olsun babalarına mirasçı olabilmişlerdir. Ancak kız ve erkek çocuklara mirasla intikal eden mallar birbirinden farklıdır. Kız ve erkek çocuklar neredeyse birbirine eşit miktarda miras payına sahip olsalar da erkek çocuklar genellikle daha değerli taşınmazlar olarak kabul edilen toprağın mülkiyet hakkını kazanırken, kızlar kişisel mallar olarak adlandırılan taşınır malları- mücevherler, giysiler, ev eşyaları gibi- almışlardır. Bazen evli kadınlara kalan kişisel mülkler içerisinde bir malikâne ve kiracılara hayat boyu kiralanan arazilerin yer aldığı (bu tür arazilere copyhold ya da leasehold denilmiştir) taşınmazların da yer aldığı görülebilmektedir¹³. Ancak bu uygulamaya çok sık rastlanmamış, genellikle araziler erkek çocuklara özellikle de

¹¹ Staves, **Married Women's Separate Property in England**, s. 32.

¹² Property Rights of Women in Nineteenth Century **England123HelpMe.com**<http://www.123HelpMe.com/view.asp1856604Jan2016>

¹³ Erickson, **Women and Property**, s. 219.

ekberiyet kuralı çerçevesinde en büyük erkek çocuklara kalmıştır. Kız çocuklar ancak erkek çocukların yokluğunda taşınmazları mirasla intikal edebilmişlerdir. Avrupa ülkelerinden farklı olarak İngiliz hukuku erkek çocuklar yoksa kız çocukların birlikte mirasçılığını kabul etmiştir. Ancak taşınmaz malların intikalinde erkek çocukların önceliği özellikle de en büyük erkek çocuğun birinci mirasçı olması kuralı İngiltere’de 1925’e kadar devam etmiştir¹⁴.

Evli kadınlar için bir diğer problem evliliğin ölüm dışında bir nedenle sona ermesidir. İster koca isterse karının isteği ile sona ersin evlilik birliği çözüldüğünde boşanma genellikle kadınları yoksullaştırmış ve ekonomik olarak büyük bir güçlük içine sokmuştur. Çünkü İngiltere’deki mevcut yasalar kadınlara evlilik malları konusunda hiçbir hak tanımamıştır. Boşanmak isteyen kadınlar kocalarının mali destek ve mal varlığından tamamen yoksun bırakılarak adeta cezalandırılmışlardır. Caroline Norton Davası (Caroline Norton Case) İngiltere’de kocalarından boşanmak isteyen kadınların katlanmak zorunda oldukları acı ekonomik şartlarla ilgili kamuoyunun ilgisini çeken belki de ilk örnek dava olmuştur. Caroline Sheridan Londra’da 22 Mart 1808’de soylu ancak fakir bir ailede dünyaya gelmiş, 8 yaşında babasının ölümü ile ailenin mali sıkıntıları ağırlaşınca 16 yaşında İngiliz Parlamentosunda Torylerin temsilcilerinden olan kendisinden yaşça büyük George Norton ile evlenmek zorunda kalmıştır. Ancak mutsuz bir evlilik yaşamış, kocasının düzenli fiziksel ve manevi şiddetine maruz kalmıştır. Acısını unutmak için yazmaya başlamış, çok sayıda şiir yazmış, dönemin önemli kadın dergilerinde (La Belle Assemblee ve Court Magazine) editörlük görevinde bulunmuştur. Böylelikle ekonomik bağımsızlığını kazanınca 1836’da kocasını terk etmiştir. Ancak kocasının pes etmeye niyeti yoktur. Karısının dönemin Adalet Bakanı ile ilişkisi olduğunu iddia ederek karısına zina davası açmıştır. Dava Caroline Norton’ın suçsuzluğunu kanıtlaya da itibarı yerle bir olmuştur. Ardından Caroline Norton kocasına şiddet gördüğü iddiası ile boşanma davası açmış, ancak İngiliz yasalarına göre bu durum bir boşanma sebebi

¹⁴ “Property Rights of Women in Nineteenth-Century England.” [123HelpMe.com](http://www.123HelpMe.com/view.asp?id=18566). 04 Jan 2016 <<http://www.123HelpMe.com/view.asp?id=18566> https://en.wikipedia.org/wiki/Married_Women_%27s_Property_Act_1882; Laurance, **Women and the Transmission of Property** s. 12-13.

olarak kabul edilmediği için talebi ret edilmiştir. Hepsinden önemlisi George Norton İngiliz Yasalarının kendisine verdiği hakları kullanarak karısının üç çocuğunu görmesini engellemiş ve onu maddi bir yıkıma sürüklemiştir. Kocasından ayrı yaşamaya başlayan Caroline Norton'un boşanmadığı için mal varlığı hala kocası tarafından idare edilmektedir ve kocasını mali desteğini sürdürmesi konusunda zorlama hakkı yoktur. Üstelik yazdığı her şey kocasına ait kabul edildiği için kitaplarından kazandığı paralar da kocasına gitmektedir. Özetle Caroline Norton bir feme covert olarak ayrılığın kötü kaderine mahkûm olmuştur. Ancak kişisel olarak yaşadığı zorluklar Viktoryan İngilteresi'nde kadınların boşanma ve mülkiyet haklarının sorgulanmasına neden olmuş, bu konudaki yasaların çıkışında bir katalizör işlevi üstlenmiştir¹⁵. Yazarlık yeteneğinden de faydalanarak şahsi talihsizliğini ve dayanmak zorunda kaldığı adaletsizlikleri yazdığı kitapçıklarda dile getirmiş ve İngiltere'deki kadın hareketlerine öncülük etmiştir. Bunlardan en meşhuru 1855 yılında yayınladığı "Evlilik ve Boşanma Yasası Hakkında Kraliçe'ye Mektup"tur. İngiliz Kraliçesi Victoria'ya hitaben dokunaklı bir dille kaleme alınan mektupta Caroline Norton maddeler halinde evli kadınların hukuki statüsünü gözden geçirecek cinsiyetler arası adaletsizliğe dikkat çekmek istemiştir. Mektupta konumuzla ilgili olarak vurgulanan noktalar şunlardır: Evli bir kadın ister kocasıyla yaşasın isterse kocasından ayrı olsun hukuki bir kişiliğe sahip değildir. Kendine ait bir mal varlığı yoktur, kadının malvarlığı kocasının mal varlığıdır. Vasiyet yapamaz. Kadının arzusu ya da kocanın davranışları nasıl olursa olsun bütün malvarlığı kocasına aittir. Kazançlarını muhafaza edemez. Koca eşlerin birbirlerine karşı sahip oldukları hakların tazmini konusunda açtığı dava ile bir kölenin efendisinin evine dönmeye zorlanması gibi karısını kocasının evine dönmeye zorlayabilir. Kadın kocasının izni olmadan satım ve kira sözleşmesi yapamaz. Kocasını herhangi bir anlaşma yapamaz. Kocasını terk ettiği zaman ondan mali destek talep edemez. Bunlar dışında mektupta kadınların boşanma ile ilgili olarak karşılaştıkları diğer eşitsizliklerden de bahsedilmiştir. Buna göre boşanma davasında kadına kendisini savunma hakkı verilmemiştir.

¹⁵ Caroline Norton Davası için bkz. www.bbc.co.uk/history/historic_figures/norton_caroline.sht.ml, Dorothy Stetson, *A Woman's Issue: The Politics of Family Law Reform in England*, London, Greenwood, 1982, s. 31.

Lordlar Kamarası kadına özel olarak boşanma hakkı bahşetmediği sürece kadının kocasından boşanması mümkün değildir. Bu süreçte kocası izin vermezse çocuklarını göremez. Kısacası İngiliz yasalarına göre bir erkek kocası olmak hasebiyle karısı üzerinde her türlü hakka sahipken, kadın karısı olmak hasebiyle kocası üzerinde hiçbir hakka sahip değildir¹⁶. Caroline Norton'un mektubu gerek yönetim gerekse kamuoyu nezdinde büyük yankı bulmuş önce 1857 "The Divorce and Matrimonial Causes Act" ardından da 1870 "Married Women's Property Act" Parlamento tarafından kabul edilmiştir. 1857 tarihli boşanma yasası evli kadınların feme covert statüsünde herhangi bir değişiklik öngörmemektedir. Yasanın getirdiği en önemli yenilik boşanma konusunu kilise mahkemelerinin ve Parlamento'nun yetki alanından çıkartması ve kocalarından ayrılan kadınlara mülkiyet haklarını bahşetmesidir. Yasayla boşanan kadınlar feme sole statüsüne geri dönmektedirler. Böylelikle kocasından boşanan kadınlar kendi paralarını kazanıp, biriktirebilecek, davaya taraf olabileceklerdir. Fakat kocanın evlilik malları üzerindeki hakları devam ettiği gibi, evli kadınlar ya da kocalarından ayrı yaşayan ve resmi olarak boşanmamış kadınlar için mülkiyet hakları konusunda yasa bir yenilik getirmiştir¹⁷.

Boşanma Yasasından sonra kadınların mülkiyet hakları konusunda reform talepleri artarak devam edince 1870 yılında "Married Women's Property Act" (Evli Kadınların Malvarlığı Yasası) çıkarılmıştır. Bu düzenlemenin Parlamentoda yapılan tartışmaları sırasında birçok erkek parlamenter evli kadınlara mallarına sahip olma ve kontrol etme konusunda hukuki haklar yani mülkiyet hakları tanınması durumunda güç dengelerinin ve ev içindeki kaynakların kontrolünün el değiştireceği, evde hâkimiyetin kocadan kadına doğru kayacağı konusundaki derin endişelerini dile getirmişlerdir¹⁸. Nitekim 1870 tarihli yasa mütevazı bir

¹⁶ Stetson, **Family Law Reform in England**, s.33.

¹⁷ "Property Rights of Women in Nineteenth-Century England" [123HelpMe.com](http://www.123HelpMe.com/view.asp?id=18566). 04 Jan 2016 <http://www.123HelpMe.com/view.asp?id=18566>.

¹⁸ Örneğin yasa ile ilgili tartışmaların yapıldığı oturumlardan birinde (10 Mayıs 1868) söz alan parlamenter Gabriel Goldney düşüncelerini şöyle ifade etmiştir. "Yasa basitçe ifade etmek gerekirse evliliği müşterek bir ortaklık haline getirerek kadına bu ortaklığın bütün avantajlarından yararlanma, ama risklerine ortak olmama hakkını bahşetmektedir. Bu

girişim olup, esas büyük değişiklik 1882 yılında yaşanmıştır. Yasanın hükümleri 1870 yılından sonra evlenenler için geçerli olacaktır. Yasa evli kadınlara kişisel mallara -ki bunlar büyük oranda ev eşyaları, mücevher, para gibi taşınır mallardır- sahip olma ve bunlar üzerinde kontrol imkânı vermiştir. Böylelikle kadının bir ticari faaliyet sonucu elde edeceği kazanç kocasına değil, kendisine ait olacak ve istediği gibi kullanabilecektir. Yine kadınlara kişisel mallar statüsünde kabul edilen mevduat hesapları, devlet tahvilleri ve fonları, anonim şirketlerde ortaklık ya da endüstriyel topluluklarda paylara sahip olma ve bunları idare etme, 200 sterlinin altındaki parasını ve kişisel mallarını vasiyetle bırakma gibi haklar tanınmıştır. Yasa ile taşınmaz mallar konusunda kadınlara tanınan haklar daha kısıtlı olup, kadınlar sadece sahip olduğu taşınmazları kiraya verme ve vasiyetle bırakma haklarını kazanmıştır¹⁹.

İngiltere'de kadınların mülkiyet hakları konusunda esas büyük değişiklik 1882 yılında gerçekleşmiştir. 18 Ağustos 1882 çıkarılan ve 1 Ocak 1883'ten itibaren yürürlüğe giren Evli Kadınların Mülkiyet Hakları Yasası (Tam adı An Act to Consolidate and Amend the Law Relating to Property of Married Women) ile evli kadınlara kendi malvarlığına sahip olma ve malvarlığını idare etme hakkı tanınmıştır²⁰. 1882 tarihli yasa ile yüzyıllardır süren Common Law'ın coverture doktrini radikal bir değişime uğramış, kadınlara hukuki kişilik tanınarak mahkemeler karı ve koca-

durum evlilik içi ilişkilerde olumsuzluğa sebep olacak, daha büyük bir ahlaksızlığa zemin hazırlayacaktır. Çünkü kadınlar kocalarıyla herhangi bir önemsiz münakaşalarında bile kendilerini kontrol etmeyecek kadar hür olabileceklerdir. Bunun sonucunda "Benim kendi mal varlığım var, eğer beni sevmiyorsan beni sevecek birine gidebilirim" deme imkânına sahip olacaklardır" John Stuart Mill ise aynı gün Goldney'e Parlamentoda şu cevabı vermiştir. "Anlaşıldığı kadarı ile bu düzenlemeye karşı çıkarılan toplumsal hayatta taraflardan birinin diğeri üzerinde mutlak bir gücü olmadan iki kişi arasında uyumlu bir ilişki kurulabilmesini olanaksız görmektedirler. Colchester temsilcisi acaba kendisi malvarlığı üzerindeki tüm haklarından mahrum bırakılsa, bir başkası onun borçlarını ödemek zorunda olsa, başkalarının hatalarından kaynaklanan tazminatlardan sorumlu tutulsa kendisini nasıl hissederdi diye sormak isterim..." , Combs, British Married Women's Property Act, s. 52.

¹⁹ Combs, **British Married Women's Property Act**, s.52-55

²⁰ Yasa İngiltere, Galler ve Kuzey İrlanda da geçerli olacaktır. Bu yasa bugün hala bazı değişikliklerle yürürlüktedir. Yasa İngiltere'nin diğer topraklarına da örnek teşkil etmiş, 1890-1897 yılları arasında kolonilerde de benzer hukuki düzenlemeler yapılmıştır.

yı iki ayrı hukuki taraf olarak kabul etmeye zorlanmıştır. Kadınlar kendi malvarlıklarına sahip olabilecekler ve bu mallar üzerinde alım-satım da dâhil olmak üzere her türlü hukuki işlemi yapabileceklerdir. Davalarda taraf olabilme ehliyetini kazanmışlardır. Sahip olunan haklar kadınlara sorumluluklar da getirmiştir. Artık evli kadınlar borçlarından ve neden olacakları zararlardan kendileri sorumlu olacaklar, herhangi bir ticari faaliyette iflas yasaları önünde kendi hukuki kişilikleri ile temsil edileceklerdir²¹. İngiliz örneğinde dikkat çekici olan nokta kadınların mülkiyet hakları konusundaki kazanımlarının eğitim haklarının da desteğiyle kadınların siyasi haklara özellikle oy hakkına sahip olmalarıyla sonuçlanacak bir tarihsel dönüşüme yol açmasıdır.

B. ABD ve Latin Amerikada Kadınların Mülkiyet Hakları

Kuzey Amerika toprakları uzun bir süre İngiliz kolonisi olduğu için Common Law geçerli olmuş, ABD bağımsızlığını kazandıktan sonra da bu durum devam etmiştir. Dolayısı ile kadınların mülkiyet hakları İngiltere ile benzer özellikler göstermiştir. İngiltere’de olduğu gibi ABD’de de mülkiyet hakları feme sole statüsünde kabul edilen bekâr kadınlara ve kocası ölmüş olan dul kadınlara tanınmıştır. Bu kadınlar kendi malvarlıklarına ve hukuki işlem ehliyetine sahip oldukları için malvarlıklarını idare edebilmişlerdir. Ayrıca davaya taraf olabilmişlerdir. Bekâr ve dul kadınlar malvarlıkları üzerinde her türlü hukuki işlemi yapabildikleri gibi başkalarının mal varlıklarını da vasi olarak idare edebilmişlerdir. Miras hakları vardır. Vasiyet yapabilmişler, bir işte çalışıp, kazançlarını biriktirip, istedikleri yerlere harcayabilmişlerdir. Evli kadınlar ise feme covert statüsünde olup kocalarından ayrı hukuki kişilikleri yoktur. Dolayısı ile bekâr ve dul kadınların mülkiyet haklarından yoksunlardır. Amerikan Hukukunda da evlilik karı ve kocadan oluşan bir birlik olarak görülüş ve kanunlar önünde tek kişi haline geldikleri ve bu kişiliğin koca tarafından temsil edildiği kabul edilmiştir. Böylelikle kadının hukuki kişiliği

²¹ Stetson, *Family Law Reform in England*, s. 90; https://en.wikipedia.org/wiki/Married_Women%27s_Property_Act_1882.

kocanın hukuki kişiliğine karışarak kaybolmuştur. Bu anlayış sonucu evli kadınlar davaya taraf olamamış, tek başlarına hukuken geçerli sözleşmeler yapamamış, evlilik birliğine getirdikleri ya da sonradan edindikleri mallar kocaları tarafından idare edilmiştir. Kocalar karılarına ait taşınmazlar üzerinde –evler, araziler- yönetsel bütün kararları alma yetkisine sahip olmuşlardır. Hiçbir zaman evli kadınlara vasilik görevi verilmemiştir. Ancak Amerikan Hukukunun İngiliz Hukukundan farklı yanı evlilik öncesi taraflar arasında yapılacak bir evlilik sözleşmesi ile kocanın evlilik birliği içerisinde karısının malvarlığı üzerinde sahip olduğu haklarının ortadan kaldırılmasının mümkün olmasıdır²². Sadece evlenmek üzere olan kadınlar değil, evli kadınlar da kocalarıyla yapacakları evlilik sözleşmeleriyle ayrı bir mal varlığına sahip olma imkânına kavuşmuşlardır. Aslında ABD’de kadınların mülkiyet hakları ile ilgili reform süreci federal bir yapıya sahip olması sebebiyle daha yavaş ilerlemiş, eyalet eyalet hukuki düzenlemeler tamamlanmıştır. Ancak bu yavaşlığın kadınlar için yaratabileceği olumsuzluklar evlilik sözleşmeleri ve “chancery courts” (şansölye mahkemeleri) ve ona bağlı olan “equity courts” uygulamalarıyla kısmen giderilebilmiştir. 1873’te Hâkimlik Yasasının 66. maddesi yürürlüğe girene kadar İngiltere, Galler ve İrlanda’da da karşımıza çıkan bu mahkemeler vicdan ya da hakkaniyet ilkesine dayanarak kararlarını vermişlerdir²³. Bu nedenle hakkaniyet ilkesine aykırı buldukları feme covert statüsünü dikkate almayan equity mahkemeleri özellikle miras ve mülkiyet davalarında kadınların lehine olan kararlara imza atmışlardır. Bu mahkemelerin en büyük özelliği şikâyet dilekçelerini dikkate alarak yargılama yapmalarıdır ki bu özellikleri Osmanlı Devleti’ndeki Divân-ı Hümayun’un yargılama yetkisine çok benzemektedir. Bir diğer önemli nokta eşitlik ya da hakkaniyet ilkesini gözeterek verdikleri kararlarında gerekirse yürürlükteki hukuk kurallarını dikkate almamalarıdır. New York, Güney Caroline, Virginia, Maryland ve Georgia’da equity mahkemelerinin varlığı kadınlara kendi malvarlıklarına sahip olma imkânı

²² Sandra R. Zagier Zayac/Jr Robert A. Zayac, “Georgia’s Married Women’s Property Act: an Effective Challenge to Coverture”, **Texas Journal of Women and the Law**, Volume 15, University of Texas Austin School of Law Publications, 2005, s. 83-85.

²³ Laurance, **Women and the Transmission of Property**, s. 11; Zayac/Zayac, Georgia’s Married Women’s Property Act, s. 89.

vermiştir. Ancak Connecticut, Pennsylvania, Massachusetts gibi eyaletler equity courtların varlığına izin vermediği için kadınlar, bu imkândan yararlanamamış ve kocalarından ayrı malvarlıkları olamamıştır²⁴.

ABD’de evli kadınların mülkiyet hakları konusunda ilk hukuki düzenlemeler 1830’larda güney eyaletlerinde yapılmıştır. Köleliği savunan güney eyaletlerinin kadınlar için reformist nitelikte adımlar atmaları şaşırtıcı görünebilir. Ancak bu girişimlerin esas amacı evli kadınların haklarını genişletmekten çok aile mülkünü özellikle de köle sahiplerini korumak olmuştur²⁵. ABD’de evli kadınlara kendi malvarlıklarına sahip olma imkânı veren ilk eyalet Mississippi’dir. Bunu 1839’da New York izlemiştir. ABD’de kadınların mülkiyet haklarının gelişimi ve konu ile ilgili yasal düzenlemelerin yapılmasının ekonomik kriz dönemleriyle yakından ilgili olduğu görülmektedir. Örneğin Evli Kadınların Mülkiyet Hakları Yasası’nın ilk kabul edildiği eyalet olan Mississippi pamuğa dayanan ve bol miktarda köle işgücünün kullanıldığı bir ekonomiye sahiptir. 19. Yüzyıl başında yaşanan ekonomik krizler iflaslara ve mallara el koymaya neden olunca kadınların kocalarından ayrı bir malvarlığına sahip olması uygun görülmüştür²⁶. Çünkü mevcut düzenlemeler çerçevesinde evli kadınların mal varlıkları da kocaya ait kabul edildiği için kocanın alacaklılarından korunamamakta, kadınlar kendilerinin olmayan borçlardan dolayı mallarını kaybetmekteydiler. Böylelikle ABD’de 19. Yüzyıldan itibaren ekonomik buhranlar, gittikçe hız kazanan feminist hareketin yoğun çabaları²⁷ ve zaman zaman da yönetim gücünü ellerinde tutanların kişisel

²⁴ Zayac/Zayac, **Georgia’s Married Women’s Property Act**, s. 89.

²⁵ Carmen Diana Deere, “Married Women’s Property Rights as Human Rights: The Latin American Contribution”, **Florida Journal of International Law**, Volume: 17, s. 106.

²⁶ Woody Holton, “Equality as Unintended Consequence: The Contracts Clause and the Married Women’s Property Acts”, **The Journal of Southern History**, Volume LXXXI, No. 2, May 2015, s. 314-316.

²⁷ ABD’de 19. Yüzyılda kadın aktivistler kadınların mülkiyet hakları konusunda ciddi bir mücadele başlatmışlardır. 1836’da feminist hareketin önde gelen şahsiyetlerinden Ernestine Rose New York’ta meşhur dilekçesini yazarak evli kadınlar için mülkiyet hakları talep etmiştir. Ancak bu dilekçeyi sadece beş kişiye imzalatabilmiştir. 1838’de Sarah Grimke “Letters on the Equality of the Sexes and the Condition of Women” isimli çalışmasında Amerikan evlilik kanunlarının kadınlara baskı yaparak malları üzerindeki bütün kontrolü ellerinden aldığı iddia etmiştir. “Bir kadın eğer mallarıyla vedalaşmak

duyarlılıkları²⁸ her eyaletin evli kadınlara mülkiyet hakkı ve malvarlığı üzerinde hukuki işlem yapabilme ehliyetini verecek yasal düzenlemeler yapmalarını sağlamıştır. 20.Yüzyılın başında birçok eyalette evli kadınlar, miras, kendi malvarlığına sahip olma ve idare etme, vasiyetname bırakabilme, kendi ücretini kazanma ve dilediği yere sarf etme, kendi işini kurma, sözleşmeler yapma, dava açma hakkına sahip olabilmıştır²⁹. ABD'deki kadınlar açısından mutlaka vurgulanması gereken nokta tıpkı İngiltere'de olduğu gibi kadınların siyasi haklara ve özellikle oy verme hakkına sahip olmalarında mülkiyet hakları ile ilgili olarak yapılan mücadelenin ve bunun sonucunda ortaya çıkan yasal düzenlemelerin son derece etkili olduğudur³⁰.

Amerika kıtasının ikinci yarısında yani Güney Amerika'da kadınların mülkiyet hakları konusunda esas itibariyle Common Law ilkeleri geçerli olmakla birlikte evli kadınlar Common Law'ın uygulandığı diğer ülkeler göre biraz daha iyi durumdadırlar. Bunda kuşkusuz kıtanın ağırlıklı olarak İspanyol sömürgesi olması ve hispanik hukuk kurallarının esnek yaklaşımının da büyük etkisi vardır. Bu esnek yaklaşım İngiltere ve Amerika gibi Common Law'ın uygulandığı ülkelere oranla Latin Amerika'da kadınların mülkiyet hakları ile ilgili yasal düzenlemelerin ne-

istemiyorsa bekâr kalması çok daha iyidir” demiş ve kendisi de hiç evlenmemiştir.1830 ve 1840'larda ABD'de gazete ve dergilerde evli kadınların mülkiyet hakları ile ilgili acilen yasal düzenlemeler yapılmasını talep eden çok sayıda yazı yayınlanmıştır. Bütün bu çabaların yapılan yasal düzenlemelerde büyük etkisi olduğu kuşkusuzdur, Holton, Equality as Unintended Consequence, s. 336-337.

²⁸ Bu konuda Thomass Jefferson ve Benjamin Franklin'in tavırları kayda değerdir. Jefferson'ın damadı Thomas Mann Randolph büyük miktarda borç yapmış, 1819 ekonomik bunalımında durumu daha da umutsuz hale gelmiştir. 1826'da Jefferson vasiyetini hazırlamıştır. Tek evladı kızı Martha Jefforson Randolph'tur. Ancak Jefferson bilmektedir ki mevcut yasalara göre kızına intikal edecek mirasa kocasının malı olarak kabul edileceği için kocasının borçları adına alacaklıları tarafından el konulacaktır. Bunun için vasiyetinde kızına hiçbir şey bırakmayan Jefferson, bunun yerine kızı adına yeni bir malvarlığı oluşturmuştur. Benzer bir şekilde Benjamin Franklin de vasiyet yolu ile kızı için ayrı bir malvarlığı inşa etmiştir, Holton, s. 324, Ayrı mal varlıkları kadınlar için rahatlatıcı olmakla birlikte pahalı bir yöntem olup, ancak güçlü ve zengin ailelere mensup kadınlar açısından mümkün olmuştur, Holton, Equality as Unintended Consequence, s.325.

²⁹ Deere, **Married Women's Property Rights as Human Rights**, s. 107.

³⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. DuBois, **Woman Suffrage**, s. 836-862.

den daha geç tarihlerde başladığı sorusunu da cevaplamaktadır. Çünkü Latin Amerika'da kadınların mülkiyet hakları ile ilgili ilk hukuki düzenlemeler 20. Yüzyıl başlarında görülmüştür³¹.

Latin Amerika'da bekâr kadınlar erkeklerle aynı mülkiyet haklarına sahiptirler. Problem yine evli kadınlar konusunda ortaya çıkmaktadır. Latin Amerika aile hukukuna göre karı koca evlilik öncesi istedikleri şartlarda anlaşmalar yapabilmişlerdir. Evlilik anlaşmaları ile taraflar isterlerse mallarını birleştirebilmiş, isterlerse tamamen ayırabilmiş ya da değişik başka kombinasyonlar uygulayabilmişlerdir.

Latin Amerika'da evlilik içinde üç çeşit mal kabul edilmiştir. Kocaya ait olanlar, kadına ait olanlar ve ortak mallar ya da diğer bir ifade ile topluluğa ait olanlar. Kadın ve erkeğin kişisel mal varlığı her iki tarafın da evlilik öncesi sahip oldukları mallarla evlilik sırasında miras, hibe gibi edindikleri mallardan oluşmuştur. Bu kişisel malların kazançları-kira ve menfaatler gibi-ve evlilik sırasında satın alınan mallar topluluk ya da aile malı olarak kabul edilmektedir. Eğer evlilik herhangi bir nedenle sona ererse her bir taraf kendi kişisel mallarını aldığı gibi, topluluk (aile) mallarının da yarısına sahip olmaktadır. Latin Amerika Hukukunda çeyiz ve kocasının karısına evlilik armağanı anlamına gelen "arras" konusunda özel düzenlemeler yapılmıştır. Çeyiz koca tarafından idare edilse de kadının mülkü olarak kabul edilmiş, evlilik sona erdiğinde kadına veya mirasçılara geri dönmüştür. Koca çeyizi iyi idare edemezse kadının dava açma hakkı vardır.

Hispanik Amerika'da kadınların mülkiyet hakları ile ilgili bir diğer önemli nokta kadınlar evlilik süresince kendi mallarını idare edemeseler de malları üzerindeki mülkiyet hakkını kaybetmemeleridir. Ayrıca kadınlar kocalarından bağımsız olarak hukuki kişiliğe sahiptirler. Kocalarının izniyle de olsa sözleşme yapma ve kendi kişisel mal varlıkları ile ilgili konularda dava açma yetkisine sahip olmuşlardır. Yine istedikleri kişi lehine vasiyet yapabilmişler, kendi adlarına mirasçı olup, bu mallar üzerinde mülkiyet hakkına sahip olmuşlardır³². Görüldüğü üzere Latin Amerika'da

³¹ Deere, *Married Women's Property Rights as Human Rights*, s. 101.

³² Deere, *Married Women's Property Rights as Human Rights*, s. 103-105.

evli kadınlar İngiltere ve ABD'deki kız kardeşlerine göre daha şanslı bir konumda bulunmuşlardır.

C. Diğer Avrupa Ülkelerinde Kadınların Mülkiyet Hakları

Common Law ilkelerinin geçerli olduğu İngiltere, ABD ve bazı farklılıklar olsa da Latin Amerika ülkelerinde kadınların mülkiyet haklarını inceledikten sonra farklı sistemlerin uygulandığı diğer Avrupa ülkelerinden birkaç örneği kısaca incelemek faydalı olacaktır.

Fransa'da kadınların mülkiyet haklarının aile hukukundaki gelişmelerle yakından ilişkili olduğu görülmektedir. 1789 Fransız İhtilali öncesinde kadınlarla ilgili düzenlemeler özellikle aile hukuku ile ilişkili olanlar Kilise ve Canon Hukukunun denetimi altında olmuştur. Bununla beraber Fransız Hukukunda kadınların İhtilal öncesi mülkiyet hakları Common Law ile büyük benzerlikler göstermektedir. Evlilik öncesi kadınlar babalarının kontrolü altında olup, evlilikle bu hak kocalarına geçmektedir. Evlilik gerçekleştiği andan itibaren karı ve kocanın malvarlığı birleşmektedir. Bu birleşme hem mevcut malvarlığını hem de gelecekte edinilecek malları kapsamaktadır. Koca birleşik malvarlığını idare etme yetkisine sahiptir. Evli kadınların İngiliz Hukukunda olduğu gibi hukuki işlem ehliyetleri olmadığı için malları ile ilgili herhangi bir akit yapmaları ya da bu mallarla ilgili bir hukuki meseleyi mahkemeye taşımaları mümkün değildir.

İhtilale giden yolda Fransa'da bütün insanların eşit olduğu yönünde görüşler ortaya atılırken konu cinsiyet eşitliğine de gelmiş, cinsiyet ayrımcılığının doğaya aykırı olduğu, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması, kadınlara oy verme hakkı tanınması yolundaki fikirleri içeren broşürler Paris sokaklarında dağıtmaya başlanmıştır. 1789'da Milli Meclis kadınların baba ve kocaya ekonomik bağımlılığı konusunu tartışmıştır. Yine bu süreçte Fransız feministler cinsiyet ayrımı yapılmaksızın bir vatandaşlık kavramı geliştirilmesini istemişlerdir. 1792 yılında kadınlı erkekli Paris halkı bir gösteri düzenleyerek Konvansiyon Meclisi'nden evli kadınları kocala-

rının hâkimiyetinden koruyacak hukuki düzenlemeler yapılmasını talep etmiştir. Fransa'da kadın hareketleri hız kazanırken, bu hareketin önde gelen şahsiyetlerinden Olympe de Gouges³³ 1791 Mayıs'ında "Kadınların Haklarını" ilan eden bir bildirge hazırlamıştır. Bu bildirgede kadınların da erkeklerle eşit vatandaşlık hakkına sahip olduğunu ve Fransa'nın kadın ve erkek vatandaşlarının bizzat ya da temsilcileri aracılığıyla kanunların yapım sürecine katılma haklarının olduğunu savunmuştur. Artan talepler sonucunda aile hukukunda kilise dışında (medeni) evliliğin kabulü ve boşanma yasasının çıkması gibi adımlar atılsa da kadınların mülkiyet hakları konusunda bir ilerleme sağlanamamıştır. Fransız İhtilalinin temel kavramları olan eşitlik, özgürlük, kardeşlik kadınların beklentilerini yükseltmiş, ancak realitede değişen bir şey olmamış, Fransız İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirgesi de Gouges'in de dediği gibi Erkek Hakları Bildirgesi olarak kalmış, 1791 Fransız Anayasası kadın ve erkeklere eşit yurttaşlık bahşetmemiştir. Hatta de Gouges'in kadınlar için eşit haklar talepleri devrim düşmanlığı olarak nitelenerek giyotinle idam edilmiştir.

Fransa'da kadınlar için aile hukuku ve mülkiyet hakları konusunda 1804 yılında yürürlüğe giren Code Napeleon ile birtakım değişiklikler getirilmiştir. Yeni Medeni Kanunla evlilik birliği içinde bir ortak mallar havuzu yaratılmıştır. Bu havuzun içine giren ve dışında kalan mallar söz konusudur. Örneğin kadının drahoması ortak mallar içine dâhilken çeyiz ve kişisel eşyalar dışarda tutulmuştur. Ortak malların kontrolü ve idaresi kocaya aittir. Kadınların kocalarının yazılı izni olmadan satım, hibe, vakıf gibi taşınmaz malların mülkiyetinin devredilmesini öngören hukuki işlemleri yapmaları, belli bir bedel mukabilinde senet vermeleri mümkün değildir. Kadın kocasının izni olmadan ayrı bir mal varlığına sahip olsa bile dava açamaz. Bütün bunlar kadınların mülkiyet hakları açısından

³³ Olympe de Gouges oyun yazarı olarak başladığı kariyerini siyasi yazılarla devam ettiren kadın filozof ve yazardır. Fransa'da kadın hakları konusunda öncülük etmiştir. Fransız İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirgesini Erkek Vatandaşlık Hakları Bildirgesi olarak kabul ederek 1791'de Kadın Vatandaşlık Hakları Bildirgesini yayınlamıştır. "Kadına daracağına çıkma hakkı tanınıyor, öyleyse kürsüye çıkma hakkı da olmalıdır" sözü ona aittir. Rousseau'nun Toplum Sözleşmesine karşı kendi Toplum Sözleşmesini kaleme almıştır. Temmuz 1793'de devrim düşmanlığı suçlamasıyla tutuklanmış, üç ay tutuklu kaldıktan sonra 3 Kasım 1793'te idam edilmiştir.

Code Napoleon'un farklı bir düzenleme yapmadığını düşündürtebilir. Ancak yeni Medeni Kanunda istenilen düzeyde olmasa da kadınların mülkiyet hakları açısından bazı yenilikler vardır. Her şeyden önce kanunla kadınlara kocasının iznine gerek olmadan vasiyet yapma hakkı tanınmıştır. Daha da önemlisi her ne kadar kocalar karılarının taşınmaz mallarını idare etme yetkisine sahip olsalar da bu konuda önceki dönemlerde mevcut olmayan bazı sınırlamalar getirilmiştir. Kocalar karılarına ait taşınmazların mülkiyetini ya da kullanım hakkını devredemezler ve bu malları rehnemezler. Yine bu malları başka taşınmazlarla değiştirmek için karılarının iznini almak zorundadırlar. Ayrıca karılarına ait mülklerle ilgili hukuki işlemlerde onun temsilcisi gibi davranırken konu ile ilgili olarak karısını bilgilendirmek zorundadırlar.

Code Napoleon'a göre evli kadınlar kocalarının izni olmadan miras ya da bağışları kabul edemiyorlardı. Bununla birlikte mirastan alınan pay konusunda erkek ve kız kardeşler arasında bir fark bulunmamaktaydı.

Code Napoleon'a göre taraflar eğer aralarında anlaşılırsa Kanunun ortaya koyduğu genel prensiplerin dışına çıkma hakkına da sahiptirler. Aralarında yapacakları anlaşma ile mallar, borçlar ya da her ikisinin de ayrılığı konusunda anlaşabilirler. Mal ayrılığı anlaşması evlenmeden önce ya da evlilik devam ederken erkeğin yetkilerini kötüye kullanması üzerine yapılabilecektir.

Code Civil kadınlara çeyiz ve taşınır mallarını idare etme yetkisini vermiş görünmekle birlikte kadın bu mallarını kocasının iznini almadan bağışlama yetkisine sahip değildir. Kadınların taşınmaz malları üzerinde sahip olduğu yetkiler ise daha da sınırlıdır. Kanun evli kadınlara kocasının taşınmaz üzerindeki temel haklarını ilgilendirmedığı sürece belli bir düzeyde sözleşme özgürlüğü tanımıştır. Kısaca Fransa'da İhtilal sonrası yapılan medeni kanunla mülkiyet hakları konusunda kadınlara tanınan haklar son derece sınırlı olup, taşınmaz mallar açısından bu değişikliklerin daha da az sayıda olduğu görülmektedir³⁴. Burada dikkat çekilmesi

³⁴ Fransa'da kadınların mülkiyet hakları konusunda bkz. Hicks Louise, Women and the Code Napoleon, http://www.napoleon-series.org/research/society/c_women.html; "The Wife is Obligated" The French Civil Code (Napoleonic Code) 1800-1820,

gereken bir nokta da İngiltere ve ABD’de de olduğu gibi kadınların mülkiyet hakları konusundaki taleplerinin ve bu konuda yapılan reformların vatandaşlık, oy hakkı gibi siyasi hak talepleriyle eş zamanlı olarak yürümesidir.

Prusya’da kadınların mülkiyet hakları incelendiği zaman tıpkı Fransız örneğinde olduğu gibi İngiliz Hukukunun etkileri olmakla birlikte biraz daha farklı düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. 1794 tarihli Prusya Medeni Kanununda kişi ve mülkiyet haklarının ele alındığı bölümlerde sözleşme ve vasiyet yapabilme açısından bekâr ve dul kadınlar erkeklerle aynı hukuki statüye sahiptirler. Evli kadınlarla ilgili olarak ise şöyle bir ifade yer almaktadır: “Çocukların sözleşmeleri babanın iktidarına tâbi olacaktır; aynı şekilde evli kadınlar kendilerine uygun bağlamda ele alınacaktır”. Maddede “kendilerine uygun bağlam” ifadesinden kastedilenin evlilik ve aile hukuku olduğu anlaşılmaktadır. Evli kadınların mülkiyet hakları açısından Prusya Medeni Kanunu iki temel model izlemiştir. Yönetmelik birlik ve mal birliği. “Yönetmelik birlik”te kadının evliliğe getirdiği her türlü mal kocasının kontrolüne verilmekte olup, kocaya bu mallardan yararlanma hakkı da tanınmıştır. Kadının taşınır mallarının kocaya ait olduğu kabul edilirken, kocanın taşınmaz malların mülkiyetinin üçüncü şahıslara devredilmesine neden olacak hukuki tasarruflarda bulunması yasaklanmıştır. Ancak bu malların gelirleri üzerinde serbestçe tasarrufta bulunabileceği gibi bu gelirleri kişisel borçları için de kullanabilirdi. Kadının çalışma sonucu elde edeceği ücretlerin de kocaya ait olduğu kabul edilmekteydi. Prusya Medeni Kanununun düzenlediği ikinci sistem olan “mal birliği” ise her iki eşin mallarının ya da mallarının önemli bir kısmının birleştirilmesi anlamına gelmekteydi. Bu durumda kadın kocasıyla birlikte eşit hak ve yükümlülüklerle sahip bir ortak (co-owner) haline gelmekteydi. Bu sistem kadına evlilik sırasında elde edilen tüm mallar üzerinde yasal haklar sağlamıştır. Evlilik ölüm ya da boşanma ile sona erdiğinde de kadın bu mallar üzerinde hak iddia edebiliyordu. Ancak evlilik devam ettiği sürece ortak mallarla ilgili herhangi bir karar verme yetkisine sahip değildi. Bu hak sadece ortak mallar içinde yer alan toprak gibi taşınmazların mülkiyetinin devri ya da ipotek edilmesi duruma-

rında veto hakkı vermekteydi. Prusya Medeni Kanunu pek çok açıdan kadının korunmaya muhtaç özel bir statüde olduğu ön kabulüyle hareket etmiştir. Bu nedenle kocaya mülkiyet ilişkilerinde ve mahkemelerde karısının çıkarlarını temsil etmek ve özel durumlarda karısının borçlarının sorumluluğunu üstlenmek görevlerini yüklemiştir.

Prusya Medeni Kanununa göre evlilik öncesi veya evlilik sırasında yapılacak sözleşme ile kadına kendine ait bir malvarlığına sahip olma hakkı tanınabilirdi. Böyle bir durumda kadın kocasının iznini almaya gerek olmadan sözleşme yapabilir, dava açabilir ve borçlarından sorumlu olabilirdi. Ayrıca kocanın hukuki işlem ehliyetine sahip olmaması ya da uzun süreli yokluğu durumunda kadınlara malvarlığını yönetme ve gerekli hukuki işlemleri yapma yetkisi verilmiştir³⁵.

Batıda kadınların mülkiyet ilişkileri incelenirken son derece ilgi çekici bir örnek olan İsveç'ten de söz etmek gerekir. İngiliz mülkiyet hukuku Fransız ve Alman Hukukunu etkilediği gibi İsveç Hukukunu da etkilemiştir. Bununla beraber İsveç'te mülkiyet ilişkileri diğer Avrupa ülkelerinden farklı özellikler göstermiştir. İsveç Hukukunda 1350'den 1736'ya kadar yapılan hukuki düzenlemelerde evli kadınların mülkiyet hakları güvence altına alınmaya çalışılmıştır. İsveç'te kadınların mülkiyet hakları denilince sadece kocalar değil, kadınların erkek akrabaları da devreye girmektedir. Kadın evlenince mal varlığının kontrolü kocasına geçmekle birlikte kadının kendisine ait bir mal varlığı da bulunmaktaydı. Özellikle kadına mirasla intikal eden arazi kocanın kontrolüne girmiyor ve kadının ayrı mal varlığı içinde değerlendiriliyordu. "Kadının malları" demek sadece idare ettiği malları anlamına geliyordu. Sahip olduğu tüm malları kapsamıyordu. Çünkü evlenmek suretiyle malların bir kısmının kontrolü kocaya geçmekteydi³⁶.

İsveç'te toprak mülkiyeti önemli bir konu olup, kadınlar da toprak sahibi olabiliyordu. Kadınların toprak mülkiyetine sahip olmasının en

³⁵ Prusya'da kadınların mülkiyet hakları için bkz. Vogel, **Almanya ve İngiltere'de Kadının Statüsü**, s. 242-246.

³⁶ Maria Agren, "His Estate' – or Hers? Three Chapters in the History of Married Women's Property Rights in Sweden, 1350–1850 ", **Gender & History**, Vol.25, No.2 August 2013, s. 211-212, 217.

önemli yolu mirastı. Ancak kadınların topraktan alacağı pay erkek kardeş sayısına bağlı olmuştur. Burada ilgi çekici bir paylaşım şekli karşımıza çıkmaktadır. Erkek ve kız kardeşler birlikte mirasçı oldukları zaman tıpkı İslam ve Osmanlı Hukukunda olduğu gibi erkek kardeşler kız kardeşlerin iki katı pay almışlardır. Bir başka ifade miras ikili birli paylaşılmıştır. Eğer erkek kardeş sayısı fazla ise kadının araziden hissesine düşen miras payı çok küçülmüştür³⁷. Bir diğer dikkat çekici nokta kadınlara mirasla toprak intikal etmekle birlikte genellikle satım akdi, hibe gibi yöntemlerle bu arazilerin erkek mirasçılar eline geçmesi sağlanırken, kadınlara taşınabilir malların bırakılmış olmasıdır.

Eğer kadınlar kendilerine intikal eden araziye ellerinde tutabilirlerse bunlar doğrudan kendi mal varlıklarına dâhil olmuş, kocanın müdahale hakkı olmamıştır³⁸. İsveç'te 1736'ya kadar olan hukuki düzenlemeler acil durumlarda kocaya karısının arazisini satma izni vermiştir. Ancak yerel mahkemenin acil durumun varlığını onaylaması gerekmektedir. Koca karısının arazisini satmak istediğinde önce karısının akrabalarına önermek ve kendi arazisi olsa satacağı bedelin iki misli fazlasına satmak zorundaydı. Kanunlar kocanın karısının arazisini başka bir arazi ile değiştirmesini yasaklamıştı. Ancak karısı ve yakın akrabalarının rızası olursa ve yeni arazi daha iyi niteliklere sahipse değişim işlemi yapılacaktı. Bu rızanın mahkeme önünde resmi bir belge ile gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Böylelikle kadın ya da akrabaların şikâyeti ile satış işleminin feshedilmeyeceği konusunda hukuki güvence sağlamış olmaktadır.

³⁷ Agren, **Married Women's Property Rights in Sweden**, s. 213; İsveç'te toprak paylaşımı örf ve adet kurallarına göre şekillenebilmiştir. Örneğin Ortaçağ'ın sonlarında Kuzey İsveç'te Norveç hukukundan etkilenilerek erkek çocukların mirasçılığında ekberiyet ilkesi uygulanmış, arazi en büyük erkek çocuğa kalmıştır, Agren, s. 213.

³⁸ İsveç mahkeme sicillerindeki kayıtlarda bu durum açıklıkla görülmektedir. Örneğin 1639'da Bengt Mansson bir arazi ve üzerindeki evleri satmak istediğinde mahkeme arazi ve evlerin karısının miras payı olduğunu söyleyerek satış işlemine izin vermemiştir. 1579'daki bir başka örnekte ise yaşlı bir adam olan Par Mansson sahip olduğu bütün toprakları ölünceye kadar bakmak şartıyla birisine satmak isteyince mahkeme bu işleme izin vermeden önce arazinin karısına ait olup olmadığını kontrol etmiştir, Agren, **Married Women's Property Rights in Sweden**, s. 214.

İsveç Hukukunun kadınların arazi mülkiyeti konusunda yaptığı düzenlemeler koca dışında ve hatta ondan daha güçlü olarak kadının akrabalarının söz sahibi olduğunu göstermektedir. Kadın evli olsa bile arazinin satışı ya da değiştirilmesinde mutlaka akrabaların da rızasına ihtiyaç vardır. Üstelik bu akrabalar bir erkek zümresinden oluşmakta olup, şer'i intikaldeki asabe grubu ile büyük benzerlik göstermektedir. Babalar, erkek kardeşler, oğullar, amcalar ve amcaların erkek çocukları kadınlara ait arazilerle ilgili hukuki işlemlerde söz hakkına sahiptir. Dolayısı ile İsveç'te kadınların mülkiyet özellikle arazi mülkiyeti ile ilgili haklarının hem koca hem de erkek akrabalarına karşı korunması gerekmektedir³⁹.

İsveç'te 1734'de kabul edilip, 1736'da yürürlüğe giren kanunla eşlerin mirasla intikal eden mallarının ayrılığı ilkesi korunmuştur. Yasa arazi mülkiyeti konusunda kadın için yeni güvenceler sağlamıştır. Yeni yasaya göre evli kadınlar mirasla intikal eden arazisinin mülkiyetinin el değiştirmesi konusunda iznini ya mahkeme huzurunda sözlü olarak ifade edecek ya da aile dışından dürüst iki erkek şahit huzurunda beyan edecektir. Artık kadının erkek akrabalarının iznine de gerek yoktur. Bu düzenleme kocanın ve akrabaların suiistimallerine karşı kadını korurken⁴⁰, aynı zamanda ona sorumluluk yüklemiştir. Kadın bu tür hukuki işlemler sonucu bir zarara uğrarsa bedeline katlanmak zorunda kalacaktır. 1736 tarihli düzenlemede de kadınların mirastan erkeklerin yarısı kadar pay alması ilkesi korunmuştur⁴¹.

İsveç'te kadınların mülkiyet hakları konusunda esas büyük değişiklik 1874 yılında çıkarılan Marriage Code (Evlilik Kanunu) ile gerçekleştirilmiştir. Bu kanunla kadının mülkiyet hakları konusunda önemli bir adım atılarak evlilik içinde gerek kişisel mallar gerekse gayrimenkul malların mülkiyetine karı ve koca yarı yarıya sahip olmuştur. Bu çerçevede boşanma söz konusu olursa taşınır ve taşınmaz mallar taraflar arasında eşit bir

³⁹ Agren, **Married Women's Property Rights in Sweden**, s. 214-215.

⁴⁰ Uygulamada bazen yasalara uyulmadığı görülmektedir. Örneğin 1771'de Ebba Christina von Becker parlamentoya yazdığı şikâyet dilekçesinde asker olan kocasının kendisine mirasla kalan mallarını rehin ettiği ve sattığını iddia etmiştir, Agren, **Married Women's Property Rights in Sweden**, s. 224.

⁴¹ Agren, **Married Women's Property Rights in Sweden**, s. 218-219.

biçimde paylaşılacaktır. Koca ölürse malların yarısı karıya, kalan diğer yarı ise çocuklara intikal edecektir. 1874 tarihli kanunun miras paylaşımı konusunda getirdiği yenilik ise malların erkek ve kız kardeşler arasında ikili birli paylaşımının kaldırılarak kız kardeşlere mirastan erkek kardeşleriyle eşit pay alma hakkını tanınmasıdır⁴². 1874 Evlilik Kanunu kadınların yapacakları evlilik sözleşmelerine de geniş yer ayırmış ve bu sözleşmeler yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Evlilik sözleşmelerinin odak noktası kadınların mülkiyet haklarını güvence altına almaktır. Bu sözleşmelerle kadınların sahip oldukları ve ileride sahip olacakları mallar özellikle kocanın mevcut ve muhtemel borçlarından korunmaya çalışılmıştır. İsveç'te yeni hukuki düzenlemenin gerçekleşmesinden sonra 1874-1920 arasında gerek kırsal alan gerekse kentlerde çok sayıda evlilik sözleşmesi yapıldığı, bunların çoğunda kadınların ayrı bir mal varlığına özellikle araziye sahip oldukları görülmektedir⁴³.

Bir başka İskandinav ülkesi olan Norveç'te de kadınların mülkiyet hakları konusunda İsveç'e benzer düzenlemeler mevcut olup, burada da akrabalara kadınların malvarlıkları üzerinde önemli haklar tanınmıştır. Ayrıca karı koca arasında yapılacak "felag" adı verilen evlilik sözleşmesiyle kadının mülkiyet hakları belirli miktarda teminat altına alınmıştır. Norveç Hukukunda da tıpkı İsveç'te olduğu gibi kocanın karısının taşınmazlarını satmak için karısından onay alması zorunludur. Kadınların malları üzerinde akrabaların güçlü haklara sahip olmaları Ortaçağ'da İrlanda, Galler gibi bölgelerde de karşımıza çıkmaktadır. Bu ülkelerde kadınlar ölünce malları evli olsalar bile kocalarına ve çocuklarına kalmayarak ailesine geri dönmüştür⁴⁴. Görüldüğü üzere Batıda kadınlar mülkiyet haklarını korumak için sadece kocalarına değil, geniş bir erkek akraba zümresine karşı da mücadele vermek zorunda kalmışlardır.

⁴² Åsa Karlsson Sjögren, "Matrimony, Property and Power, Marriage Settlements in Sweden 1870-1920", *Scandinavian Journal of History*, Vol.36, No.4, September 2011, s. 444,

⁴³ Sjögren Karlsson, *Marriage Settlements in Sweden*, s. 455-456; 1874 Evlilik Kanununun çıkmasında etkili olan gelişmeler ve evlilik sözleşmesi örnekleri ve tablolar için bkz. s. 445-455.

⁴⁴ Larson, *Married Women and the Legal Fiction*, s. 89.

III. Osmanlı Hukukunda Kadının Hukuki İşlem Ehliyeti ve Mülkiyet Hakları

Bilindiği üzere Osmanlı Hukukunda kişiler hukuku, aile hukuku, miras hukuku ve borçlar hukuku alanında İslam Hukuku kuralları geçerli olmuştur. Bu nedenle kadınların hukuki işlem ehliyeti ve mülkiyet hakları konusunda Osmanlı Hukukundaki düzenlemeler İslam Hukukunun konuyla ilgili kuralları çerçevesinde gerçekleşmiştir. Ancak burada unutulmaması gereken nokta miri ve vakıf arazilerin mirasla intikalinde örfi hukuk kurallarının geçerli olduğudur. Çalışmamızda öncelikle konunun teorik boyutları ortaya konarak ilgili hukuk kuralları gözden geçirilecek, ardından Osmanlı uygulamasında bu kurallara ne oranda uyulduğu şer'iyeye sicilleri ve arşiv belgeleri ışığında değerlendirilecektir. Giriş bölümünde de belirtildiği üzere Osmanlı Devleti'nde kadının mülkiyet hakları ve mülkiyet ilişkileri gayrimenkul mülkiyeti temelinde yorumlanmaya çalışılacaktır.

Kişinin hak ve borç doğurucu işlemleri kimsenin izni ve icazeti olmadan yapabilme ehliyeti Osmanlı Hukukunda eda ehliyeti olarak tanımlanmıştır. Eda ehliyetinin gerçekleşmesi için üç şart aranmıştır. Temyiz kudreti, buluş ve rüşd. Temyiz kudreti kişinin iyiyi kötüden, faydalıyı zararlıdan ayırabilmesi, yaptığı fillerin sebep ve sonuçlarını idrak edebilmesidir. Tam eda ehliyetinin ikinci unsuru olan buluş ise biyolojik olgunluğu ifade etmektedir. Bu gelişim kişilere göre farklılaşabileceği gibi iklim v.b. şartlar da etkili olabileceği için İslam Hukukunda tek ve sabit bir yaş belirlenmeyerek erkek ve kadın için alt ve üst yaş sınırları tespit edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde alt yaş sınırı kızlarda 9, erkeklerde 12 yaştır. Bu yaş sınırına ulaşmayan çocuklar için buluş iddiasında bulunulamaz. Alt yaş sınırına ulaşan kız ve erkek çocuklar ne zaman biyolojik olarak ergenliğe ulaşırsa o yaştan itibaren baliğ oldukları kabul edilir. Baliğ olmada üst yaş sınırı Osmanlı Devleti'nin resmi mezhebi olan Hanefi mezhebinin kurucularından Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre her iki cinsiyet için de 15 yaştır. Ebu Hanife ise üst yaş sınırını kızlarda 17 erkeklerde ise 18 olarak belirlemiştir⁴⁵. Osmanlı Hukukunda ve daha sonra Mecelle'de

⁴⁵ Hukuk-ı Aile Kararnamesinde evlenme ehliyeti açısından içtihad değişikliğine gidilerek

üst yaş sınırı olarak 15 yaş kabul edilmiştir (Mecelle m. 986). Üst yaş sınırına geldiği halde biyolojik olarak baliğ olmamış kişiler hukuken baliğ kabul edilmiştir. Tam eda ehliyetinin üçüncü unsuru rüştür ve mali yönü olan akitlerde aranır. Rüşt kavramı Osmanlı Hukukunda mallarını idare ve korumada gerektiği gibi davranan, malını koruma konusunda gerekli özeni gösteren israf ve boş harcamalardan kaçınan kişileri ifade etmiştir. Gerek İslam gerekse Osmanlı Hukukunda rüşt için belli bir yaş sınırı tespit edilmemiştir. Buluğa eren kişinin reşit olup olmadığının ayrıca tespiti gerekir. Kişi baliğ olmadan rüşt iddiasında bulunamaz⁴⁶.

Tam eda ehliyetine sahip olan kişiler her türlü hukuki işlemi yapabilirler. Görüleceği üzere eda ehliyeti için aranan şartlar içerisinde cinsiyetle ilgili bir koşul yer almamaktadır. Belki kadın ve erkek için farklı olan tek nokta buluşdaki alt yaş sınırı olup, o da biyolojik gelişme ile ilgili farklılıktır. Bu çerçevede kadınlar da erkekler gibi satım, icare hibe, rehin, vakıf da dâhil olmak üzere her türlü hukuki işlemi yapabilmişlerdir.

Batı Hukuku ile karşılaştırıldığı zaman vurgulanması gereken bir diğer önemli nokta evliliğin kadınların hukuki işlem ehliyeti üzerinde hiçbir değişikliğe neden olmamasıdır. Bir üst başlıkta ayrıntılı bir şekilde ortaya konulduğu üzere Osmanlının çağdaşı olan pek çok devlette evli kadınlar hukuki kişilik olarak dahi kabul edilmemişler, evlilikle birlikte kadın ve erkeğin tek kişilikte birleştiği ve bu birleşik kişiliği ise kocanın temsil edildiği kabul edilmiştir. Bu anlayış soncunda kadının taşınır- taşınmaz tüm mal varlığı kocanın malı olarak kabul edilerek bunlar üzerinde her türlü hukuki işlemi yapabilmıştır. Oysa Osmanlı Hukukunda kadın evli olsa da ayrı bir hukuki kişiliğe sahiptir. Vücub ehliyeti olarak ifade edilen bu kavram kişinin hak ve borçlara ehil olması anlamına gelir ve köleler dışında sağ olarak doğmak şartıyla kadın erkek herkes bu ehliyete sahiptir. Dolayısıyla Osmanlı Hukukuna göre kadınlar ister bekâr, ister evli, ister-

Ebu Hanife'nin görüşü tercih edilmiş kızlar için 17, erkekler içinse 18 yaş üst sınır olarak kabul edilmiştir.

⁴⁶ Halil Cin/Gül Akyılmaz, **Türk Hukuk Tarihi**, 7. Bası, Konya, Sayram Yayınları, 2015, s. 290; Ali Bardakoğlu, "Bulûğ", **TDVİA**, , İstanbul 1992, c.6, s.413-414; Yunus Apaydın, "Hacir", **TDVİA**, , İstanbul 1996, c. 14, s. 515-517.

se kocası ölmüş ya da kocasından ayrılmış olsun vücut ehliyetine sahip oldukları gibi üç temel şartı taşıyorlarsa eda ehliyetine de sahiptirler.

Osmanlı Hukukunda evlilik kadının hukuki ehliyeti üzerinde hiç bir değişiklik yaratmaz. İslam Hukukundaki hükümlere uygun olarak Osmanlı Hukukunda “mal ayrılığı” rejimi kabul edilmiştir⁴⁷. Kadın mal-

⁴⁷ Şer'iyye sicillerinde koca ve karının mal varlığının birbirinden ayrı olduğunu gösteren pek çok örnek vardır. 1844 yılında Ayşe Sıdika Hatun kocasıyla birlikte ortak mülkiyetine sahip oldukları evlerini bir vakfa 300 kuruşa istiglal yoluyla rehin bırakmışlar, bu şekilde elde ettikleri parayı birlikte 3 yıl işlettikten sonra iade etmişlerdir, Abdurrahman Kurt, **Bursa Şer'iyye Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)**, Bursa, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1998, s. 110; 1625'te bir erkek evini ve iki bağımlı karısına satmıştır; 1658'de ise bir kadın kocasıyla birlikte ortak tasarruf ettikleri tarım arazisinde kendi payını üçüncü bir şahsa satmıştır, Haim Gerber, “Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa 1600-1700”, **International Journal of Middle Eastern Studies**, Vol: 12, No: 3, November 1980, s. 233, Gerber'in verdiği ikinci örnek kadınların kocalarından ayrı bir malvarlığına sahip oldukları konusunda güzel bir örnektir. Bir tarım arazisinin mülkiyetine karı-koca ortak sahip olup kadın kendi hissesini başkasına satabilmiştir; bir başka örnekte Huri Kocası Ebri ile birlikte ortak bir ev satın almıştır, “Huri binti Hamza nâm hatun kişi meclis-i şer'a hazıra olup şöyle ikrâr-ı sahih-i şer'i kulüp dedi ki müteveffâ olan zevcim Koca Ebri nefsi-i Üsküdar'da Bulgurlu mahallesindeki evini hin-i beyde nisfını zevci mezbûrum satın alıp nisf-i âharını dahi zevci mezbûrum ile ale'l-iştirak ben satın aldım dedikte...”, **İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H.924-927/M. 1518-1521)**, İstanbul, İsam Yayınları, 2010, s. 351; diğer bir örnekte ise Yusuf b. Abdullah Selman Ağa Mahallesinde mülkiyet üzere tasarruf ettiği evini karısı Dudu bt. Abdullah'a 1500 akçeye satmıştır, “Vech-i tezkire oldur ki nefsi-i Üsküdar'da mütemekkin olan Yusuf b. Abdullah meclis-i şer'a hâzır gelip şöyle ikrâr edip dedi ki merhum Selman Ağa Mahallesinde mülkiyet üzere ma'lûmetü'l hudûd inde ehlihâ evimden süflî ve ulvî evi muttasıl hîme odası ile ve kuyudan Kervansaray'a varınca dairesi ile işbu hâtumum Dudu bt. Abdullah'a bin beş yüz râyicü'l-vakt akçeye satdım semen-i mezkûru bî-kısûr alıp ve mebi-i mezbûru teslim edip aramızda kabz ve ikbâz bulunup deyu ikrârını mezbûre Dudu bt. Abdullah dahi tasdik ettikten sonra sıhhat-i bey'a hükm olup bu vesika ketb olunup deftere kayd olundu”, **İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H.919-927/M. 1513-1521)**, İstanbul, İsam Yayınları, 2008, s. 382; Şer'iyye sicillerinde kadınların kocalarına borç verdikleri de görülmektedir. Hacı Bayram karısı Kaya bt. Hüdaverdi'ye 1605 tarihinde borcu olan 60 kuruşu ödemiştir; Hacı Musa b. Bostan ise karısı Teslime bt. Veli huzurunda şöyle ikrar etmiştir: “Karımın bende 70 kuruşu vardı. Buna karşılık Beğendik köyündeki evimi ve bir üzüm bağımlı borcuma karşılık olarak ona verdim”, Ronald C. Jennings, “Women in the Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri”, **Journal of the Economic and the Social History of the Orient**, vol: 18, No: 1, January 1975, s. 104; Mayıs 1790'da Seyyid Mustafa Gemlik yakınlarında bulunan

varlığını kocasına teslim etmek zorunda olmadığı gibi kocasının iznini almadan malları üzerinde her türlü hukuki tasarrufta bulunup, istediği hukuki işlemi yapabilir. Mal ayrılığı rejimi çerçevesinde tam eda ehliyetine sahip bir kadın evli de olsa niteliği ne olursa olsun mali boyutu olan sözleşmeleri yapabilir⁴⁸. Osmanlı Devleti'nde alım-satım, icare, hibe, rehin, karz gibi akidlerin tarafları olarak karşımıza kadınların çıkması hiç de şaşırtıcı değildir. Şer'iyeye sicillerinde konu ile ilgili sayısız örnek vardır⁴⁹.

Armudlu köyündeki iki katlı evinin (alt katta bir oda ve avlu, üst katta bir hol ve odadan müteşekkil) yarı hissesini karısı Fatma'ya 40 kuruşa satmıştır. Ağustos 1756'da Zeynep İstanbul Mahmut Paşa Mahallesi'ndeki evinin yarı hissesini (üç katlı olan evin üst katında oda ve hol, orta katta iki oda ve alt katta avlu vardır) kocası Ömer Beşe'ye 300 kuruşa satmıştır. Ağustos 1806'da ise Hafize Evini Duhani Mustafa Ağa ve karısı Ayşe'ye "aleliştirakü'l sevi" (iki katlı evin üst katında oda ve hol, alt katta ise mutfak, tuvalet, avlu vardır) 164 kuruşa satmıştır, Leyla Kayhan Elbirlilik, **Negotiating Marriage, Divorce, and Property Allocation Practices in Istanbul, 1755-1840**, Doctoral Dissertation, Cambridge/ Massachusetts, Harvard University, 2013, s. 246, 254-255, başka örnekler için bkz. s.255 v.d. Şer'iyeye sicillerindeki örnekler çoğaltılabilir. Bütün bu örnekler Osmanlı Hukukunda mal ayrılığı rejiminin teoride kalmadığının aksine uygulamaya yansıdığına kanıtlardır.

⁴⁸ Gül Akyılmaz, **İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü**, Göksoy, Konya 2000, s. 57-60.

⁴⁹ Şer'iyeye sicillerinde kadınların taraf olduğu alım-satım akidlerinin sayısı bir hayli fazladır. Örneğin Hacı Dede kızı Efendibula Samiye Kadın köprüsü yanındaki değirmenini kızı Şahkadına 50 akçeye satıp, karşılığında 35 akçe verip Kayaştaki bir bağın yarı hissesini almıştır, Ongan Halit, **Ankara'nın İki Numaralı Şer'iyeye Sicili**, Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1974, s. 24; Hattı hümayun tasnifinde yer alan 1795 tarihli belgede ise Aydoslu Süleyman Ağanın kerimesi Ayşe Hatun babasının mirasından kendisine düşen konağı Defter-i Hakani Emiri Firdevs Efendi'ye satmıştır, Akyılmaz, **Kadın**, s.57; 1754 yılındaki bir şer'iyeye siciline göre ise Mehmet Efendi kızı Fatma Hoca Medine isimli kadına "mülk eşyasından on dört kadife yastık, iki minder, üç yemeni yorgan, kapağı ile birlikte birlikte bir küçük tencere, sekiz adet sahan, iki küçük tepsi iki çorba tası, iki güğüm satmıştır, **Şer'iyeye Sicilleri**, İstanbul Türk Dünyası Araştırma Vakfı, 1988, c. II, s. 20 Sicildeki mülk eşyasındır vurgusu kadının ayrı bir malvarlığına sahip olduğunu gösteren önemli bir kanıttır; Gümüş Hâtun bt. Abdullah Kireçlibelen'de bulunan bağını 250 akçeye Hüseyin b. Hızır'a satmıştır, **İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil**, s. 221; Asiye bt. İshak 2200 akçeye bir ev satın almıştır, **İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil**, s. 472; Şer'iyeye sicillerinde sadece satım akdi değil icare, hibe rehin, karz akidlerinde de kadınlar karşımıza çıkmaktadır; Üsküdar şer'iyeye sicillerinde yer alan 1514 tarihli bir kayda göre Hacı Nefise bt. Hoca Piri ile Gülzar bt. Abdullah 3200 akçe karşılığında bir yıllığına Mehmet Paşa Vakfı Hamamını kiralamışlar ve Gülzar kira bedeli için evini rehin olarak vermiştir, "Nefs-i Üsküdar'da mer-

Tam eda ehliyetine sahip olan kadınlar mallarını hibe edebilmiş, vakıflar kurmuşlardır. Kocanın müdahale etme, izin verme, engel olma gibi hakla-

hum Mehmet Paşa'nın vakıf hamamı mütevellisi İbrahim ile ve câbisi Şir Ali Piri ile ve Gülzar bt. Abdullaha Ramazan gurresinden on iki aya üç bin iki yüz râyicü'l-vakt akçeye icâreye verdik yıl tâmam oldukça yüz akçe kaftan bâhası ola dediklerinde mezkûratân tasdik ettiklerinden sonra mezbûre Gülzar'ın beyi Yiğit Abdi Çelebi b. Sinan o hâtunum Gülzar'ındır dedikte mezbûre Gülzar mezkûr hamamım icâriyesi için mestur evi rehin verdi..." **İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil**, s. 175; "İstanbul şehri mahallelerinden Keflü'de oturmakta olan Mustafa kızı Fatma adlı hanım şer'i mecliste bu belgeyi elinde bulunduran Ali oğlu Mustafa Beşe adlı kişi karşısında şöyle ikrarda bulunmuştur. Mustafa Beşe'den ölçü ve ayarı doğru on bin flori borç almış ve zimmetime geçirmiş bulunuyorum. Bu meblağ mukabilinde kendi malım ipekli kadın kumaşından yapılmış kaftan, bir atlas alaca kaftan ve sekiz atik inci dizili bir saç bağından oluşan eşyalarımı Mustafa Beşe'ye rehin olarak bırakıyorum. O da aldı ve kabul etti. Mustafa Beşe adı geçen kadının ikrarını dinledi ve tasdik etti. Ayrıca aynı mahallede oturan ve halen duruşmada bulunan Mustafa kızı Aişe söz konusu meblağ Fatma tarafından üç güne kadar ödenmezse ben kendi malımı ödeyeceğim dedi ve kefil olduğunu söyledi.. Mustafa Beşe'nin isteği ile duruşma tutanaklara geçirildi. 21 Cemâziyelâhir 1021/1612", **Şer'iyye Sicilleri**, c. II, s.44-475, Bu sicil kadınların yaptıkları hukuki işlemler açısından güzel bir örnektir. Örnekte Fatma isimli kadın bir erkekle karz ve rehin akdi yaparken Ayşe de Fatma'nın borcuna kefil olmaktadır; Tam eda ehliyetine sahip olan kadınlar herhangi bir müdahale ile karşılaşmadan mallarını hibe ve vakfedebilmişlerdir. Mehmet Efendi kızı Hanım azad ettiği kölesi Dilbur'a önemli miktardaki kişisel eşyasını hibe etmiştir."Bursa Kefen İğnesi Mahallesinden Mehmet Efendi kızı Hanım, azadlı kölesi Abdullah kızı Dilbur'a 40 miskal değerinde bir çift altın bilezik, 120 dirhem değerinde bir sim kumaş, bir sim hançer, iki sim bıçak, al çuka kaplı sansar kürk, bir mai kadife kaftan, bir al suf, bir seraser cebe donu, bir kibriti cebe donu, bir diba çintıyan, dört altun hatem, bir altunlu yorgan, bir minder, bir beledi döşek, iki kumaş yastık, üç adet kenarlı gömlek hibe etmiştir", M. Asım Yediyıldız, "Şer'iyye Sicillerine Göre Bursa'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı", **Vakıflar Dergisi**, c. XXIII, Ankara 1994, s. 192; Bir başka örnekte ise Halil kızı Abid Hızır oğlu İlyas'a evini hibe etmiştir. "Beşiktaş Mahallelerinden Araplı'da oturmakta olan Halil kızı Abid adlı kadın şer'i meclise gelerek bu belgenin sahibi Hızır oğlu İlyas orada bulunduğu sırada ikrar ve itiraf edip şöyle dedi: Adı geçen mahallede elimde olan bir tarafı Hızır oğlu Fermanî Mehmed mülkü, bir tarafı Mirsata adlı kadının mülkü, bir diğer tarafı da umumi yolla çevrili iki ortak duvarı, bir mutfağı, bir ahır ve diğer eklentileri bulunan evimi adı geçen İlyas'a boşaltarak şartlarına uygun bir şekilde hibe ettim. Bu ikrarı dinleyen İlyas vicahen tasdik etti.", **Şer'iyye Sicilleri**, c. II, s. 59; kadınlar erkek ve kadınlara borç vermiş, hatta bu işi profesyonelce yapmışlardır. 1516'da İstanbul Üsküdar'da Kosta b. Balaban Kofana bt. Yusuf'a karz-ı hasenden 1450 akçe borcu olduğunu ikrar etmiştir, **İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil**, s. 229-230; 1685 yılında bir tüccar İran'dan ipek alabilmek için bir kadından yüklü miktarda borç almıştır, Gerber, Social and Economic Position of Women, s. 234.

rı yoktur. Evli kadınlar malvarlıklarını bizzat idare edebilecekleri gibi, bu işi kocalarına ya da kocalarından başka bir şahsa da bırakabilmişlerdir⁵⁰.

Mal ayrılığı rejimi çerçevesinde kocasının evlenirken karısına verdiği mehir de kadının malvarlığına dâhil olur ve ne baba ne de koca mehir üzerinde hak iddia edemez. Öte yandan yine bu rejimin uzantısı olarak koca karısının ve çocuklarının nafakasını temin etmek zorundadır. Kadın zengin ya da bir işte çalışıyor olsa da evin masraflarına katılmak zorunda değildir⁵¹. Kocanın nafaka mükellefiyetinin içine mesken, yiyecek, giyecek, tıbbi tedavi ve ilaç ve gerekli olduğu takdirde hizmetçi masrafları girmektedir. Koca nafaka mükellefiyetini yerine getirmediği takdirde kadın mahkemeye başvurarak kocayı zorlayabileceği gibi koca nafakayı ödememekte ısrarcı olursa kadı mallarını satıp, borcu ödemek veya bir müddet kocayı hapsedmek hakkına sahiptir⁵².

Batı Hukukunda evli kadınlar hukuken kişi olarak kabul edilmedikleri için dava açamamışlar, bir başka ifade ile davada taraf olamamışlardır. Osmanlı şer'iyeye sicillerinde kadınların davacı ve davalı oldukları çok sayıda dava olduğu gibi⁵³ daha sonra ayrıntıları ile üzerinde durulacağı

⁵⁰ Cin/Akyılmaz, **Hukuk Tarihi**, s.404-405; Halil Cin, **İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme**, Konya, Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1988, s. 192-195; Kadının hukuki işlem ehliyetine sınırlama olarak kabul edilecek tek uygulama Maliki mezhebinde karşımıza çıkmaktadır. Maliki hukukçulara göre bir kadın mal varlığının 1/3'den fazlasını bir şahsa bağışlamak isterse akdin geçerli olabilmesi için kocasının rızası gerekir.

⁵¹ Hamza Aktan, "İslam Aile Hukuku", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992, s. 407; Hayrettin Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, İstanbul, Nesil Yayınları, 1986, c. 1, s. 286-288; Cin, **Evlenme**, s. 195 v.d.

⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz. Cin/Akyılmaz, **Hukuk Tarihi**, s. 409-411.

⁵³ Bu davalardan bazı örneklerle sonraki başlıklarda yer verilecektir. Ancak belirtmek gerekir ki haklarını korumak için kadınların açtıkları çok sayıda dava olup, bunların bir bölümünü kadınlar kendi akrabalarına hatta kocalarına karşı açmışlardır. 17. Yüzyıl Bursa'sında bir kadın kocasının kendisine ait olan yaşadıkları eve izin almadan bir ek yaptığını iddia ederek kocasını dava etmiş ve mahkeme kadını haklı bulmuştur, Gerber, *Social and Economic Position of Women*, s. 233; Çok sayıdaki davada kadınlar miras payları konusunda ailenin erkek üyeleriyle davalık olmuşlardır. Bursa'da bir kadın üç oğluna dava açarak kocasından kendisine kalan miras payını vermedikleri konusunda şikâyette bulunmuştur. Bunun içinde bir çiftlik ve 45 inek de vardır. Yine Bursa'da bir kadın 1680'de iki erkek kardeşini dava etmiş ve kazanmıştır. Bursa'nın Hamidler köyünde iki kadın ba-

üzere yazdıkları şikâyet dilekçeleriyle Divân-ı Hümayuna da başvurabilmişlerdir. Yine Batı Hukukunda kadınların elde etmek için mücadele ettikleri haklardan birisi de mallarını vasiyet yoluyla istedikleri kişilere bırakabilmektir. Osmanlı Hukukunda vasiyeti yapan kişinin akıl, baliğ ve reşit yani eda ehliyetine sahip olması yeterlidir. Ayrıca vasiyetin terekenin 1/3'nü aşmaması ve mirasçılardan biri lehine yapılmaması gerekir⁵⁴. Görüldüğü üzere vasiyeti yapanın kadın ya da erkek olmasının bir önemi yoktur.

Osmanlı Devleti'nde kadınlar kendi malvarlıklarını idare ettikleri gibi, ehliyetsiz ya da sınırlı ehliyete sahip olan kişilere vasi olarak atanıp, onların mallarını da idare edebilmişlerdir. Vasi olmak için akıl, baliğ, reşit, hür, temsil ettiği kişi ile aynı dinden ve emin bir kimse olma şartları aranmıştır. Osmanlı Hukukunda vasi olmanın şartları arasında erkek olma gibi bir koşul yoktur. Şer'iyeye sicilleri ve arşiv belgelerinde kadınların vasilik yaptıkları çok sayıda örnek mevcuttur⁵⁵.

balarımdan kalan tarım arazilerini tapu bedeli ödeyerek tasarruf hakkına sahip olduklarını ancak vakfın mütevellisinin bunun yerine araziye bir başkasına kiraya verdiğini iddia ederek vakıf aleyhine dava açmışlardır. Üstelik iddialarını desteklemek için Şeyhülislamdan fetva almışlardır, Gerber, Social and Economic Position of Women, s.233-235; 1205 (1790) tarihli bir belgeye göre ise Eyüp'te oturan Şerife Fatma ve Şerife Zeliha isimli hanımlar davalarını Rumeli kazaskerine kadar götürmüşler, bizzat kazaskerin huzuruna çıkarak istedikleri sonucu almışlardır, Gül Akyılmaz, **Osmanlı Devleti'nde Eşitlik Kavramının Gelişimi**, Yayınlanmamış Profesörlük Çalışması, Ankara 2000, s. 168.

⁵⁴ Cin/Akyılmaz, **Hukuk Tarihi**, s. 457; Halil Cin, **Eski ve Yeni Türk Hukukunda Tarım Arazilerinin Miras Yoluyla İntikali**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1979, s. 9; Mehmet Akif Aydın, "İslam Hukukunda Tek Taraflı Hukuki İşlem", **İslam-Osmanlı Hukuku Araştırmaları**, İstanbul, İz Yayıncılık 1996, s.222 v.d.

⁵⁵ Daha sonraki alt başlıklarda tamamı verilecek olan Cevdet Adliye tasnifinde yer alan bir belgeye göre zimmi bir kadın kocasının ölümünden sonra erkek ve kız dört küçük çocuğunun vasiliğine atanmış, kocasının erkek akrabalarının miras paylarına el koymak istemeleri üzerine önemli bir hukuki mücadele vermiştir. "Medine-i Beyşehir muzâfâtından Golos Kasabası mütemekkinlerinden iken bundan akdem hâlik olan Polo veled-i İştalo nâm zimmînin zevce-i metrûkesi olub hâlik-i mezbûrun zükûr ve inâs dört nefer ol sigârının vasîye-i mansûbeleri olan işbu bâ'isü'l-'arz Siyo nâm Nasrâniyye", **BOA, C. ADL, Tarih: 09. B. 1124, Dosya No: 3, Gömlek No: 161**; 1622 tarihli bir şer'iyeye sicili kaydında Hacı oğlu Ruşen'in kızı Ayşe'nin vasisinin Abdullah kızı Mülayim isminde bir kadın olduğu anlaşılmaktadır, Başbakanlık Osmanlı Arşivi İbn'ül Emin tasnifinde yer alan 3 Receb 1105 (1597) tarihli bir belgeye göre Kör Osman Ağa'nın sağır veledi Mustafâ'nın

Osmanlı Hukukundaki hukuki düzenlemeler mülkiyet hakları ve hukuki işlem ehliyeti konusunda kadınlar ve erkekler için farklı kurallar belirlemediği gibi bu hakların kullanışı konusunda kadınların evli ya da bekâr olmasının da bir önemi yoktur. Dipnotlarda verdiğimiz sayısı kolayca arttırılabilecek örneklerde de görüleceği üzere kadınlar hukuki işlem ehliyetlerini aktif bir şekilde kullanarak çok sayıda akit yapmışlar, ticari faaliyetlerin içinde yer almışlardır. Kadınların Osmanlı Hukukundaki bu statüsü konu ile ilgili çalışmalar yapan Batılı akademisyenler tarafından da önemle vurgulanmıştır⁵⁶. Teorik olarak mülkiyet hakları konusunda kadın ve erkek arasında fark olmaması uygulamaya özellikle taşınmaz mülkiyetine nasıl yansımıştır sorusu çalışmamızın ana eksenini oluşturmaktadır. Teori ile uygulamanın ne oranda örtüştüğü belgelerle aşağıdaki alt başlıklarda ortaya konmaya çalışılacaktır.

IV. Osmanlı Devleti'nde Kadınların Taşınmaz Edinimi ve Mülkiyet İlişkileri

Diğer devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de taşınmaz mülkiyeti ve özellikle arazi güç ve prestijin kaynağı olarak kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde kadınların taşınmaz edinim yollarını baktığımız zaman karşımıza mehir, hibe, alım-satım ve mirasla intikal ihtimalleri çıkmaktadır. Bunlar içinde kuşkusuz en etkin olanı kadınların şer'i ve örfi miras hukuku kuralları çerçevesinde taşınmazların sahibi olmalarıdır.

vasisi olarak Fatıma bt. Melek tayin edilmiştir. İskender kızı Kutlu Melek torunu Kızlarbeyi üzerine vasi tayin edilmiştir. Nesli Hatun adındaki bir büyükanne ise uzun bir süredir vasisi bulunduğu torununa ait paraların muhasebesini mahkeme huzurunda vermiş, kimlere hangi şartlar altında ne miktarda borç verildiği ve bu paralardan hangilerinin geri alınmadığını açıklamıştır, bu örnekler için bkz. Akyılmaz, **Eşitlik**, s. 167.

⁵⁶ Lady Montequ Osmanlı Devleti'ndeki kadınların kendi malvarlıklarını idare etme, mehir ve miras haklarını görünce şaşırması, duygularını "İngiltere erkekler için bir cennettir. Osmanlıda erkekler İngiliz erkeklerinin ayrıcalıklarına sahip değillerdir" şeklinde ifade etmiştir. Andrea, **İslam, Women, and Western Responses**, s. 286; Agmon da mal ayrılığı rejiminden övgüyle söz etmektedir. Iris Agmon, "Women, Class, and Gender: Muslim Jaffa and Haifa at the Turn of the 20th Century", **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 30, No. 4, November 1998, s. 477-478; Marry Ann Fay, "From Concubines to Capitalists: Women, Property and Power in Eighteenth Century Cairo", **Journal of Women's History**, Vol: 10, no: 3, Autumn 1998, s. 119-120.

A. Tereke Kayıtları

Şimdiye kadar Osmanlı Hukuku ile ilgili verdiğimiz bilgiler ışığında kadınların mülkiyet ve malvarlıklarını idare etme hakkına sahip olduklarını ve evliliğin bu durumda herhangi bir değişikliğe neden olmadığını görmüş bulunuyoruz. Ancak teorik olarak sahip olunan hakların uygulamaya ne oranda yansıdığını tespit edebilmek için mahkeme kayıtları ve arşiv belgelerinden yardım almak gerekmektedir. Bu konuda bize yol gösterebilecek kaynaklardan birisi de şer'iyeye sicillerinde yer alan tereke kayıtlarıdır. Farklı yüzyıllarda, farklı sosyal statülerde, farklı dinlere mensup ve İmparatorluğun farklı bölgelerinde yaşayan kadınların tereke kayıtları incelendiği zaman, taşınmaz sahibi kadınların varlığına rastlanmakla birlikte, genel olarak erkeklerin terekelerinde karşımıza çıkan taşınmaz malların daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Yoksul kadınlar ve yoksul erkeklerin terekelerinde taşınmazların yer almaması doğal görülebilir⁵⁷. Ancak belli bir düzeyde servete sahip olanlara bakıldığında erkeklerin terekelerinde ev, bağ, bahçe, arazi gibi taşınmazlar yer alırken, kadınların servetleri daha çok kişisel eşya ve diğer taşınır mallardan oluşmaktadır. Kadınlara ait tereke kayıtlarında mal mülk listelerinin büyük bir bölümü gömlek, pantolon, elbise, antaran, çarşaf, kemer gibi kişisel eşyaları içermekte olup, bu eşyaların bir kısmı altın, gümüş işlemeli, bir kısmı ipek katkılıdır. Zengin kadınların kürk mantoları, elmaslı ve incili mücevherleri de bu listeye eklenebilir. Bu tür kişisel eşyaların ardından yastık ve kırlentler, yorganlar, döşekler, sandıklar, kaşıklar, tabaklar, ib-

⁵⁷ Örneğin 1519'da Üsküdar'da vefat eden Menekşe'nin terekesi 258 akçe olup, terekede terlik, yastık, kaftan, gömlek, don, heybe, torba, tarak, kazan, bakraç, tava, tepsi, çıkırık, kilim, sandık gibi kişisel eşyalar yer almaktadır. Listede belki ilgi çekici olan tek şey 45 akçe değerindeki on beş tavuktur, İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 2, s. 272-273; 1520 yılında yine Üsküdar'da hayatını kaybeden bir kadının terekesinin değeri sadece 75 kuruş olup, terekede iki eski kaftan, bir eski gömlek, hepsi eski olduğu ifade edilen iki döşek, bir yorgan, iki yastık ve bir kılıf, bulunmaktadır, **İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 2**, s. 409-410; 1269'da(1852) Sivrihisar'da ölen Fatma Hatun'un terekesi de 130 kuruştan oluşmakta olup, tüm malvarlığı peştamal, iki tane entari, ceket şal, yemeni, şalvar, yastık yüzü, minder yüzü ve mehr-i müeccelinden oluşmaktadır, Abdülkadir Erçin, "1 Numaralı Sivrihisar Kadı Sicili 1-81 Sahifelerinin Transkripsiyon ve Tahlili", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Eskisehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Eskişehir, 2014, s. 165.

rikler, fincan ve kahve takımları, havlu gibi ev, mutfak ve hamam eşyaları terekelerde yer almaktadır⁵⁸. Bütün bunlardan sonra kadınların terekelelerinde çok sık olmasa da taşınmaz malların bulunduğu görülmektedir⁵⁹.

⁵⁸ 19. Yüzyılda (Abdülmecid dönemi) Eskişehir (Sivrihisar) de hayatını kaybeden Ayşe'nin terekesi 620 kuruş değerinde olup, sim başlık, sim el entesesi, masa örtüsü, havlu, bohça, İngiliz şalı, 2 adet yemeni, kadife kısa ceket, bir entari, şalvar, peştamal, yatak gibi ev eşyaları ve kişisel eşyalardan oluşmaktadır. Terekesinde hiç taşınmaz malı yoktur, Erçin, **1 Numaralı Sivrihisar Kadı Sicili**, s. 178, yine aynı tarihlerde aynı yerde vefat eden Neslihan Hanım'ın terekesinden ekonomik olarak daha iyi durumda olduğu anlaşılmasına rağmen terekesi kişisel eşyalar ve ev eşyalarından oluşmakta olup, taşınmaz yoktur. Neslihan'ın terekesi sim el entesesi (bilezik), sim ayak entesesi (halhal), küpe, yüzük, gümüş başlık gibi mücevherler, 5 adet elbise, şalvar, 2 gömlek, ceket, peştamal, havlu, hamam takımı gibi kişisel eşyalar ve örtü, kapaklı sahan, kilim, yatak takımı gibi ev eşyalarından müteşekkildir. 1970 kuruş değerindeki terekede görüldüğü üzere hiç taşınmaz yoktur, Erçin, **1 Numaralı Sivrihisar Kadı Sicili**, s. 166; Emine Hanım'ın terekesi 1118 kuruş olup, yastık, yorgan, minder, döşek, seccade, çizme, 5 adet elbise, peştamal, havlu, şal, 2 adet şalvar, ceket, gömlek, yemeni, küpe, ayak ve el entesesi, tepelik, kol ve yüzükten oluşmaktadır, Erçin, **1 Numaralı Sivrihisar Kadı Sicili**, s.191; İstanbul Üsküdar'da 1519'da ölen Abdullah'ın kızının (mürisin ismi yok) terekesinde çok sayıda yastık, yastık yüzü, yorgan, döşek, çarşaf, tas, tepsi, bakraç, sandık gibi ev eşyaları ile terlik, gömlek, elbise, yüzük gibi kişisel eşyalar yer almaktadır. Terekenin toplam değeri 524 kuruştur, **İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 2**, s. 278-280; Kadınların Müslüman ya da gayrimüslim olmasının bu durumu değiştirmedığı görülmektedir. Örneğin yine Sivrihisar'da aynı yıllarda hayatını kaybetmiş olan zimmi tebaadan Harosima isimli zimmi kadının terekesinin değeri 357 kuruş olup, terekesinde 4 adet yemeni, şalvar, iki elbise, bir ceket, şalvar, kuşak, ayak entesesi, bir çift saç bağı 2 adet yüzük, başörtüsü, çizme ve hamam takımı mevcuttur, Erçin, **1 Numaralı Sivrihisar Kadı Sicili**, s. 186; benzer biçimde 1521 yılında İstanbul Üsküdar'da ölen zimmi tebaadan Mariya b. Kosta'nın terekesi de sadece kişisel eşyalar ve ev eşyalarından oluşmaktadır.471 akçelik terekede gümüş saçrak, gümüş kuşak, gümüş kaşık, yorgan, çarşaf, gömlek, bez gibi eşyalar yer almaktadır, **İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 2**, s. 369-370; 18. Yüzyılın ikinci yarısına ait (1772-1776) Tokat şer'iyye sicilinde yer alan bir kayda göre Cay-ı Müslim mahallesi sâkinlerinden vefât eden Mehmed kızı Medine'nin tereke kaydında kuşak, simli tarak, altın yüzük, işli havlu, işli bürük, işli gömlek, işli bohça, işli başbağı, şalvar, kuşak, peşkir, altın yüzük, hamam takımı, yastık, yorgan bulunmaktadır, Gülten Altıntakan, "1 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicili", **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014, s. 68; Tokat Hacı İbrahim mahallesi sâkinlerinden olan Bağdad'ın terekesinde ise peşkir, bohça, kuşak, entari, kaftan, şalvar, yastık, yorgan yer almaktadır, Altıntakan, "1 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicili", s. 69

⁵⁹ Fatma Müge Göçek / Marc David Baer, "18. Yüzyıl Galata Kadı Sicillerinde Osmanlı Kadınlarının Toplumsal Sınırları", **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları**, (Editör: Madeline Zilfi), (Çeviren: Necmiye Alpay), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları,

Bu taşınmazların büyük kısmının ise mülk-i menzil olarak ifade edilen evler olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Vidin'de 1732 yılında hayatını kaybeden Belkis bt. Abdullah'ın teresinin değeri 15.165 akçe gibi bir kadın için oldukça yüksek bir meblağdır. Tereke içinde yer alan en değerli mal 8040 akçe değerindeki mülk-i menzil olarak ifade edilen evdir. Tereke-deki diğer mallar seccade, yastık, yemeni, çarşaf, bakraç, sahan, tencere, kova, yorgan, kilim, döşek kürek, fıçı, kaftan, ferace, gömlek gibi ev eşyaları ve kişisel eşyalarla, gümüş kuşak, incili küpe gibi mücevherlerden oluşmaktadır⁶⁰. Bir numaralı Sivrihisar şer'iyye sicilinde Neslihan adında bir kadının terekesinde mülk menzile rastlanmaktadır. Ancak değeri 400 kuruş olup iki göz odadan ibarettir⁶¹.Yine aynı sicilde Hanım ismindeki kadının terekesinde 100 kuruş değerinde eski bir mülk menzil vardır⁶².

Kadınların tereke kayıtlarında arazi, bağ, bahçe gibi tarımsal değeri olan ve gelir getiren gayrimenkullere ise nadiren rastlanmaktadır. Bu sıra dışı örneklerden ikisi Gerber'in 17. Yüzyıl şer'iyye sicilleri üzerinde yaptığı çalışmada karşımıza çıkmaktadır. 1683 yılında Bursa'da ölen Şerife Rukiye Hatun'un terekesinin değeri bir buçuk milyon akçe olup, diğer mallar ve alacakların yanında büyük bir tarım arazisi, üç ev de terekede yer almaktadır. Yine aynı yıl hayatını kaybeden Bursa ayanından Ahmet Ağa'nın karısı Ayşe Hanım'ın malvarlığı bir milyon akçenin üstündedir. Ayşe'nin terekesinde üzüm bağı, bir büyük, iki tane de orta büyüklükte ev ve uzun bir listeden oluşan mücevherler vardır⁶³. Bir başka sıra dışı örnek de BOA Cevdet Adliye tasnifinde yer alan 19 Temmuz 1800 tarihli belgedir. Karaferye ayanı, zabitanı ve iş erlerine yazılan hükümde Karaferye sakinelerinden olup, çocuksuz olarak vefat eden Kara Ahmed'in karısı Muhsine Hanım'ın Karaferye kazasındaki "külliyetli malvarlığı"

2000, s. 51-52.

⁶⁰ Ömer Çağatay, "10 Numaralı Vidin Şer'iyye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Bitlis Aren Üniversitesi/Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Bitlis 2015, s. 143.

⁶¹ Erçin, **1 Numaralı Sivrihisar Şer'iyye Sicili**, s. 187.

⁶² Erçin, **1 Numaralı Sivrihisar Şer'iyye Sicili**, s. 225.

⁶³ Gerber, **Social and Economic Position of Women**, s. 238; 1 Numaralı Sivrihisar Şer'iyye Sicilinde yer alan bir örneğe göre Serpoyi ismindeki zimmi bir kadının terekesinde mülk ev ve mülk bağ yer almaktadır, s. 147

nın mirasçısız öldüğü için devlet hazinesince zapt edilmesi gerektiğinden bahsedilmektedir. Hükümde belirtildiği üzere Muhsine Hanım'ın Aynesil ismiyle bilinen yerde bir parça, Terceleb ismindeki yerde bir parça toplam iki parça "mükemmel çiftliği", Karaferye içinde "kebir konağı", yüz ambar hububatı, köleleri ve nakitleri vardır⁶⁴. Görüldüğü üzere Muhsine Hanım Osmanlı Devleti'ndeki alışlagelmiş kadın örnekleri dışında bir servete sahip olup, bu servetin bir kısmını da değerli taşınmaz mallar oluşturmaktadır. Ancak bu örnekler istisnai niteliktedir.

Osmanlı Devleti'nde zengin sayılabilecek kadınların terekelerinde bile taşınmaz malların yer almaması ilgi çekicidir. Örneğin 1530'de İstanbul'da hayatını kaybeden Şahcihan isimli kadının terekесinin değeri 7321 kuruş gibi kayda değer bir meblağdadır. Ancak tereke kaftan, gömlek, terlik, çizme, kuşak gibi kişisel eşyalar, altın zincir, altın yüzük, gümüş yüzük gibi mücevherler, yorgan, yastık, döşek, bohça, minder, halı, kilim, sahan, tepsi, tencere, baklava tepsisi, sini, kepçe, maşrapa, ibrik, hamam taşı gibi ev ve mutfak eşyalarından oluşmaktadır⁶⁵.

Osmanlı Devleti'nde erkeklerin terekeleri incelendiğinde aradaki fark çok daha net olarak görülebilecektir. Her şeyden önce erkeklerin terekelerinin toplam değeri genellikle kadınlardan daha fazladır. Konumuz açısından esas önem teşkil eden nokta ise terekelerin önemli bir kısmında taşınmaz malların da yer almasıdır⁶⁶. Üstelik bu taşınmazlar sadece evden ibaret olmayıp, içinde tarlalar, bağlar, bahçeler de vardır. Örneğin

⁶⁴ BOA, Fon Kodu: C.ADL, Tarih: 26/ S/ 1215, Dosya No: 3, Gömlek No: 208.

⁶⁵ İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 2, s. 389-392; 1732'de Vidin'de hayatını kaybeden Sevinde Hanım'ın terekesi 3166 kuruş olup, yorgan, çarşaf, ibrik, tencere, bohça, entari, gömlek, ferace gibi eşyalardan oluşmaktadır, s. 130

⁶⁶ Tek bir şer'iyye sicili bile incelendiğinde erkeklerin çoğunun terekelerinde bir taşınmazın bulunduğunu görmek mümkündür. Örneğin 1 Numaralı Sivrihisar Şer'iyye Siciline göre zimmi Avanis'in terekесinde bir tane mülk menzil, iki tane mülk bağ, Kirakos isimli bir başka zimminin terekесinde 1600 kuruşluk bir ev, ayrıca bir bağ, Emin'in terekесinde samanlık, ahır ve bahçesiyle birlikte bir ev, Hacı Mollazade'nin terekесinde mülk ev, Civelekoğlu Mehmet'in 11.927 kuruşluk terekесinde bir ev, 22.666 kuruş değerindeki Hacı Veliyüddin'in terekесinde mülk ev, ağıl ve ağaçlar, 26.825 kuruş değerindeki Ali'nin terekесinde bahçe ve ahırını da olan bir mülk menzil ve iki tane bağ, Agob'un terekесinde altı odalı bir ev ve mülk bağ vardır, s. 153, 155, 156-157, 163, 173, 174,177, 188; tek bir şer'iyye sicilinden verdiğimiz örnekler sayısız şer'iyye sicili örneğinde görülebilir.

1520'de İstanbul'da hayatını kaybeden İmaret Mahallesinden bir erkeğin terekesinin değeri 29562 kuruş olup, içinde bir mağaza, kervansarayda iki dükkân, bir ambar, iki bağ, 150 koyun ve beş öküz vardır⁶⁷. Tokat Şer'iyye sicilinde yer alan bir kayda göre Hacı Abdullah Ağa'nın terekesinde çok sayıda dükkân ve bağ vardır⁶⁸. Erkeklerin terekelerinde yer alan evlerin bir diğer özelliği kadınların terekelerinde yer alan evlerden daha değerli olmalarıdır. Tereke kayıtlarında ya bu evlerin ahır bahçe gibi eklentileri olduğu açıkça belirtilmiş ya da tahtanî ve fevkânî mülk menzil vurgusu yapılmıştır⁶⁹. Bu tür evler iki kattan oluşmakta olup, ilk katta ahır, kiler, ambar gibi eklentiler ve hizmetçilerin oturduğu bölümler bulunup, ikinci katta aileler ikamet etmektedir. Oda sayıları fazladır. Kısacası değeri yüksek mülk menzillerdir. Kadınların evleri ise tereke kayıtlarından anlaşılacağı üzere iki üç odadan müteşekkil basit yapılarıdır.

Şer'iyye sicillerindeki tereke kayıtları bize muris kadınsa geride bıraktığı malvarlığında taşınmazlara rastlama ihtimalinin az olduğunu göstermektedir. Oysa bundan sonraki alt başlıklarda üzerinde durulacağı gibi Osmanlı Devleti'nde kadınlar miras, hibe, mehir, satın alma gibi yollarla gayrimenkul mülkiyetine sahip olabilmişlerdir. O halde burada cevaplanması gereken esas soru kadınların hayatlarının belli bir döneminde sahip oldukları taşınmazların daha sonra başına ne geldiği ve hangi yollarla ellerinden çıktığıdır.

B. Osmanlı Devleti'nde Kadınların Taşınmaz Edinme Yolları

Osmanlı Devleti'nde kadınlar mehir, hibe, alım-satım ve miras yolu ile gayrimenkul sahibi olabilmişlerdir. Bu yolları tek tek gözden geçirmek yararlı olacaktır.

⁶⁷ İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 2, s. 418-419

⁶⁸ Altıntakan, 1 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicili, s. 69.

⁶⁹ Erçin, 1 Numaralı Sivrihisar Şer'iyye Sicili, s. 188, 128, 222, 226.

1. Mehir, Hibe ve Alım-Satım Yolu ile Kadınların Taşınmaz Edinimi

Bilindiği üzere İslam ve Osmanlı Hukukunda mehir erkeğin evlenirken kadına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para ya da maldır. Mal ayrılığı rejimi çerçevesinde mehir kadının malvarlığına dâhil olur. Koca ya da erkek akrabalar mehir üzerinde herhangi bir hak iddia edemez. Kadının ölümünden sonra da diğer malları gibi mirasçılara intikal eder. Hanefi mezhebi ve Osmanlı uygulamasında mehrin tamamı tek seferde kadına ödenmez. Mehr-i muaccel denilen kısım nikâh akdinden önce (nişanlanma gerçekleşikten sonra) ya da nikâh akdi sırasında kadına teslim edilir. Mehr-i müeccel denilen kısmı ise genellikle evlilik ölüm ya da boşanma ile sona erdiği zaman kadına ödenir. Kadının mehir hakkı o kadar önemlidir ki koca öldüğü zaman öncelikle terekeden kadının mehr-i müecceli verilir, daha sonra miras taksimi yapılır. Kadın ölmüşse tereke kayıtlarında mutlaka mehr-i müeccel de yer almış ve mirasçılara geçecek olan malvarlığı için de değerlendirilmiştir⁷⁰. Şer’iyye sicillerindeki mehir kayıtlarına bakıldığı zaman gerek mehr-i muaccelin gerekse mehr-i müeccelin daha çok altın, gümüş ya da nakit para üzerinden belirlendiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber zaman zaman mehir karşılığında kadınlara menkul ve gayrimenkul malların da verildiği görülmüştür. Örneğin Bursa şer’iyye sicilinde yer alan bir kayda göre geçimini hamallık yaparak sağlayan Ahmed bin Abdullah, azat ettiği cariyesi Tuti bt. Abdullah’la evlenirken Suku’l-feres Mahallesi’nde bulunan bir beyt, kenif (tuvalet) ve muhavvetadan (evin etrafını çevreleyen bahçe) oluşan evi mehr-i müeccel olarak vermiştir. Ayrıca 100 dirhem de mehr-i muaccel ödemiştir. Dul bir kadın olan Bülbül bt. Abdullah da Hüseyin b. Hoşkadem’le nikâhlanırken bir oda, sofa, kenif (tuvalet) ve muhavvetadan (evin etrafını çevreleyen bahçe) oluşan bir evi mehr-i muaccel olarak almıştır. Ayrıca 1000 dirhem de müeccel mehir istemiştir⁷¹. Filistin

⁷⁰ Mehir için bkz. Cin/Akyılmaz, Hukuk Tarihi, s. 405-409; Cin, Evlenme, s.210-251; Konu ile ilgili fetvalar için bkz. Colin Imber, “Kadınlar, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah’ın Behcetü’l Fetâvâsında Mehr”, **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları**, (Editör: Madeline Zilfi), (Çeviren: Necmiye Alpay), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 77-100.

⁷¹ Saadet Maydaer, “Osmanlı Klâsik Döneminde Kadınların Servet Edinme Yolları (Bursa

topraklarında bulunan Tibna'da Amira adındaki kadın evlenirken kocası Mahmut Yusuf kendisine mehir olarak birkeç zeytin ağacı vermiştir. Yine Suriye topraklarındaki Kurfavan'da Hüsna'ya kocası Kasım mehir olarak iki zeytin ağacı ve bunların üzerinde bulunduğu araziyi vermiştir. Fakat zeytin ağaçlarını ve araziyi Hüsna'nın babası elinden alarak kendisi kullanmış, ancak babasının ölümünden sonra toprak kendisine dönmüştür. Aynı yerde Yumna evlenirken kocası kendisine mehir olarak bir miktar toprak ve 12 zeytin ağacı vermiştir. Ama evlilik gerçekleşikten sonra arazi ve ağaçlara Yumna'nın amcası el koyarak kullanmaya başlamıştır. Yumna bu taşınmazların kendi mülkü olduğu iddiası ile mahkemeye gitmeye teşebbüs edince amcası zeytin ağaçlarını geri vermiş, ancak toprağı elinde tutmuştur. İşin hazin yanı bölge İngiliz mandası altındayken 1939 yılında yapılan kadastro çalışmaları sırasında zeytin ağaçları da kocasının üzerine kaydedilmiştir⁷². Bu üç örnek son derece kayda değerdir. Çünkü Osmanlı Devleti'nin Rumeli ve Anadolu'daki topraklarından biraz daha farklı bir kültüre ve geleneklere sahip bir toplum söz konusu olup, 19. Yüzyılın ikinci yarısı ve 20. Yüzyılın başında bile kadınların arazi mülkiyetine sahip olmaları sıra dışı olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca son iki örnekte de görüldüğü üzere mehir olarak verilmesine ve kadının kendi malvarlığına dâhil olmasına rağmen erkek akrabalar taşınmaz malları kadınların elinden alarak kullanmalarına izin vermemişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde kadınların taşınmaz edinim yollarından birisi de hibedir. Bazen birinci dereceden yakınları, bazen de eş, dost ve ahbabları tarafından kadınlara menkul ya da gayr-ı menkul malların hibe edildiği görülmektedir. Örneğin nakibu'l-eşrafılık yapmış olan ilmiye sınıfına mensup Seyyid Hasan bin Seyyid Yusuf vekili el-Hac Ahmed bin Yusuf aracılığıyla kız kardeşi Rabia Hatun'a Araboğlu Mahallesi'ndeki iki yer evi, iki sofa, zîr-i zemin (bodrum, mahzen), fırın, akarsu, kenîf (tuvalet), hâbiye (kuyu), hücre (oda), matbah (mutfak), muhavveta (bahçe), ahır olan evi

Örneği)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 16, sy. 13, 2006, s. 375;

⁷² Martha Mundy / Richard Saumarez Smith, *Governing Property, Making the Modern State Law, Administration and Production in Ottoman Syria*, London /New York, I.B. Tauris and Co. Ltd, 2007, s. 93, 230-231; İkinci örnekte arazi ve zeytin ağaçları dışında Hüsna'ya bir miktar mücevher ile birkaç elbise, döşek ve yastık da mehir olarak verilmiştir.

ile biri Bursa yakınlarında, diğeri İnegöl Geyiklibaba Köyü'nde bulunan iki ayrı bahçeyi hibe ettiğini mahkemede tescil ettirmiştir⁷³. 1519 yılında İstanbul Üsküdar'da Abdi annesine bir ev hibe etmiş, oğlunun ölümünden sonra annesi Mahti mahkemeye başvurarak evin kendisine teslimini istemiştir. İddiasını iki şahitle ispatlayınca evin Mahti'ye verilmesine hüküm olunmuştur⁷⁴. Kasap Mustafa Revha ve Fatma adındaki kızları ile Sabure adındaki karısına iki bağ bağışlamıştır. Ayrıca iki kızına bir dükkân hibe etmiştir⁷⁵. Bu örnekte ilgi çekici olan nokta Kasap Mustafa'nın oğlu olması, buna rağmen karısı ve kızlarına değerli taşınmazlar bağışlamasıdır. Belki de bunun sebebi bu kadınlara düşecek miras paylarını yeterli görmemiş olması, ya da bu paylara erişmelerinin bir şekilde engelleneceğini düşünmesidir. Şer'iyye sicillerinde gözlemlenen bir başka nokta kadınların kadın mirasçılara özellikle kız çocuklarına malvarlıklarından bir kısmını hibe etmeleridir. Örneğin 1669-1670 tarihli Konya şer'iyye sicilinde Ayşe bt. Abdülkerim'in iki tane bağıni kızı Rabia'ya hibe ettiği görülmektedir. Aynı sicilde Abide bt. Zülfikar da bir bağıni ve evini kızı Asiye'ye hibe etmiştir⁷⁶. Bu hukuki işlemlerde de yukarıda ifade ettiğimiz kaygıların geçerli olması ihtimali güçlüdür. Her iki kadının da kızlarının miras paylarını alamayacakları düşüncesi ve onları koruma endişesi ile bağışlama işlemini gerçekleştirmiş olmaları muhtemeldir.

Osmanlı Devleti'ndeki mahkeme kayıtları bize alım-satım yolu ile kadınların gayrimenkul mülkiyetine sahip oldukları gibi ellerinde bulunan gayrimenkulleri mülkiyetlerinden çıkardıklarını göstermektedir. Konu ile ilgili bilimsel çalışmalar yapan yazarlar taşınmaz malların alım-satım işlemlerinde kadınların son derece aktif olduklarını belgelerle ortaya koymuşlardır. Bu çalışmalar birbirinden farklı bölgeler üzerine de yapılsa kayda değer bir biçimde benzer eğilimler ortaya çıkmıştır. Bu tespitleri iki ana noktada toplayabiliriz. Kadınlar taşınmaz mal transferlerinde son derece aktiftirler ve satın aldıklarından çok daha sık olarak gayrimenkul-

⁷³ Maydaer, *Kadınların Servet Edinme Yolları*, s. 370-371.

⁷⁴ *İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 2*, s. 186-187.

⁷⁵ *İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 2*, s. 420-421.

⁷⁶ Fatih Küçük, "14 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili (1080-1081)", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Konya 2013, s. 111, 162.

lerini satmışlar ve tasarruflarını ellerinde para şeklinde muhafaza etmeyi tercih etmişlerdir⁷⁷. Şer'iyye sicillerindeki kayıtlar da bu düşünceyi destekler niteliktedir. Kadınların gayrimenkullerini paraya tahvil etmelerinin nedeni belki de bu şekilde malvarlıklarını korumanın daha kolay olacağı düşüncesidir. Çünkü başta arazi olmak üzere gayrimenkuller koca ve erkek akrabaların iştahını kabartmış ve bir şekilde kadınların elinden alınmıştır. İris Agmon kadınların özellikle mirasla kendilerine intikal eden gayrimenkulleri satmayı tercih etmelerini kadınların toplumda erkek egemenliğine karşı geliştirdikleri stratejinin bir parçası olarak niteleyerek bu duruma "ataerkil pazarlık" adını vermiştir⁷⁸. Bu satışların bir kısmının koca ya da erkek akrabalara yapıldığı düşünüldüğünde bu tanımlamanın yanlış olmadığı anlaşılabilir.

Marcus Abraham 18. Yüzyıl Halep'inde kadınların gayrimenkul ticaretini incelediği çalışmasında kadınların da sadece kullanım amaçlı değil, yatırım amaçlı da mülk edindiklerini ortaya koymuştur. Çalışmada gayrimenkuller üçlü bir tasnife tabi tutulmuştur. İkametgâh olarak kullanılan evler, ticari ve endüstriyel amaçlı kullanılan yapılar (hanlar, hamamlar, kahvehaneler, fırınlar gibi) ve tarımsal amaçla kullanılan araziler. Halep'te 1750 ile 1759 arası dönemde gayrimenkul satışları içinde en yüksek oran % 80 ile ev satışlarıdır. Bunu % 10 oranı ile ikinci ve üçüncü gruptaki gayrimenkuller izlemektedir. Halep'teki evleri 1750-1751 arasında alma ve satma oranlarına cinsiyetler açısından bakıldığı zaman evlerini satan erkeklerin sayısı 1219 iken alıcı olarak 986 erkek kaydedilmiştir. Buna mukabil 943 satıcı kadına karşılık ev alan kadın sayısı 531'dir. Görüldüğü üzere gerek ev satan gerekse satın alan kadın sayısı erkeklere göre az olup, evlerini satan kadınların sayısı ev satın alanlardan fazladır. Aynı yıllar arasında başta dükkân olmak üzere ticarî taşınmazların alım satımında karşımıza çıkan tüccarların 1/3'ü kadınlar teşkil etmiştir. Ticarî taşınmazları satan erkek sayısı 119 ve alıcı konumunda olanların

⁷⁷ Suraiya Faroqhi, **Orta Halli Osmanlılar**, (Çeviren; Hamit Çalışkan), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 230; Judith Tucker, "Dowering Elite Palestinian Women", **Early Modern Women: An Interdisciplinary Journal**, vol: 4, 2009, s. 243; Suraiya Faroqhi, **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, (Çeviren; Neyyir Berktaş), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014, s. 304, 312.

⁷⁸ Agmon, **Women, Class, and Gender**, s. 479.

sayısı 98 iken, kadınlar arasında bu sayı 74 ve 35'tir. Kadınların mülkiyet transferlerinde en az görüldüğü alan arazi olup, burada karşımıza alıcı ya da satıcı olarak çıkan kadınların oranı sadece %15'tir. Yine bu çalışmada mülk alım-satımında aile içi mülkiyet değişimlerinin de yaygın olduğu görülmektedir. Ev satışlarının yaklaşık %23'ü aile içinde gerçekleştirilmiş olup, kadınların taşınmazlarını satma işlemlerinin %24 aile üyeleri ile olmuştur⁷⁹. Buna karşılık Gerber'in Bursa şer'iyye sicillerinden verdiği örneklerde kadınların ailenin diğer fertleriyle birlikte ortaklaşa mülkiyetine sahip oldukları gayrimenkullerdeki hisselerini yabancı kişilere satabildikleri gözlenmektedir. Mesela 1658'de bir kadın kocasıyla ortak olarak tasarruf ettiği tarım arazisindeki hissesini aile dışından bir şahsa satmakta sakınca görmemiştir⁸⁰.

Değişik bölgelerdeki şer'iyye sicilleri incelendiği zaman kadınların taşınmaz alım-satımları konusunda benzer eğilimlere sahip oldukları ortaya çıkmaktadır. Örneğin 1880'lerde Şam'da kadınların gayrimenkule sahip olma oranlarının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Buna mukabil ellerindeki nakit miktarı artmıştır. Bu durum kadınların ellerindeki taşınmazları satarak nakde dönüştürmeyi tercih ettikleri tezini doğrular niteliktedir. Yine aynı dönemde Şam'da kadınların en fazla mülkiyetine sahip oldukları gayrimenkul türünün oturlan evler olduğu görülmektedir⁸¹.

⁷⁹ Marcus Abraham, "Men, Women and Property: Dealers in Real Estate in 18th Century Aleppo", **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, vol: 26, No: 2, 1983, s. 141-153; Halep'te incelemek konusu yapılan dönemde taşınmaz satın alanlar içinde Müslüman kadınların oranı %37 iken bu oran Hristiyan kadınlarda % 47'ye çıkmış, Yahudi kadınlarda ise tekrar düşüğe geçerek %23,7 olmuştur, Abraham, Men, Women and Property, s. 149.

⁸⁰ Gerber, **Social and Economic Position of Women**, s. 233.

⁸¹ Leila Hudson, "Investing by Women or Investing in Women? Merchandise, Money and Marriage and the Formation of a Bourgeoisie in Damascus" **Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East**, vol:26, Nu. 1, 2006, s.112-113; Kadınların bazıları evlerin tamamının mülkiyetine sahipken, bazıları ise sadece evin bir bölümü üzerinde mülkiyet iddiasında bulunabilmişlerdir. Bu durum mülklerin kadınlara mirasla intikal ettiği yönünde bir kanıt olarak görülmüştür. Buna mukabil erkekler genellikle evlerin tamamına sahip oldukları için bu tür yapıları mirasla intikal etmekten ziyade satın aldıkları anlaşılmaktadır, Hudson, **Investing by Women or Investing in Women?**, s. 113.

Kadınların ellerindeki gayrimenkulleri satma ve nakde çevirme eğilimi Rumeli ve Anadolu'daki topraklarda da karşımıza çıkmaktadır.⁸² Bu nedenle Gerber'in 17. Yüzyıl Bursa'sında kadınların genellikle ellerindeki tarım arazilerini sattıkları yönündeki verileri de hiç de şaşırtıcı değildir. Örneğin 17. Yüzyıl başlarında Ümmü Gülsüm 115.000 akçe değerindeki çiftliğini ve çiftliğe bitişik olan 25.000 akçe değerindeki tarlasını satmıştır. 1604 tarihli bir başka belgede ise bir kadın 52.000 akçe değerindeki gayrimenkulünü satarak, parasını peşin almıştır.⁸³ Bu örneklerle rağmen tarım arazilerini satmayarak bizzat bu toprakları işleyen kadınlar seyrek de olsa karşımıza çıkmaktadır. Mesela 1678'de Bursa'nın Timurtaş köyünden bir vakıf mütevellisi vakıf arazisinin tasarruf hakkına sahip olan bir kadının üç yıldır araziye işlemediği dolayısı ile arazinin vakfa geri dönmesi gerektiği iddiası ile dava açmıştır. Ancak sözü edilen kadın gösterdiği şahitlerle araziye arpa ve buğday ektiğini ispatlayarak davayı kazanmıştır.⁸⁴

⁸² Vidin Cami-i Kebir Mahallesi'nde ikamet eden Fatma bt. Şaban evini mutfak, kiler, bahçe ve avlu gibi eklentileri ile birlikte İbrahim Çelebi'ye satmıştır, Çağatay, **10 Numaralı Vidin Şer'iyye Sicili**, s. 160; Hafize sahip olduğu bağın yarım hissesini İsmail ve babası Süleyman'a 3600 kuruşa satmıştır, Gönül Bahçeci, **H. 1284 / M. 1867-1868 (35 Nolu) Antakya Şer'iyye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirmesi)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay 2014, s. 26; Hüsnâ bahçesini Ali'ye satmıştır, s. 31; Menûşe Hatun kendi mülkü olan dükkânı tüccar Mehmet Zeki Efendi'ye satmıştır, s.46; Hafize miri arazi üzerindeki zeytin ve kavak ağaçlarını Arif'e satmıştır, s. 52; Hümmare Mahallesi'nden Hafza isimli kadın dut bahçesini, değirmenini ve evini tüccar Hacı Mehmet Ağa'ya 7500 kuruşa satmıştır, s. 125; Konya Aksinne Mahallesi'nden Ayşe bt. Abid dört adet bağını Hasan'a 3800 akçeye satmıştır, Küçük, **14 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili**, s. 99; yine Konya Göktaş Mahallesi'nden Münteha bt. Mehmet isimli kadın 4 adet bağını ve fevkâni ve tahtanî evini dört kiler, ahır, samanlık, avlu ve yazlık odalardan oluşan eklentileriyle birlikte Ömer Bey'e satmıştır, s. 123-124.

⁸³ Gerber, **Social and Economic Position of Women**, s. 236.

⁸⁴ Örneklerin çoğaltılması mümkündür. 1671'de Ada köyünde yaşayan Fatma öldüğünde geride çok iyi kalitede üzümün yetiştiği bir bağ bırakmıştır. 1696'da ölen bir kadının terekesinde de farklı ürünlerin yetiştiği tarım arazileri vardır, Gerber, **Social and Economic Position of Women**, s. 236-237; Konya Şer'iyye sicilindeki bir kayda göre Hüseyin b. Osman Hatice Hatun'a bağını ve beş ceviz ağacını satmıştır, Küçük, **14 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili**, s. 87.

2. Miras Yoluyla Kadınların Taşınmaz Edinimi

Osmanlı Devleti'nde kadınlar en fazla miras yoluyla gayrimenkul mülkiyetine sahip olmuşlardır. Bunda şer'i miras hukuku ve belli bir dönemden sonra kadınlara erkeklerle eşit intikal hakkı tanıyan örfi miras hukukunun payı büyüktür. Ancak hukuken kadınlara tanınan miras hakkının ve bu yolla gayrimenkul ediniminin uygulamaya nasıl yansıdığı üzerinde titizlikle durulması gereken bir konudur. Aşağıda belgeler eşliğinde ayrıntılı bir biçimde inceleneceği üzere kadınların mahkemelerde açtığı davalar ve verdikleri şikâyet dilekçelerinin önemli bir bölümünü mülkiyet uyuşmazlıkları ve mülkiyet hakkının ihlali konusunda yaşanan olumsuzluklar oluşturmuştur. Bu davalar ve şikâyet dilekçelerinin bir bölümü de miras hakkından kaynaklanan sorunlardır.

Konuyla ilgili hukuki anlaşmazlıkların değerlendirilebilmesi için öncelikle Osmanlı Devleti'nde kadınların şer'i ve örfi miras hukukundaki durumunun kısaca gözden geçirilmesi gerekmektedir. Feraiz olarak da adlandırılan şer'i miras hukukunda üç grup mirasçı vardır. Bunlar Ashâb'ül Feraiz, Asabe ve Zevi'l-Erhamdır. Her üç grup içinde de kadınlar mirasçı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ashâb'ül Feraiz grubu mirasçılar belirli paya sahip mirasçılar anlamına gelmekte olup, miras payları İslam Hukukunun ana kaynaklarından Kur'an, Sünnet ve İcma tarafından belirlenmiştir. Tereke açıldığı zaman öncelikle bu gruba mensup mirasçıların payı verilir, daha sonra diğer grupların mirasçılığı söz konusu olur. Böyle bir mirasçı grubunun belirlenmesindeki amaç yalnız erkekleri dikkate alan miras hukuku düzenlemelerini yumuşatarak bazı kadın akrabaları korumaktır. Ashâb'ül feraiz grubu mirasçıların sayısı on birdir ve bunlardan sekiz tane sinin kadın olması bu görüşün doğruluğunu kanıtlar niteliktedir. Sağ kalan eş olarak kadın, kız çocuklar, murisin oğlunun kızları, ana-baba bir kız kardeşler, baba bir kız kardeşler, anne bir kız kardeşler, anne, nine (annenin ve babanın anneleri) bu grupta yer alan kadın mirasçılardır. Ashab'ül feraiz grubu içinde yer alan mirasçılar belirli paylara sahip mirasçılar olarak kabul edilmiş ve miras payları korunmuştur. Burada vurgulanması gereken nokta bazı durumlarda kadınların erkek mirasçıların yarısı kadar pay almalarıdır. Kız çocuklar, oğlun kızları, anne baba bir ve baba bir kız kardeşler erkek kardeşleri ile birlikte mirasçı oldukları zaman mirastan erkeklerin yarısı

kadar pay almışlar, bir başka ifade ile mirası ikili birli paylaşmışlardır. Yine sağ kalan eş olarak kadın kocanın mirasçılığı durumunda alacağı payın yarısını almıştır. Zev'ül Erham grubu içinde yer alan mirasçılar içerisinde de bol miktarda kadın mirasçı olup, murisin kızının kız çocukları, kardeşlerin kızları, halalar, teyzeler ve bunların kızları, amcaların kızları gerekli şartlar yerine gelirse mirastan pay alabilmışlerdir.⁸⁵ Görüldüğü üzere şer'i miras hukuku çerçevesinde geniş bir kadınlar zümresi miras hakkına sahiptir. Mülk mal statüsündeki her türlü taşınmaz mal Osmanlı Devleti'nde feraiz kuralları çerçevesinde mirasçılar arasında dağıtılmış, kadınların payı da buna uygun olarak verilmiştir.

Örfi intikalde ise durum biraz daha farklıdır. Bilindiği üzere örfi intikalin kapsamına miri arazi, vakıf arazi ve vakıf dükkânlar gibi taşınmazlar girmekte olup, burada mirasçılara geçen sadece tasarruf hakkıdır. Örfi intikalde kuralları belirleyen devlet olduğu için zaman içinde çıkarılan hukuki düzenlemelerle kurallarda değişiklikler yapılmıştır. Başlangıçta kadınlar son derece sınırlı bir biçimde arazi üzerinde mülkiyet hakkına sahipken, 19. Yüzyılın ortalarından itibaren yapılan düzenlemelerle bir yandan kadınların miri ve vakıf arazilerdeki mirasçılığı genişletilirken, öte yandan şer'i miras hukukunun tersine erkek ve kadın mirasçılara arazi üzerinde eşit intikal hakkı tanınmıştır.

Miri arazi ve gayrisahih vakıflarda 1847 yılına gelinceye kadar mutasarrıf erkek ise arazisinde intikal hakkı sahibi tek mirasçısı erkek çocuklarıdır. Tapu bedeli ödeyerek arazinin intikal hakkına sahip olabilecek mirasçılar ise sırasıyla murisin kızı, anne-baba bir erkek kardeş, anne-baba bir kız kardeş (Arazinin bulunduğu yerde oturmak şartıyla), baba ve annedir. Mutasarrıf kadınsa intikal hakkı sahibi mirasçısı yoktur. Erkek çocukları ise ancak tapu bedelini ödemek suretiyle annelerinden kalan araziye iktisap edebilmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde arazilerin önemli bir bölümünün miri arazi olduğu düşünüldüğünde kadınların 19. Yüzyıl

⁸⁵ Şer'i miras hukukundaki paylar için bkz. Gül Akyılmaz, "Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yrd. Doç. Dr. İbrahim Ongün'e Armağan, c.XI, sy. 1-2, Ankara 2005, s. 473-480; Cin/Akyılmaz, *Hukuk Tarihi*, s. 458-472.

ortalarına kadar mirasla arazi sahibi olabilmelerinin büyük oranda şer'î intikale bağlı olduğu anlaşılmaktadır.

Bu dönemde çıkarılan umumi kanunnameler ve sancak kanunnamelerinde de bu noktaya vurgu yapıldığı görülmektedir. II. Bayezid'in Umumi Kanunnamesinin 186. maddesinde bu kural açıkça ifade edilmiştir. "Ve bir ra'yyet fevt olub oğlu ve kızı kalsa, cemî-i çiftlik oğlu elinde ola, kızına hisse yok; kızı dahi benüm de hissem vardır deyü hisse talep etmeye"⁸⁶. Yavuz Sultan Selim'in Umumi Kanunnamesinin 81. maddesinde de benzer bir düzenleme yapılmış olup, kız çocukların babalarının miri arazileri üzerinde miras hakkı olmadığı ifade edilmektedir. "Ve dahi bir ra'yyet fevt olub oğlu kalmasa kızı kalsa, atam yeridir, hakkından gelirin deyü talep eylese, sipahi yeri kıza vermek memnû'dur, vermeye". Maddenin haşiyesinde "Vefat eden kimesne yerünü kendü baltasıyla açub bil-cümle akçe edüb emek çekmişlerdir. Vefat edüb oğlu ve karındaşı kalmaya, kızı kalsa hâliyâ emr olundu ki kızına verile, amma karındaşı yerine karındaşa verile"⁸⁷ ifadesi yer almaktadır. Aynı kanunnamenin 82. maddesi son derece kayda değerdir. "Ve dahi bir yer mahlûl olsa, bir hatun kişi ben el verdüğün verürün ben deyü talep eylese, avrete yer vermek kanun-ı padişahî değildir, vermiyeler. Amme bir avret bir tarikle yer tasarruf etse, boz komayub öşrin ve rüsûmın sipahiye edâ ederken hâtun

⁸⁶ II. Bayezid'in Umumi Kanunnamesi, Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, 2. Kitap II. Bayezid Devri Kanunnameleri**, İstanbul, Fey Vakfı Yayınları, 1990, s. 67.

⁸⁷ Yavuz Sultan Selim'in Umumi Kanunnamesi, Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, 3. Kitap Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnameleri**, İstanbul, Fey Vakfı Yayınları, 1991, s. 98-99; aynı düzenleme Kanuni'nin Umumi Kanunnamesinin 106. maddesinde yapılmıştır. Ancak burada Yavuz Sultan Selim'in Kanunnamesinde olduğu gibi bir haşiyeye yoktur, Kanuni'nin Umumi Kanunnamesi I, Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, 4. Kitap Kanuni Devri Kanunnameleri I. Kısım Merkezi ve Umumi Kanunnameler**, İstanbul, Fey Vakfı Yayınları, 1992, s. 309; Kanuni dönemine ait sancak kanunnamelerinde de miri arazinin erkek çocuğa kalacağı vurgulanmıştır. "Bir raiyyet fevt olub oğlu ve kızı kalsa çiftliği oğluna değer, kıza hisse yoktur, Karaman Eyaleti Kanunnamesi, Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, 6. Kitap Kanuni Devri Kanunnameleri II. Kısım Eyalet Kanunnameleri II**, İstanbul, Fey Vakfı Yayınları, 1993, s. 45, md. 15; "Ve bir raiyyetin defterde üzerine yer yazılsa fevt oldukda oğullarına intikal eder", Rum Eyaleti Kanunnamesi, md. 13 Akgündüz, **Kanunnameler, 6. Kitap**, s. 214.

kişiyeye yer yokdur deyü dahl edüb sipahi elinden almaya”⁸⁸. Bu maddeden açıkça anlaşılacağı üzere devletin kadınlara miri arazi üzerinde intikal hakkı tanımamasının sebebi cinsiyetler arası eşitsizlik yaklaşımından çok kadınların toprağı işleyemeyeceğı ve devletin düzenli biçimde vergisini toplayamayacağı endişesidir. Karşımıza çıkan olaylar bu düşüncemizi kuvvetlendirir niteliktedir. 1553'te Aydıncık'ın (Edincek, Bandırma) Mamun köyünden Selimiye Bâb-ı Âli'ye gönderdiği arzuhalde babası Durbey'in ihya edip, ziraate elverişli hale getirdiğı üç müd büyüklüğündeki dağlık arazinin (ihya edüb, ziraat ve hiraset edüb) ve ayrıca bir çiflik büyüklüğündeki işlenmiş arazinin babasının ölümünden sonra kardeşi Habib'e kaldığını, onun da erkek çocuk bırakmadan ölmesi üzerine hiç erkek mirasçı kalmadığı için (evlâd-ı zükûru) mirasın kendisine geçtiğini söyleyerek, araziye işlediğini, bu konuda resmi işlemlerin yapılmasını ve tapuya kendi adıyla kaydedilmesini istemektedir. Bunun üzerine merkezden ilgili yerin kadısına Selimiye'nin söylediklerinin doğru olup olmadığını araştırılması istenmiştir. Eğer Selimiye toprağı intikal hakkına sahipse ziraat edip edemeyeceğı, sipahisine tapu akçesi ve düzenli olarak resm-i çift ve diğer vergileri ödeyip ödemiyeceğı sorulmuştur. Ziraate muktedir olmaktan kastedilen bu işi yapabilecek bir kocası ya da erkek çocuklarının olup olmadığıdır. Selimiye'nin hukuk mücadelesi ve babasından kalan miri araziye tapu bedeli mukabilinde intikal etmesi kadınların miri arazinin mülkiyetine sahip olmalarında önemli bir adım olarak görülebilir⁸⁹.

⁸⁸ Yavuz Sultan Selim'in Umumi Kanunnamesi, **Akgündüz, Kanunnameler, 3. Kitap**, s. 99; Benzer maddeler başka kanunnamelerde de vardır. “Ve avret yerin boz komayub öşrin ve rüsumun edâ etse, elinden almak hayfdır”. II. Bayezid'in Umumi Kanunnamesi, md. 173, **Akgündüz, Kanunnameler, 2. Kitap**, s. 66.; Kanunî'nin Umumi Kanunnamesi I, md. 107, **Akgündüz, Kanunnameler, 4. Kitap**, s. 309.

⁸⁹ Hedda Reindl-Kiel, “A Woman “timar” Holder in Ankara Province during the Second Half of the 16th Century” **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, vol; 40, Jan 1, 1997, s. 223-225, Ebussud Efendi'nin fetvaları da bu görüşü destekler niteliktedir.” Bir kişi ormanlık ya da kırlık bir yeri ziraate elverişli hale getirirse bu kişi öldüğü zaman geride kız ve oğlu kalırsa kız tapu bedeli ile araziye intikal edebilir mi sorusunu şöyle cevaplamıştır. 1551 tarihli emr-i padişahiye göre arazi erkek çocuğa intikal eder, kız çocuk pay alamaz. Fakat oğlu yoksa sadece kızı varsa arazi kıza verilmaz. Timarlı sipahi kime isterse ona verir. Ancak muris araziye ihya etmiş, emek ve akçe harcamışsa arazi kızına verilir”. Reindl-Kiel, **A Woman “timar” Holder in Ankara Province**, s. 224.

Osmanlı Devleti'nde 1847'den başlayarak miri arazinin intikali konusunda yapılan örfi hukuk düzenlemeleri ile aşama aşama bütün kadın mirasçılara araziye bedelsiz olarak intikal hakkı tanındığı gibi, şer'i hukukun aksine ikili birli paylaşım değil eşit paylar öngörülmüştür. 1847 yılı miri arazinin intikalinde önemli değişikliklerin yapıldığı tarihtir. İlk olarak 7 Cemaziyelevvel 1263/23 Nisan 1847 tarihli irade-i seniyye ile babanın arazisinde intikal hakkı kız çocuklara da tanınmış ve bu tarihten itibaren babanın arazisinde erkek ve kız çocukların eşit intikal hakkına sahip oldukları kabul edilmiştir. Böylelikle adi intikalle şer'i intikal arasında önemli bir fark ortaya çıkmıştır. 14 Cemaziyelevvel 1263/30 Nisan 1847 tarihli bir başka irade-i seniyye ile ananın tasarrufunda bulunan miri arazinin de aynı esaslar dâhilinde erkek ve kız çocuklara intikal etmesi kabul edilmiştir. Böylelikle hem mutasarrıf kadın da erkek de olsa miri arazinin aynı hukukî hükümlere tabi olacağı ilkesi getirilmiş, hem de erkek ve kız çocuğa ana ve babalarının miri arazisinde eşit intikal hakkı tanınmıştır. 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi ile anne de intikal hakkı sahibi mirasçılar grubuna girmiştir. 1867 tarihli Tevsi-i İntikal Nizamnamesi ile miri arazinin intikalinde cinsiyetler arası eşitlikte bir adım daha atılmış, kız ve erkek çocukların yanı sıra kız ve erkek torunlara ve anne ve babaya eşit intikal hakkı kabul edilmiştir. Miri arazide son hukuki düzenleme 1913 tarihli Emvâl-i Gayrimenkûlenin İntikalatı Hakkındaki Kanun olup, miri arazinin intikalinde zümre sistemine geçilerek bütün mirasçılar açısından cinsiyet farkı olmaksızın eşit intikal hakkı sağlanmıştır. Artık erkek ve kız çocuklar, kız ve erkek torunlar, anne baba dışında kız ve erkek kardeşler de arazi üzerinde eşit intikal hakkına sahiptir. Ayrıca miri arazide sağ kalan eşin cinsiyeti önemli olmayıp, sağ kalan eş karı da koca da olsa şer'i hukuktan farklı olarak aynı payı almıştır. 1847'den itibaren miri arazi ile ilgili olarak yapılan hukuki düzenlemelerde devletin şer'i hukuktaki ikili birli paylaşımı dikkate almayarak cinsiyetler arası eşitliğe dayanan bir paylaşımı tercih etmesi kayda değerdir. Üstelik mukataalı ve icareteynli vakıfların intikalinde de aynı yol izlenmiştir⁹⁰. Kadın ve erkek arasında miri arazinin intikalinde eşitlik konusunda ilk adım olarak değerlendirebileceğimiz 1847 yılındaki düzenleme Takvim-i Vekâyi'de yayınlandığı

⁹⁰ Örfi intikal ile ilgili hukuki düzenlemeler için bkz. Akyılmaz, Miras, s. 489-498; Cin/Akyılmaz, **Hukuk Tarihi**, s. 481-491.

zaman gazetedeki ifade de çok ilgi çekicidir. Takvim-i Vekâyi'de “bu düzenleme eşitlik çağında adil, şefkatli padişahın hakkaniyete uygun olduğu için yaptığı bir iyi niyet gösterisi” olarak ifade edilmiştir⁹¹.

Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nde kadınlar şer'i intikal yolu ile taşınmaz sahibi olabilecekleri gibi 19. Yüzyıl ortalarından itibaren yapılan hukuki düzenlemelerle örfi intikal ile taşınmaza sahip olma konusundaki şansları da artmış ve erkek mirasçılarla eşit paylara sahip olmuşlardır. Ancak hukuk kurallarının uygulamaya nasıl yansıdığı, kadınların hukuken sahip oldukları hakları elde etmede bir zorluk yaşayıp yaşamadıkları önemli bir sorudur. Batılı yazarlar kadınların mülkiyetinde bulunan gayrimenkulleri satma oranlarının yüksekliğine bakarak bu durumun kadınların miras hukukunda sahip oldukları hakları tehdit ettiğini ve taşınmaz malların erkeklerin mülkiyetine dönmesine zemin hazırladığını ileri sürmüşlerdir. Miras paylarının başta erkek kardeşler olmak üzere erkek akrabalara transferi sürecinde bir pazarlık yürütüldüğü ve gelecekte vaat edilen destek ve koruma karşılığı ya da baskılar sonucunda mülkiyetin el değiştirdiği de ortaya atılan iddialardandır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu topraklarında kadınların miras payları çerçevesinde gayrimenkullere sahip olmalarını engelleyecek birtakım yollar bulunmaya çalışıldığı görülmektedir. Suriye, Filistin, Şam gibi yerlerde tapu kayıtlarında kadınlara rastlanması çok sıra dışı bir durum olarak nitelendirilmiştir. Filistin ve Suriye topraklarında kadınların taşınmaz mülkiyeti üzerindeki haklarını sınırlamak için kullanılan yollardan birisi aile içi evlilikler olmuştur. Kızlar sıklıkla amcalarının oğullarıyla evlendirilmişlerdir. 20. Yüzyıl başlarına kadar tapu kayıtlarında kadınların isimlerine rastlanmaması kadınlara şer'i ve örfi hukuktan doğan miras paylarının bir şekilde verilmediği tezini destekler niteliktedir. 1910 yılından itibaren bu topraklarda mirasın paylaşımı sırasında arazilerin intikal ettiği kimselere tapudan bir belge verilmesi gerektiği için artık kız çocukları dışlamak zorlaşmıştır. Bununla beraber kadın mirasçılar miras paylarını aldıktan sonra taşınmazlar üzerindeki paylarını erkek

⁹¹ “Hakk-ı tasarruf-ı araziden hisseyab olmaları usul-ı melikiyete ve kaide-i hakkaniyete muvafık düşeceğinden mecmuat-ı madelet ve merhamet olan asr-ı nasfet hasr-ı hazret-i mülükanenin asar-ı celile ve cemilesinden”

kardeşlerine ya da diğer erkek akrabalarına satmaları konusunda ikna edilmeye çalışılmıştır⁹². Yapılan hukuki düzenlemelere rağmen 1920'lerin ortalarına kadar kırsal kesimde aileler ve yetkililer resmi makamlara kadın mirasçılarını bildirme konusunda zorlanamamışlardır. Kız kardeşler miras konusunda sahip oldukları hakları erkek kardeşlerine devretmeleri için çeşitli baskılarla teşvik edilmişler, dul kalan kadınlar erkek çocukları veya kocalarının diğer eşlerinden olan oğulları lehine miras paylarından feragat etmeye zorlanmışlardır⁹³. 1933'te Filistin İngiliz işgali altındayken Hawara köyünden bir kadının toprakları yeniden kaydeden komisyona yaptığı başvuruda söyledikleri aslında durumu özetler niteliktedir. "...o zamanlarda bir kadının miras payını alması adetten olmadığı için hiçbir şekilde haklarımdan resmi olarak feragat etmediğim halde mahkeme önünde haklarımı savunamadım". Osmanlı'nın Ortadoğu topraklarında devletin arazi mülkiyeti üzerinde yaptığı eşitlikçi düzenlemelere rağmen bölgenin örf ve adetlerinin uygulandığı ve ekilebilir tarım arazileri üzerinde kesin bir erkek hâkimiyeti olduğu görülmektedir. Kadınlar ne mehir ne de miras yolu ile arazi mülkiyetine sahip olamamışlardır. Babalarından kalan taşınmaz mallar konusunda erkek mirasçılarla yaptıkları pazarlıklarla hakları olandan daha azına razı olmak zorunda kalmışlar, genellikle nakit ödemelerle yetinmişlerdir. Bazen de hayvan ya da tahıl olarak payları ödenmiştir. Kadınlar ancak erkek mirasçılar yoksa toprak sahibi olarak sicillere kaydedilmişlerdir. 1939'da İngilizlerin yaptırdığı

⁹² Mundy/Smith, **Administration and Production in Ottoman Syria**, s. 168-169.

⁹³ Filistin'in bir köyünde yaşayan Fatma ve Azize adındaki iki kız kardeşin babaları Salih Ebu Bekir öldüğü zaman iki erkek kardeşleri vardır. 1913 yılında Fatma ve Azize kadı ve başkâtibin şahitliği ile haklarını erkek kardeşlerine bıraktıklarını hiçbir şüpheye mahal vermeyecek şekilde beyan etmişlerdir. İki erkek kardeşimiz bizim ne altınımıza, ne gümüşümüze, ne bakır ne kurşunumuza, ne emlak ve emvalimize, ne miras payımıza, ne mevduatımıza, ne ineğimize, ne at, eşek, katır, deve, koyun ve keçimize, ne arazimize, ne yetişen ürünümüze, ne sabanımıza, ne tahılımıza, ne döşegimize, ne mobilyamıza, ne kiramıza, ne ticari malımıza ne de buna benzer bir şeyimize sahip olmayıp, bize borçları da yoktur. Bu konularda onları hiçbir şekilde dava etmeyeceğimize Yüce Allah huzurunda yemin ederiz", Amina adında bir kadın da kocası ölünce mirasla kendisine düşen gayrimenkulleri erkek çocuklarına bırakmak zorunda kalmıştır, Fiddiya isminde bir kadın ise babasından kalan ev üzerindeki payını erkek kardeşine devrederek ondan para almıştır, Mundy/Smith, **Administration and Production in Ottoman Syria**, s. 194-195.

kadastro ile yeniden düzenlenen tapu kayıtlarında toprak sahiplerinin ancak %18'nin kadın olduğu tespit edilmiştir⁹⁴.

Kadınların taşınmaz mallar özellikle arazi üzerinde miras hakkı çerçevesinde sahip oldukları haklara Mısır'da da uyulmadığı anlaşılmaktadır. Yapılan çalışmalarda 19. Yüzyıl'da bile Mısır'da kadınların mirasla paylarına düşen arazileri intikal etmelerinin çeşitli yollarla engellenmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Babalar genellikle arazilerini vasiyet yolu ile erkek çocuklarına bırakarak terekenin paylaşılması sırasında bu tür taşınmazların kız çocuklarına intikal etmesini önlemeye çalışmışlardır. Benzer eğilim Kudüs'te de karşımıza çıkmaktadır. Ancak birçok örnekte dul eşler ve kız çocukları kendilerine intikal eden arazileri alamadıkları zaman kadıya müracaat etmişler, büyük çoğunlukla mirasla paylarına düşen arazi ve diğer mülkleri almaları yönünde kararlar çıkmıştır⁹⁵.

Bir başka kayda değer nokta kadın murislerin terekelerinin paylaşılmasında karşımıza çıkmaktadır. Şam şer'iyye sicilleri üzerinde çalışan Leila Hudson da 19. Yüzyıl sonları ve 20. Yüzyıl başlarında bile terekeleri mahkeme sicillerine kaydedilen kadınların oranının hala düşük olmasını kadınların ölümünden sonra miras paylaşımı ve mülkiyet transferlerinin kamusal alanda değil, aile mahremiyeti içinde gerçekleştirilmesine bağlamaktadır. Bölge ile ilgili sosyolojik veriler İslam Hukukunun kadınlar için belirlediği paylardan ve olay mahkemeye intikal ederse İslam Hukukunun konu ile ilgili sıkı kurallarına uyma yükümlülüğünden kurtulmak için böyle bir yolun seçtiği ve aile içinde erkek mirasçılar lehine bir paylaşım yapıldığı yönündedir. Çalışmada Şam'da kadınların gayrimenkullere sahip olma oranının 1880'lerde %29 iken bu oranının 1910'da %32'ye yükseldiği belirtilmektedir⁹⁶. Şam'da kadınların ve erkeklerin

⁹⁴ Mundy/Smith, **Administration and Production in Ottoman Syria**, s. 167, 196-197.

⁹⁵ Dror Ze'evi, "Women in 17th Century Jerusalem Western and Indigenous Perspectives", **International Journal of Middle East Studies**, vol: 27, No: 2, May 1992, s. 166-167.

⁹⁶ Hudson, **Investing by Women or Investing in Women?**, s. 112, benzer biçimde bütün olumsuzluklara rağmen 19 Yüzyılda Yafa'da ev, bağ, portakal bahçeleri, bahçeler ve tarlalara sahip kadın örneklerinin olduğu ve bunların büyük kısmının sadece malik olmayıp bizzat tarım alanlarını işlettikleri görülmektedir, Aryeh Shmuelevitz, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadınların Sosyo-Ekonomik Statüsü XIX. Yüzyılın Başlarında Yafa Kadınlarının Durumu", (Çeviren: Burcu Yorulmaz), **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Ya-

malvarlıkları ve taşınmaz mallar üzerindeki mülkiyetleri ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda kadınların erkekler göre beş kat daha yoksul oldukları ortaya çıkmıştır. Zenginler açısından konuya bakıldığı zaman ise en zengin kadınların en zengin erkeklerden on kat daha yoksul oldukları görülmektedir. 60 yoksul ve zengin Şam'lıyı esas alan bir araştırmada yoksul erkeklerden yedisinin taşınmazı varken, yoksul kadınlardan sadece birinin taşınmazı vardır. Zengin erkeklerden ise 19'u taşınmaza sahipken zengin kadınlarda bu sayı 10'dur. Kadınların taşınmaza sahip olma oranı ise yaklaşık %10'dur⁹⁷.

Şer'iyye sicillerine kaydedilen tereke paylaşımalarında bazen İslam Miras Hukuku kurallarına uyulmayıp, kadınlara hak ettiklerinden daha az pay verilebilmiştir. Bu durum kuşkusuz mirasla intikal edecekleri gayrimenkulleri de doğrudan etkilemiştir. Örneğin Konya 75 numaralı şer'iyye sicilinde yer alan bir örneğe göre muris öldüğünde geride karısını kızını ve anne baba bir erkek kardeşini bırakmıştır. Yapılan tereke taksimi incelendiği zaman karısına ve kızına İslam Miras Hukukunun onlar için öngördüğü paydan daha azının verildiği ve iki kadın mirasçıdan kesilen kısmın erkek kardeşe eklendiği görülmektedir⁹⁸.

Kadınların mirasla taşınmaz edinimi ile ilgili bir diğer önemli konu tımarın mirasla intikalinde herhangi bir hakka sahip olup olmadıklarıdır. Osmanlı Kanunnamelerinde de açıkça belirtildiği üzere eşkincülü tımarlar⁹⁹ erkek çocuklar ya da erkek kardeşlere verilir. Bunlar yoksa hizmeti

yınları, 2002, c. 14, s. 27.

⁹⁷ Colette Establet / Jean-Paul Pascual, "Women in Damascene Families Around 1700", **Journal of Economic and Social History of the Orient**, vol: 45, sy.3, Brill, Leiden 2002, s. 303-306.

⁹⁸ Aynı şer'iyye sicilinde yer alan bir başka örnekte ise murisin annesi, anne bir erkek kardeş ve amca ile birlikte mirasçı olmuş annenin alması gereken pay 1/3 iken 1/6 pay verilerek erkek kardeş ve amcasının miras hissesi arttırılmıştır. 16 Yüzyıla ait Edirne şer'iyye sicillerinde yer alan bir örnekte ise murisin beş kızının miras payları azaltılarak onların payı ana baba bir erkek kardeşlere verilmiştir, Adem Çakır, "Klasik Dönem Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Yeri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara 2015, s. 90, 125 -126

⁹⁹ Osmanlı tımarlarının büyük kısmını teşkil eden eşkincülü tımarlarda tımarlı sipahiler tımar karşılığında belirli miktarda asker beslemek ve teçhiz etmek ve bir savaş vuku bulursa bu askerle savaşa katılmak zorundadırlar.

layıkıyla yerine getirecek kişilere tevcih edilir. Kanunnamelerde bu tür tımarların kız çocuklara ya da kız kardeşlere geçeceği yönünde bir düzenleme yoktur. “Ve bunlardan biri fevt olsa, tımarı oğluna, oğlu olmazsa yahud edâ-ı hizmet etmese bir müstehıkka verilir. Eğer babalarından kalmış tımar ise karındaşına dahi verilür, kanun budur”¹⁰⁰. Ancak mülk tımarların kadın mirasçılara geçebildiği konusunda elimizde örnekler vardır. Hedda Reindl-Kiel “A Woman Timar Holder in Ankara Province during the Second Half of the 16th Century” başlıklı makalesinde arşiv belgeleri ve şer’iyye sicillerine dayanarak Ankara’da 16. Yüzyılın ikinci yarısında kadınların nasıl mülk tımarları mirasla intikal ettiklerini ortaya koymuştur. Bizim de arşiv çalışmamız sonucunda elde ettiğimiz mülk bir tımara mirasçı olan bir kadınla ilgili bir belgemiz mevcut olup aşağıda zikredelecektir. Bilindiği üzere “mülk tımarlar” ya da “eşkincülü mülkler” denilen tımarlar serbestçe alınıp satılabilirler, vakfedilebilirler ve mirasla intikal ederler. Mülk tımar sahipleri belirli sayıda asker teçhiz etmek zorunda olup, ya kendileri bu askerlerle birlikte savaşa katılmak ya da kendileri katılmasa da bu cebelüleri sefere göndermekle mükelleftirler. Eğer mülk tımar sahipleri askeri yükümlülüklerini yerine getirmezlerse tımar rejiminde olduğu gibi tımarları ellerinden alınmamış, sadece devlet tımarın bir yıllık gelirine el koymuştur. Mülk tımarların sahipleri ölünce tımar erkek çocuklara geçmiş, erkek evlat yoksa diğer erkek ve kadın mirasçılara intikal etmiştir. Onlar da hisseleri nispetinde askerlerin masraflarına katılmışlardır¹⁰¹. Burada vurgulanması gereken nokta mülk tımarlarda tımar arazisi özel mülkiyete konu olduğu için tımar sahibi ölünce mirasçılara şer’i miras hukuku ilkelerine göre intikal ettiğiidir. Bu tür tımarlara daha çok özel mülkiyet anlayışının kuvvetli olduğu yerlerde rastlanmıştır. Yine de kadınlara mülk tımarlarda mirasla intikal hakkının tanınması ve onlardan askeri yükümlülükler beklenmesi kayda değerdir.

¹⁰⁰ Tımar ve Taşra Teşkilatı Kanunname-i Hümayunu md. 52, Akgündüz, **Kanunnameler, 4. Kitap**, s. 478; Ayrıca bkz. 1536 tarihli Tımar İntikal Kanunnamesi, Akgündüz **Kanunnameler, 4. Kitap**, s. 576-579.

¹⁰¹ Ömer Lütfü Barkan “Osmanlı Devrinin Eşkincülü Mülkleri veya Mülk Hakkında Notlar”, **Toplu Eserler, Türkiyede Toprak Meselesi**, İstanbul, Gözlem Yayınevi, 1980, s. 898v.d; Halil Cin/ Gül Akyılmaz, **Feodalite ve Osmanlı Düzeni**, Mersin, Çığ Üniversitesi Yayınları, 2000, s. 234-238.

Reindl-Kiel'in makalesinde 15 yıl süren bir aile anlaşmazlığı çerçevesinde Osmanlı toplumunda kadının statüsünde ortaya çıkan değişiklikler ortaya konmaya çalışılmıştır. Olayda kadınların tımar elde etme ve elinde tutma süreci anlatılmıştır. Olaydaki tımar bu günkü Ankara sınırları içinde olup, mütevazı bir tımardır¹⁰². Olayın kahramanı olan Şakire miras hakkını elde edebilmek için yıllarca yılmadan hukuksal mücadele vermiştir. 1569 yılındaki kayıtlarda ilk kez tımarın bazı hisselerinin kadınlara geçtiği görülmektedir. Tımar Abdi ve Ali adındaki iki kardeşin elindedir. Abdi erkek mirasçı bırakmadan ölünce mülk tımarın yarı hissesi şer'i miras hukuku kuralları çerçevesinde karısı Şakire (1/8), kızı Belkıs (1/2) ve kız kardeşi Ayşe (asebe olarak kalanı alır) arasında paylaştırılmış, merkez askeri hizmetler yerine getirildiği sürece paylaşımın geçerli olduğunu söyleyerek kadın mirasçılara berat vermiştir. Daha sonra tımarın diğer yarısına sahip olan Ali ölünce hissesi dört oğlu arasında paylaştırılmıştır. Ayşe ölünce hisseleri kızları Fatma ve Şerife'ye intikal etmiştir. Belkıs'ın hayatını kaybetmesi ile birlikte onun hissesi de annesi Şakire'ye geçmiştir. Bu aşamadan sonra Şakire'nin hukuk mücadelesi başlamış görünmektedir. 1577'de merkezden gönderilen bir fermanla kadınların tımara mirasçı olamayacağı bildirilmiştir (avratlara olmaya zûkûra ola). 1580'lerin başında verdiği hukuk mücadelesi sonucunda Şakire tımar hissesini tekrar almış, ancak artık hukuki problemlerle uğraşmak istemediğinden olsa gerek tımarını Nişancı Mehmet Paşa'ya satmıştır. Ancak tapu kayıtlarından anlaşıldığı üzere "cebelü tımarlar satılmak caiz değildir" kuralı çerçevesinde satış işlemi iptal edilmiştir. Ardından tımarın diğer yarısına sahip olan erkek mirasçılar Şakire'nin payını da almak için mahkemeye başvurmuşlar, Şakire şeyhülislamdan tımar üzerindeki intikal hakkının şeriata uygun olduğuna dair fetvayı bizzat İstanbul'a giderek Rumeli kazaskerine sunmuş, ancak 1589 yılında çıkan ferman tımarı mülkiyet hakkının sadece erkeklere ait olduğunu vurgulamıştır. "ricale mahsustur,

¹⁰² Tımar üç köy ve üç mezraadan oluşmaktadır. Köyler, Kutlu değın (Cebeci), 1615 akçe değerinde Kızılcaşehir (Kızılcaşar) 850 akçe, Bayram (Ayaş yakınları) 5500 akçe, mezraalar, Çavundur (Çubuk yakınları), 500 akçe, Tulundaş (Gölbaşı yakınları) 950 akçe, Yakub 1350 akçe değerinde olup, tımarın merkezi Çavundur'dur, Reindl-Kiel, A Woman "timar" Holder in Ankara Province, s. 209.

nisa taifesi neyler”¹⁰³. Kısaca özetlemeye çalıştığımız olay tımarı kadının intikal hakkı ile ilgili gerçekten ilgi çekici bir örnektir. Mülk tımarların intikalinde feraiz kuralları geçerli olmasına rağmen Şakire'nin intikal hakkı yok sayılmıştır. Şakire Osmanlıda pek çok kadının yaptığı gibi tımarı elden çıkararak paraya dönüştürmek istemiş, satış iptal edilince bir kadın için çok cesur adımlar atarak Şeyhülislamdan fetva almış, İstanbul'a kadar giderek Rumeli kazaskeri ile görüşmüş, ancak onca emeğe, masrafa ve çektiği sıkıntıya rağmen mücadeleyi kaybetmiştir.

Mülk tımarı kadının intikal hakkı ile ilgili olan 15/L/1215 (1 Mart 1801) tarihli arşiv belgesi de ilgi çekici bir örnek olup, genel olarak Osmanlı Devleti'nde kadınların taşınmaz mülkiyetine sahip olma macerası ile ilgili ipuçları vermektedir. Belge iki kısımdan oluşmakta olup, ilk belge III. Selim'in mülk tımarın Ayşe'ye verilmesi hakkındaki fermanıdır. Fermanın anlaşıldığı üzere söz konusu tımar hissesi 2000 akçe değerinde olup, Çankırı sancağı, Çerkeş nahiyesi Orhanlı köyünde bulunan mülk tımarıdır. Hisse sahibi Şaban öldüğünde hissesinin kızı Ayşe ve oğlu Ahmet'e eşit olarak intikal etmesi gerekirken (ber-vech-i iştirâk tevcih olunmak iktizâ ider iken) Ahmet Ayşe'nin hissesine el koymuştur. Ölümünden sonra da oğlu Seyyid Abdurrahman'a tevcih edilerek berat verilmiştir. Ayşe hakkından mahrum olarak mağdur olunca bir şikâyet dilekçesi vererek hakkını aramıştır. Bunun üzerine kardeşi ve kardeşinin oğlunun tımar hissesi üzerindeki hakları lağv edilerek III. Selim'in fermanıyla 2000 akçelik tımar hissesi asker yetiştirmek şartıyla (eşdirmek şartıyla) Ayşe'ye tevcih edilmiştir¹⁰⁴. Ancak her ne olmuşsa Ayşe güçlükle elde ettiği tımar hissesinden

¹⁰³ Olayın ayrıntılı seyri için bkz. Reindl-Kiel, **A Woman “timar” Holder in Ankara Province**, s.208-220.

¹⁰⁴ “Nişân-ı şerif-i ‘âlişân-ı sâmi-mekân-ı sultânî ve tuğrâ-yı garrâ-yı cihân-sitân-ı hâkânî hükmü oldur ki Kengiri Sancağı'nda Çerkes Nâhiyesi'nde Orhan nâm karye ve gayriden iki bin akçe eşküncülü mülk timârdan hisseye mutasarrıf Şaban bundan akdem fevt olmağın hissesi kerfimesi râfi'-i tevkî'-i refi'ü'-şân-ı hâkânî Aişe ile oğlu Ahmed'e ber-vech-i iştirâk tevcih olunmak iktizâ ider merkûm Ahmed yalnız kendüye ve anın dahî fevtinden oğlu Seyyid Abdurrahman'a tevcih ve berât ve mezkûre Aişe mahrûm ve bu vechle ma'zûr olduğuna binâen babası fevtinden ve karındaşı ve karındaşı oğlunun ref'lerinden mezkûre Aişe'ye hisse virilmesi bâbında 'inâyet ricâsına cebelüân-ı evkâf ve emlâk mukâta'ası emînleri olan kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân İsmail ve Seyyid Muhammed zîde kadruhu 'arz itmeleriyle sâir şürekâsıyla sefer vâki' oldukça cebelüsün

kendi rızasıyla (kendü hüsn-i rızasıyla) askeri hizmetleri yerine getirmesi şartıyla amcasının oğlu Seyyid Abdülhamit lehine feragat etmiş ve elindeki beratı ona vermiştir. Bu nedenle ikinci belgede padişahın yeni tımar sahibine berat verilmesi rica edilmektedir.¹⁰⁵

Arşivde ulaştığımız bu belge Osmanlı Devleti'nde kadınların taşınmaz mülkiyetine ve bunun bir alt başlığı olarak tımar sahibi olmalarındaki genel yaklaşımı gözler önüne sermektedir. Ayşe'nin babasından kalan tımar hissesine şer'i hukukun bu konudaki kesin kurallarına rağmen erkek kardeşi ve erkek kardeşinin oğlu tarafından el koyulmuştur. Ayşe Padişahın adalet talep edince mağduriyeti giderilmiş, üstelik belki de zararını tazmin ve haksızlığı yapanların cezalandırılması için tımar hissesinin tamamı Ayşe'ye tevcih edilmiştir. Ancak ne ilginçtir ki bir hukuk mücadelesi vererek hakkını arayan Ayşe bu hakkından feragat ederek, üstelik ikinci

eşdirmek şartıyla timâr-ı mezbûrdan babası fevtinden ve karındaşı ve karındaşı oğlunun ref'lerinden mezkûre Aişe'ye dahi hisse tevcih olunmak için sene ihdâ 'aşar ve mi'eteyn ve elf Zilhiccesi'nin on birinci günü târihiyle hükm-ı şerîfîm virildikden sonra tezkiresi ihrâca olunmak fermânım olmağın zikr olunan iki bin akçe eşkücülü mülk timârdan hisse babası fevtinden ve karındaşı ve karındaşı oğlu Abdurrahman'ın ref'lerinden mezkûre Aişe'ye hisse vech-i meşrûh üzere tevcih olunub virdüm ki zikr olunur [karye-i Orhan, tâbi-i Çerkeş, kıymet 2000 akçe, hisseye mutasarrıf ola] ve buyurdum ki berât-ı hümayûnum taht-ı yedinde olub tasarruf kılub şöyle ki vusûlüne hidemât-i eşkücülü mülk timâr ber-müceb-i defter-i hâkânî bî-kusûr zü'emâ mu'ahharı [silik çıkan yer var] hiç emr mâni' olmayalar şöyle bileler 'alâmet-i şerîfe i timâd kılalar. Tahriren şehir-i Zîl-hicce sene e ihdâ ve 'aşara ve mi'eteyn ve elf" **BOA**, Fon Kodu: CTZ, Tarih: 15/1/1215, Dosya No: 123, Gömlek No. 6111.

¹⁰⁵ "Arz-ı bendeleridir ki, Bedel-i cebelüân-ı evkâf ve emlak-i vilâyet-i Anadolu ve tevâbi'i mukâta'ası mülhakatından Kengırı (Çankırı) Sancâğı'nda vâki' Çerkeş Nâhiyesi'ne tâbi' iki bin akçe yazuyu ve bir nefer mirî cebelü birliyesiyle mukayyed ber-müceb-i defter-i hâkânî Orhan nâm karye ve gayriden eşkincilü mülk timâr hissesine bâ-berât-ı 'âlî mutasarrıf olan Aişe nâm hâtûndan hisse-i timâr-ı mezkûru kendü hüsn-i rızasıyla yine evlâd-ı akrabâsından 'ammî-zâdesi erbâb-i istihkâkdan işbu bâ'is-i 'ubûdiyyet Seyyid Abdurrahman veled-i Seyyid Abdülhamid bendelerine ferâgat ve kasr-ı yed ve yedinde olan berât-ı 'âlîşânî def' ve teslim itmeğın merâci'-i 'âl-meşhûllerinden mercûdur ki üzerlerine edâsı lâzım gelen mirî cebelü birliyesini şürûh-ı sâiresiyle beher sene mukâta'a-i mezbûra tarafından cem'ine me'mûra edâ ve teslim eylemek şartıyla sâbıkuz-zikr merkûmenin ferâğ ve kasr-ı yedinden mûmâ ileyh bendelerine tevcih buyurulub yedine berât-ı 'âlîşân sadaka ve ihsân buyurulmak ricâsına pây-e serîr-i a'lâya arz olundu. Bâkî erm u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir. Bende- i Seyyid Mehmed Mutasarrıf-ı Mukâta'a-i mezbûre", **BOA**, Fon Kodu: CTZ, Tarih: 15/1/1215, Dosya No: 123, Gömlek No. 6111.

belgeden anlaşıldığı üzere maddi bir karşılık almadan tımar hissesini bir erkek akrabasına, amcasının oğluna ferağ etmiştir. Osmanlıdaki benzer örnekler çerçevesinde düşünüldüğünde her ne kadar belgede bu işlemin Ayşe'nin “kendü hüsn-i rızasıyla” olduğu vurgulansa da etkili bir ikna süreci ve bazı pazarlıkların sonucunda Ayşe'nin bu kararı alması muhtemeldir.

3. Kadınlar ve Vakıflar

Kadınların mülkiyet haklarından söz ederken üzerinde durulması gereken konulardan birisi de vakıflardır. Osmanlı Devleti'nde vakıf uygulaması gerek mülkiyet hakları gerekse mallarını yönetme ve bu mallardan yararlanma konusunda kadınlara yasal bir koruma sağlamıştır. Aksi takdirde kadınların taşınmaz malları üzerindeki kontrollerini kaybetme ihtimalleri çok kuvvetli olmuştur. Bu yasal korumanın dışında evlatlık vakıflar kadınlara yaşadıkları müddetçe taşınmaz mallarının gelirlerinden yararlanma, ölünce de İslam Miras Hukuku kurallarının dışına çıkarak istedikleri kişilere vakıf gelirlerinden yararlanma imkânı tanıma şansını vermiştir¹⁰⁶. Zaten kadınların kurduğu vakıflarda genellikle ilk lehdar vakfı kuran kadınlar olmuştur¹⁰⁷. Ayrıca vakfedilen mallar vergiden muaf olmuştur. Belki de bu nedenle kadınlar hayri vakıflardan çok evlatlık vakıflar kurmuşlardır. Erkeklerin kurdukları vakıflarda kamusal vakıfların (hayri vakıflar) oranı daha yüksektir¹⁰⁸.

¹⁰⁶ Mesela Yafa'da Hüsnâ Filfil ismindeki bir kadın tüm mal varlığı ile bir vakıf kurmuş, kocasını dışlayarak vakfın gelirlerinden amcası ve amcasının erkek çocuklarının yararlanmasını şart koşmuştur, Agmon, s. 487-488; Buna karşılık kadın akrabaların soyu tükeninceye kadar lehdarlar arasında erkek bulunmamasını şart koşan kadın vakıflar da vardır, Margaret L. Meriwether, “Yeniden Kadınlar ve Vakıf Üstüne: Halep, 1770-1840”, **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları** (Editör: Madeline Zilfi), (Çeviren Necmiye Alpay), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s.131.

¹⁰⁷ Gabriel Baer, “Women and Waqf: An Analysis of the Istanbul Tahrir of 1546”, **Asian and African Studies**, vol:17, 1983, s. 22.

¹⁰⁸ Mary Ann Fay, “Kadınlar ve Vakıflar: 18. Yüzyıl Mısır'ında Mülkiyet, İktidar ve Toplumsal Cinsiyetin Nüfuz Alanı”, **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları** (Editör: Madeline Zilfi), (Çeviren Necmiye Alpay), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 34; Meriwether, Kadınlar ve Vakıf Üstüne, s. 126; Abdul-Karim Rafeq, “Women in the Sharia Court Records of Ottoman Damascus”, **Turkish Historical Review**, vol: 3, Brill, Leiden 2012, s. 129-130; Fay, Women, Property, s. 121; Baer, Women and Waqf, s.25-26.

Osmanlı Devleti'nde hanedan içinde yer alan kadınlardan toplumsal basamakların altında yer alan kadınlara kadar mülk sahibi kadınlar vakıf kurmuşlardır. Vakıf kuran kadınların oranı zamana ve yere bağlı olarak %20 ile %50 arasında değişmiştir. Tüm İmparatorlukta ortalama oran ise %30-40 arasındadır¹⁰⁹. Meriwether Halep'teki vakıflar üzerinde yaptığı araştırmada vakfedilen mal açısından vakıfları üç gruba ayırmıştır. 1-3 parça gayrimenkulden oluşan küçük vakıflar, 4-10 parça gayrimenkulden oluşan orta büyüklükte vakıflar ve 10 parçadan fazla gayrimenkulden oluşan büyük vakıflar. Halep'te kadınların kurduğu vakıfların % 93'nün üçten az mülkü olduğunu tespit etmiştir. Büyük vakıf kuran kadınların sayısının az olmasının yanı sıra erkeklerin kurdukları büyük vakıflar kadınlar tarafından kurulan büyük vakıflardan daha fazla mal varlığına sahiptir. Halep'te erkeklerin kurduğu on dört büyük vakıftan birinin elliden fazla mülkü varken, kurucusu kadın olan en büyük vakfın mülk sayısı yalnızca on beştir¹¹⁰. İstanbul'da kurulan vakıflarda da benzer bir eğilim olup, vakıfların boyutları büyüdükçe kurucusu kadın olanların sayısı azalmıştır. Bu veriler bize kadınların erkeklere göre daha az servete sahip olduklarını ve miktarı ne olursa olsun gayrimenkullerini korumak için vakfetme yolunu seçtiklerini göstermektedir¹¹¹.

Osmanlı Devleti'nde vakıfların mütevellisi olarak da kadınlara rastlamak mümkündür. Genellikle vakıf kuran kadınlar ilk yönetici olarak kendilerini tayin etmişlerdir. Örneğin 1770-1840 arası Halep'te kadınların kurduğu 86 aile vakfından sadece dördünün mütevellisi vakfı kuran kadınlar olmayıp, kadınların annesi, oğlu, torunu ve erkek kardeşidir. Ayrıca erkeklerin kurduğu vakıflarda da zaman zaman kadın mütevellilerin tayin edildiği görülmüştür. Bazen erkek vakıflar eşlerini, kızlarını, kız kardeşlerini müteveli olarak belirlemişlerdir¹¹². Baer ise kadınların müteveli olarak rollerinin vakıf kurmaktan çok daha az olduğunu iddia ederek, kadın müteveli sayısının azlığından bahsetmiştir. Bu durumu

¹⁰⁹ Meriwether, **Kadınlara ve Vakıf Üstüne**, s. 125

¹¹⁰ Meriwether, **Kadınlara ve Vakıf Üstüne**, s. 127.

¹¹¹ İstanbul'da kadınların kurdukları vakıflar için bkz. Fariba Zarinebaf-Shahr, "Kentsel Alana Kadının Katılımı: XVIII. Yüzyıl İstanbulu'nda Kadın Vakıfları", (Çeviren: Burcu Özdemir), **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. 14, s. 15-27.

¹¹² Meriwether, **Kadınlara ve Vakıf Üstüne**, s. 134, 136.

“vakıflar kadınlara ait mülkiyeti yeniden erkeklere döndürmenin bir yoludur” şeklinde açıklamıştır. Baer vakfı kuran kadın olsa da mütevellî seçerken, kadınları değil erkekleri tercih ettiğini vurgulamıştır. Bir başka iddiası ise önceleri kadınların idare ettiği vakıfların sonraki aşamalarda erkek mütevellîlerin eline geçtiği yönündedir¹¹³. Baer'in iddialarını doğrulayacak kimi örnekler olsa da bunun ülkenin tamamı için geçerli olduğunu söylemek zordur. Diğer konularda olduğu gibi bölgeden bölgeye farklılıklar görülebileceği gibi daha kesin ifadelerde bulunmak için daha fazla araştırma yapmaya ihtiyaç vardır. Ayrıca hayri vakıflar ve aile vakıfları mütevellîler konusunda farklı özellikler gösterebilirler. Çoğunlukla hayri vakıfların kurucusu öldüğü zaman mütevellîlik görevi erkeklere geçmiştir¹¹⁴. Şunu belirtmek gerekir ki kadınlar mütevellî olarak tayin edildikleri zaman görevlerinin gereklerini yerine getirmişler, vakıflarla ilgili hukuksal sorunlar ortaya çıktığında bazen vekilleri aracılığı ile temsil edilseler de genellikle kendileri, hâkim huzuruna çıkmışlardır.

Mary Ann Fay 'in 18. Yüzyılda Mısır'da kurulan vakıflarla ilgili araştırmasında kurulan 496 vakıftan 126'sının kurucusunun kadınlar olduğu anlaşılmaktadır. Kadın vakıflarından 97'si kadınlar tarafından tek başına, 7'si başka kadınlarla birlikte, 16'sı erkek akrabalarla, 6'sı ise akraba olmayan erkeklerle kurulmuştur. Kadınların vakfettikleri mallara bakınca evler, dükkân ve atölyeler, ambarlar, hanlar, kiraya verilen daireler değirmenler, bahçeler, kahvehaneler, hamamlar ve tarım arazileri karşımıza çıkmaktadır¹¹⁵. Görüldüğü üzere tıpkı Halep'te olduğu gibi Mısır'da da kadınlar gayrimenkullerine dokunulmasını engellemek ve kendi malvarlıklarını yönetebilmek için vakıf müessesinin sağladığı imkânlardan yararlanarak aile vakıfları kurmuşlardır. Kadınların mal varlıklarını özellikle de taşınmazlarını korumak için vakıf kurmaları geleneği sadece Ortadoğu topraklarında değil Anadolu ve Rumeli'de de karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'da vakıf kuran kadınların oranı %25 iken, İstanbul'da bu oranın yükselerek 36,8'e ulaştığı görülmektedir¹¹⁶.

¹¹³ Baer, **Women and Waqf**, s. 13-14.

¹¹⁴ Meriwether, **Kadınlar ve Vakıf Üstüne**, s. 135.

¹¹⁵ Fay, **Kadınlar ve Vakıflar**, s. 34-35; Fay, **Women, Property**, s. 122-123.

¹¹⁶ Fay, **Women, Property**, s. 122, Kudüs'te vakıf kuran kadınların oranı %24 iken Yafa'da %23,4'tir.

Osmanlı Devleti'nde İslam Miras Hukukunun kuralları dışına çıkabilmek için vakıf uygulamasından yararlanılabilmektedir. Bu açıdan vakıf lehdarı olan kadınlara bakıldığı zaman bölgeden bölgeye farklı sonuçlarla karşılaşıldığı görülmektedir. Konuyla ilgili karşımıza iki ayrı eğilim çıkmaktadır. Bunlardan birincisi vakıf yoluyla varisleri cinsiyet ayrımı olmadan eşit bir şekilde yararlandırma. Bazı vâkıflar kurdukları ailevi vakıflarında kız ve erkek çocuklarını vakfettikleri mallar üzerinde eşit pay alır duruma getirerek İslam Hukukunun ikili birli paylaşımına uymamışlardır. Örneğin 17. Yüzyıl vakıfları üzerine yapılan bir araştırmaya göre bu dönemde tesis edilen vakıfların kurucularının %14,69 (313 vakfın 46'sı) vakfettikleri mallarının gelirlerinden kız ve erkek çocuklarının eşit şekilde yararlanmalarını şart koşmuşlardır¹¹⁷.

İkinci tercih edilen yol ise şer'i miras hukuku düzenlemelerini kızlar aleyhine değiştirmektir. Bazı vâkıflar tesis ettikleri ailevi ya da yarı ailevi vakıflar yoluyla erkek evladların nesli devam ettikçe kızlarını mirastan mahrum etmişler, erkek evladın nesli sona erince kızlarına ve onların çocuklarına vakfın gelirlerinden yararlanma imkânı sağlamışlardır¹¹⁸.

Lehदारların kadınlar olduğu vakıfların oranı yere göre değişebilmiştir. Örneğin Beshara Doumani'nin iki farklı yeri mukayeseli olarak incelediği çalışmasında son derece ilgi çekici sonuçlar ortaya çıkmıştır. Çalışmada Lübnan'da bulunan Tripoli ile Filistin'deki Nablus'da lehdarı kadınlar ya da erkekler olan vakıflar dikkate alınmıştır. Her iki yerleşim bölgesi de Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu topraklarında olup, coğrafi

¹¹⁷ Örneğin 1634/1635 tarihlerinde Manisa'da yarı ailevi bir vakıf kuran müderris Hamza Efendi vakfının gelirini hayatta olduğu sürece kendisine, ölümünden sonra ise eşit bir şekilde kız ve erkek çocuklarına şart koşmuştur. 1667'de ise İzmir'de yarı ailevi vakıf kuran el hac Hızır b. Abdullah vakfın taşınmazlarının kullanımını ve evlerde oturma hakkını önce kendisine, ölümünden sonra da kız ve erkek çocuklarına ale's-seviyye şart koşmuştur, Akyılmaz, **Eşitlik**, s. 161.

¹¹⁸ 1621'de Kayseri'de ailevi bir vakıf kurmuş olan el hac Sefer b. Ebulhayr vakfının gelir kaynaklarını oluşturan dört tarla, iki dükkân ve diğer iki dükkândaki hisselerinin kira gelirini erkek evladlarının evlâd-ı evlâd-ı evlâdına, bunların nesli kesilince kızlarına ve kızların evlâd-ı evlâdına şart koşmuştur. Bir diğer örnekte ise yarı ailevi vakıf kuran Beylerbeyi Mustafa Paşa vakfının gelir fazlasını oğlu Hasan ve erkek torunları ile torunlarının erkek çocuklarına, bunların nesli kesilince kız torunlarına ve bunların evladlarına şart koşmuştur, Akyılmaz, **Eşitlik**, s.162.

olarak da birbirlerine uzak değildir. Buna rağmen vakıf lehdarlarının cinsiyetleri konusunda çarpıcı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Tripoli'deki aile vakıflarında kız çocuklarının vakıf lehdarı olma oranı %98,3 gibi son derece yüksek bir rakamken, Nablus'ta bu oran 12,1 dir. Tripoli'de kız çocuklarını dışlayan aile vakıfları %1,2, Nablus'ta ise 87,2'dir¹¹⁹.

V. Osmanlı Devleti'nde Kadınların Taşınmaz Mülkiyeti ile İlgili Yaşadıkları Sorunlar, Şikâyet Dilekçeleri ve Hukuki Süreç

Osmanlı Devleti'nde değişik yüzyıllara ait şer'iyye sicilleri ve arşiv belgeleri kadınların mülkiyet haklarını korumak için ciddi bir hukuksal mücadele verdiklerini göstermektedir. Bu süreçte öncelikle haklarını şer'iyye mahkemelerinde aramışlar, istedikleri sonucu alamazlarsa şikâyet dilekçeleri yazarak Divan-ı Hümayuna ulaşmış ve padişahın adaletine sığınmışlardır. Bu belgelerde yer alan kayıtlar bize Osmanlı toplumunda kadınların mülkiyet haklarının saldırıya açık, özellikle kocasını ve babasını kaybeden kadınların daha kolay yara alabilir bir pozisyonda olduğunu göstermektedir¹²⁰. Kadınlar herhangi bir hukuki problemle karşılaştıkları zaman öncelikle şer'iyye mahkemesine başvurarak haklarını almak istemişlerdir. Pek çok mahkeme kaydından anlaşılacağı üzere kadınlar düzenli olarak şer'iyye mahkemelerine bazen bir vekil aracılığı ile bazen de bizzat kendileri gelerek davacı olmuşlar¹²¹ve şer'iyye mahke-

¹¹⁹ Beshara Doumani, "Endowing Family: Waqf, Property Devolution and Gender in Greater Syria, 1800 to 1860" **Society for Comparative Study of Society and History**, 1998, s. 20.

¹²⁰ Bu konuya örnek teşkil edebilecek bir belge Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî'ne 28 Haziran 1891 tarihli gönderilmiş olup, Yahudi bir kadının verdiği arzuhal ile ilgilidir. Osmanlı Devleti'nin Yahudi tebaasından Sara bint-i Yasef Suriye Vilayeti Celilesine bir arzuhal vererek Şam ahalisinden olan kocası İshadi Sakal ölünce kocasının birlikte ticaret yaptığı ortağı Davud Atiye'nin kocasının servetini ve malını gizleyerek el koyduğundan şikâyetçi olmuştur. Sara kendi imzasıyla yazdığı dilekçesini Suriye Vilâyet Meclisine vermiştir. Sara kendisinin ve çocuklarının miras haklarının zarara uğradığından şikâyetle haklarının iadesini talep etmektedir. Suriye Vilayet Meclisi Sara'nın dilekçesini de eklediği yazısında Dâhiliye Nezareti'nin konuyu araştırarak sonucun haber verilmesini rica etmektedir, **BOA**, Fon Kodu: DH MKT, Tarih: 16 Z 1308, Dosya No. 1844, Gömlek No: 19.

¹²¹ Yafa'da yaşayan Fatum 1900 yılında mahkemeye başvurarak dört gün önce kendisine er-

melerinde erkeklerle aynı muameleyi görmüşlerdir. Kadınların şer'iyye mahkemelerine başvurma sebepleri arasında sıklıkla mülkiyet ve miras hakları ile ilgili şikâyetlere rastlanmaktadır. Bu şikâyetler genellikle bir erkeğin- koca, erkek kardeşler gibi aile üyeleri ya da o yerleşim yerinde yaşayan aile dışından biri-kadınların taşınmaz mallarına yönelik tecavüzleri ve miras payını vermemesi ile ilgili olmuştur¹²². Örneğin 19 Eylül

kek kardeşinden intikal eden beş sehim meyve bahçesini 200 faransavi (22.000 kuruş) karşılığında satın alan Halil'in 100 faransaviyi ödediğini, geriye kalan 100 faransaviyi ise henüz ödemediğini söyleyerek parasını talep etmiştir. Halil Fatum'un iddialarını kabul etmekle birlikte 200 faransaviyi iki eşit taksitte ödemek üzere anlaştıklarını, ilk taksidini ödediğini, ikinciye de bir ay sonra ödeyeceğini söylemiştir. Fatum bu açıklamayı doğrulamakla birlikte fikrini değiştirdiğini ve ikinci ödemenin daha erken yapılmasını istediğini söylemiştir. Ancak hâkim talebi ret ederek orijinal anlaşmaya sadık kalınması yönünde hüküm vermiştir. Fatum davayı kaydetmekle birlikte burada kayda değer olan nokta iki eşit taraf arasında yapılan hukuki bir anlaşmanın olmasıdır. Fatum arazisini rayiç bedelden Halil'e satmıştır. Üstelik herhangi bir hukuki temsilci aracılığı ile değil, bizzat kendisinin yürüttüğü müzakerelerle satış işlemi tamamlamıştır. Daha sonra da kendince hakkını almak için yine bir temsilci kullanmadan mahkemeye başvurmuştur. Bu da bize yaptığı hukuki işlemlerin farkında olduğunu ve bu süreçte ne hukuksal ne de toplumsal herhangi bir engelle karşılaşmadığını göstermektedir, Agmon, **Women, Class, and Gender**, s. 489-490.

¹²² Bu konuda Mühimme Defterlerinde de çok sayıda kayıt karşımıza çıkmaktadır. Mesele 1630-1632 yılları arasını kapsayan 85 Numaralı Mühimme Defterinde yer alan bir kayda göre Perviz Bey ölünce geride kalan varisler karısının miras payı ve mehr-i müccelini vermemişlerdir. Kadının şikâyetçi olması üzerine Anadolu kadısı ve muhassılına gönderilen hükümde Perviz Bey'in karısının mirastaki kanuni haklarının tesbit edilerek kocasının mallarını ellerinde tutanlardan tahsil edilmesi emredilmektedir. "... hakk u adl üzre teftiş ü tefahhus idüp göresiz; arzolunduğu üzre ise mezbûre hâtûna şer'le müteveccih olan nikâh ve hissası her ne ise ba'de's-sübût teveccüh idenlerden hükmidüp bikusûr alivirüp şer'i şerife ve emr-i hümayûnuma muhâlîf kimesneye te'allül ü inâd itdürmeyesiz", **85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041 (1042) 1630-1631 (1632), Özet-Transkripsiyon-İndeks**, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayınları, 2002, s. 38; Agros Müftisi ve Uluborlu kadısına yazılan hüküm ise Uluborlu'da yaşayan Şerife isimindeki kadının şikâyet dilekçesi üzerine yazılmıştır. Şerife'nin babasının ölümü ile kendisine intikal etmesi gereken mülk bahçe Abdüllatif Vakfı mütevellisi Derviş tarafından babanın 6.000 akçe borcu vardır diyerek hile ile elinden alınmıştır. Kendisi de kadı sınıfından olan Derviş yalancı şahitlerin şهادeti ile aldığı hüccetle Şerife'nin miras payı olan bahçeyi elinden zorla alıp Ramazan adındaki sipahiye satmıştır. Şerife zülme uğradığını söyleyerek, "husus-ı mezbûr mahalinde tekrar istinaf olunup şer'le davasının görülmesi için yazdığı şikâyet dilekçesi ile hatt-ı hümayun rica eylemiştir. Bunun üzerine vaz edilen hatt-ı hümayunda "... husus-ı

1872 tarihli Zabtiye Müşiriyetine yerel yöneticiler tarafından Şile kazası-na Bağlı Karamandere karyesinde yaşayan Halime Hatun'un arzuhalinin eklenmiş olduğu bir yazı gönderilmiştir. Bu yazıda Karamandere sakinlerinden Sekili Emin Bey ölünce küçük yaştaki kızlarına mirasla intikal eden ev ve diğer malları köy ahalisinden Hacı Abdullah oğlu Ali'nin, Emin Bey'in kendisine borcu olduğu iddiasıyla zapt ettiği kaydedilmektedir. Bunun üzerine kız çocuklarının vasisi Halime Hatun uğradıkları haksızlığı anlatan bir arzuhal yazıp, yetkililere verince arzuhalle birlikte durum Zabtiye Nezaretine bildirilerek konunun araştırılarak iddialar doğru ise kız çocuklarının haklarının iade edilmesi için gereğinin yapılması rica edilmektedir¹²³.

mezbûru şühûd-i üdul ile mahallinde tekrâr hakk u adl üzere teftiş ü tefahhus u istinâf ildüp göresiz; vech-i meşruh üzere zulm ü te'addisi vâkı ise ol bâbda muktezâ-yı şer'i kavimle âmil olup zikrolunan bağçesin mezbûreye hükmidip alvirüp zabt u tasarruf itdûresiz. Bu def'â kat'ı nizâ' u fasl-ı husumet idüp tekrar şikâyet olunmalu eylemeyesiz", s. 153; Osmanlı Devleti'nde kadınların miras ve mülkiyet haklarının tecavüze uğramasında kadınların kimliklerinin de bir önemi olmadığı Saray mensubu kadınların bile bu tür sorunlarla karşılaşabildikleri görülmüştür. Gevherhan Sultan'ın kızı olan Safiye Hanım, annesinden kendisine mülkiyet üzere intikal eden Kuşadası Kalesi'nde kendisinden izin alınmadan adanın ileri gelenlerinden Şaban ve adamları tarafından evler ve dükkânlar bina edildiği, bazı ev ve dükkân yerlerinin de satılarak kale dışında bahçeler kurulduğu, üstelik bunlardan elde edilen kira gelirlerinin de kendisine verilmediği şikâyeti ile Şaban ve adamlarının men ve def edilmelerini Padişah'tan rica etmiştir. Padişah da şikâyet üzerine bu ev ve dükkânların yıkılması, bahçenin ortadan kaldırılması ve Safiye Hanım'a zulüm edilmemesi konusunda bir ferman çıkarmıştır, s. 255-256; Bir başka örnekte ise kocası yönetici sınıftan olup, şehit olan iki oğlu yine bu sınıfa mensup, kendisi de Saraydan çıkma bir hatun olan bir kadın Padişaha yazdığı arzuhalde kocasından kendisine kalan Kütahya'daki taşınmazlara ve değerlerine Anadolu Beylerbeyinin adamları ve diğer devlet görevlileri tarafından el konulduğu, mallarına nezaret etmek üzere gönderdiği adamına da müdahale edilip, rencide edildiği yönünde şikâyette bulunarak hakkının iadesini istemiştir. Padişah bunun üzerine Anadolu Beylerbeyine gönderdiği hükümde ilgili hatunun taşınmaz ve değerlerine tecavüzün derhal son bulması, hatuna ve adamına zulmedilmemesi, bir daha buna yeltenenler olursa isimlerinin İstanbul'a bildirilmesini emretmiş ve "...emr-i şerîfûme itâ'at itmedükleri için sonra haklarında emrüm ne veçhile sâdır olursa mucibiyle amel oluna" ifadesi ile bu kişilere İstanbul'da gereken cezanın verileceği uyarısında bulunmuştur, **82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618) , Özet-Transkripsiyon-İndeks ve Tıpkı Basım**, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayınları, 2000, s. 158-159

¹²³ " Zabtiye Müşiriyet-i Celilesine, Şile Kazası'na tâbi' Karamandere Karyesi'nde sâkin

Şer'iyeye sicillerinde de bu konuda sayısız örnek vardır. Antakya Şer'iyeye sicilinde yer alan bir örneğe göre 1867 yılında Fenk Karyesi'nde sakin Fatma bint-i es-Seyyid Ahmed adlı hatunun on dört sene önce kendisi küçük iken vefât eden babası es-Seyyid Ahmed“den bir parça incirliğin yetmiş iki hissesinden on altı hissesinin kendisine miras olarak kaldığını, aynı karye ahalisinden olan şeyh Mustafâ Çalûnun mirasına el koyduğunu, hakkını şeyh Mustafâ Çalûdan talep ettiğini beyan etmesi üzerine yapılan tahkikat sonrası Fatma haklı bulunarak şeyh Mustafa'nun Fatma'ya hissesini teslim etmesi gerektiğine dair ilam verilmiştir¹²⁴. Aynı şer'iyeye sicilinde yer alan 16 Eylül 1867 tarihli bir başka örnekte ise Çekmece Karyesi sakinelerinden Hadice bint-i Mehmedin, altı yüz altmış kuruş değerinde olan eşya ve nakdini kocası Ali Diyah bin İsmâîl elinden zorla almış, mahkeme Hatice'yi haklı bularak eşya ve nakdinin tahsili gerektiğine dair ilam vermiştir¹²⁵.Mahkeme sicillerinde kadınların mülkiyet

iken bundan akdem vefât iden Sekili Emin nâm kimesnenin sagîre kerîmelerine irsen intikâl eyleyen hâne ve sâiresinin karye-i mezkûre ahâlisinden Hâcî Abdullah oğlu Ali tarafından alacak iddi'âsıyla zabt olunduğundan bahsle ihkâk-ı hakk olunmasını istid'â mezbûrelerin vasiyesi Halime nâm hâtûn tarafından virilen 'arz-ı hâl leffen irsâl kılınmış olmağla bi't-tahkik tebeyyün idecek hâle göre icâbının icrâsıyla ihkâk-ı hakka himmet buyurulması siyâkında tezkire-i senâveri terkîm kılındı efendim”, BOA Fon Kodu: ZB, Tarih: 16. B. 1289, Dosya No: 5, Gömlek No: 12.

¹²⁴ Ma'rûz-ı Dâ'ileridir ki Medine-i Antâkiye'ye muzâfa Fenk Karyesi sâkinelerinden Fâtma bint-i esSeyyid Ahmed bin Hasan Koca nâm hâtûna karye-i mezkûre ahâlisinden şeyh Mustafâ Çalû ibn-i Abdâh muvâcehesinde karye-i mezkûre toprağında vaki' kıbleten Ahmed ibn-i el-Hâc Ahmed incirliği Şarken ammîm Hammâdi incirliği Şimâlen ibni Kara Ali incirliği garben Halil irsî tarlası ile mahdûd bir kıt'a incirlik târihinden on dört sene mukaddem hâl-i sagîrimde vefât iden babam mezbûr es-Seyyid Ahmedin mülkü olub ba'de-i vefât yetmiş iki sehmden on altı sehmi bana mevrûs olub ve mezbûr şeyh Mustafâ Çalû vâz'-i yed itmekle hisse-i mezkûremi talep iderim deyu da'vâ mezbûr şeyh Mustafâ dahî mezkûr incirlik babası mezbûrun mülkü olduğunu ikrâr lakin on dört sene mukaddem hâl-ı hayâtında li-ebeveyn er-karındaşı Hammâdiye yüz altmış gurûşa bey' idub ol-dahî iki mâh sonra yüz altmış gurûşa bana bey' itmiştir deyu eylediği def'ini ba'del-emhâlûş-şer'î atiyân-ı beyyineden izhâr-ı acz idub müdde'îye-i mezbûre Fâtma bit-taleb ba'det-tahlîfû“-şer'î hisse-i mezkûresini müdde'îye-i mezbûre Fâtma hâtûn'a teslimi mezbûr şeyh Mustafâ'ya tebeyyün olduğu huzûr-ı 'Alilerine i'lâm olundu, Bahçeci, **35 Numaralı Antakya Şer'iyeye Sicili**, s. 158-159

¹²⁵ Ma'rûz-ı Dâ'ileridir ki Çekmece Karyesi sakinelerinden Hadice bint-i Mehmed“in bâlâda muharrer altı yüz altmış gurûş eşya ve nukûd-ı deyni zevci Ali Diyah bin İsmâ'îl nâm kimesne fuzûlen ahz eylediğini ikrâr itmekle eşyâ-i mezkûre ile nukûd-ı mezbûr

ve miras hakları konusunda açtıkları davaların hatırı sayılır bir kısmında ise mahkemenin davalı konumundaki erkekleri haklı bulduğu görülmüştür. Örneğin yine 35 numaralı Antakya şer'iyeye sicilinde yer alan 1 Ekim 1867 tarihli bir belgede Sallum Hatun önemli miktardaki taşınmazını ki bunların arasında bağ, zeytinlik, ahır, incirlik gibi gayrimenkuller vardır, kocası Hacı Mustafa'nın zorla elinden aldığını iddia etmiştir. Kocasını sayılan malların 25 yıldır kendi mülkiyetinde olduğunu ve karısının bugüne kadar itiraz etmediğini iddia edip, iddiasını da iki şahitle ispatlayınca yargılama kocanın lehine sonuçlanmıştır¹²⁶. Bu dava ilgi çekici boyutları

merkûm Aliden tahsili lâzım geldiği huzûr-ı 'Alilerine î'lâm olunur. Fi 17 Cemâzi'yel- evvel sene 84. Fi 4 Eylül sene 83, Bahçeci, **35 Numaralı Antakya Şer'iyeye Sicili**, s. 233.

¹²⁶ Haleb Vilâyeti dâhilinde kâ'in Medine-i Antâkiye'ye muzâfa Kar Beyâz Karyesi sakinelerinden zât-ı ta'rîfûş -şer'î ile ma'rufe Sallûm bint-i bin Mehmed nâm hâtûn tarafından da'vâ-yı itmîş vekil-i müseccel-i şer'î Sâlih Ebû Bekir nâm kimesne huzûr-ı şer'î şerîf-i enverde mevsiline mezbûrenin zevc-i dâhli iş bu bâ'isü'l-kitâb el-Hâci Mustafâ bin Abdâh nâm kimesne muvâcehesinde bi'l-vekâle üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm idub karye-i mezkûre toprağında vâki' bir taraftan Gerzûn oğlu Mehmed Ağâ ve bir taraftan Kul Halil tarlası ve bir taraftan mezbûr el-Hâci Mustafâ tarlası ve taraf-ı râbî'i Kalâşi oğlu Mehmed tarlası ile mahdûd beş yüz gurusî fî'atlu ve bir kît'a bağı ve yine Mezrû'ân Mezra'ası'nda vâki' iki taraftan Kalâşi oğlu mezbûr Mehmed tarlası ve bir taraftan Kabâşi Mûsâ tarlası ve taraf-ı râbî'i Selmân bin Süleymân zeytûnu mahdûd dört yüz gurusî fî'atlı nısf zeytûnluk ve yine Fericîn Mezra'ası'nda vâki' etraf-ı erba'ada cebel ve Kazrûk oğlu Mustafâ tarlası ve Kasirizâde Mehmed Efendi tarla ve zeytûnu ile mahdûd iki yüz gurusî kıymetli bir kît'a incir-i ve yine karye-i mezkûrda vâki' etraf-ı erba'adan Kalâşi Ali ve Çobân oğlu Mustafâ menzilleri ve müvekkilim mezbûrenin ahuru ile mahdûd elli gurusî kıymetli bir bâb ahur ile dört yüz gurusî kıymetli köhne üç kat yatak ve iki 'aded tencere ve iki 'aded hamir lakni vebir 'aded satıl ve bir 'aded kazgân ve bir 'aded sahan iş bu eşya ve emlâk müvekkilem mezbûre Sallûm hâtûnun olub zevc-i mezbûr el-Hâc Mustafâ fuzûlen zabt ve mutasarrif olmağla sù'âl olunub lede's -şer'ü'l-enverde emlâk ve eşyâ-i mezkûrede keff-i yed ve müvekkilim mezbûre hâtûna teslim mezbûr el-Hâci Mustafâ'ya tebeyyün olmakla bi'l-vekâle matlûbumdur didikde gibbe's-sù'âl mezbûr el-Hâci Mustafâ cevâbında emlâk ve eşyâ-i mezkûreye yigirmi beş seneden beri mülkiyet üzere zevcem müvekkile-i mezbûre Sallûm hâtûn muvâcehesinde mutasarrif olmağdayım ve mezkûre hâtûn bilâ-'izn sükût itmîşdir deyu ba'de'd-def' mezbûr el-Hâc Mustafâ'nın def'-i mezkûreye mutâbık-ı beyyine talep olundukda karye-i mezkûre ahâlisinden olan muhtâr ve â'zâlarından bâ-mestûre sırrân ve âlenen lede'tta'dil ve't-tezkir makbûlüş -şahâde idukleri ihbâr olunan Kara-fak oğlu Osmân bin Süleymân ve Kaddûr bin Osmân nâm kimesneler bi'l-muvâcehe ber-vech-i şer'î ba'de'l-isbât ve'l-hük-m-i mûcibince on beş sene bilâ-'izn terk olunan emlâk ve eşyâ da'vâsi bi-emr-i mesmûm olunmayacağı vekil mezbûre Sallûm'e ba'de't-tefhîm mu'âruzadan men' olunmağın mâ-vakâ' bi't-taleb ketb olundu. Hurrîre fî'l-yevmü's-sâni min Cemâzi'yel-âhiri

olan bir mülkiyet davasıdır. Koca karısının hatırı sayılır kıymetteki taşınmazına el koymuş, kadının şikâyetine rağmen zamanaşımına dayanarak Sallum Hatun'un mallarını iade etmemiştir. Amasya şer'îye sicilinde yer alan bir örnekte ise Kayacık karyesinden Havva Mehmet'i kendisine ait eve el koyduğu gerekçesi ile dava etmiş, Mehmet ise evi kocası Hacı Bey hayatta iken Havva'nın kendisine 41 esedî kuruşa sattığını ve bedelini kocasına teslim ettiğini iddia etmiş, bu iddiasını şahitlerle de ispatlayınca mahkeme Havva'yı haksız bulmuştur¹²⁷.

Kadınların haksızlığa uğradıklarında kullandıkları metotlardan birisi de İstanbul'a padişahın divanına şikâyet dilekçesi yazmaktır¹²⁸.

li-sene erba'a ve semânin ve mi'eteyn ve elf, Bahçeci, **35 Numaralı Antakya Şer'îye Sicili**, s. 250-251; aynı sicildeki bir başka örnekte Okçular karyesinde Ömer isimli şahıs ölünce mirası karısı Meryem, oğulları Mehmet ve Hanefi, kızları Sultan ve Fatma'ya kalmıştır. Ancak kız kardeşler paylarını vermedikleri gerekçesiyle erkek kardeşlerini dava etmişlerdir. Erkek kardeşleri babalarının ölümünden önce zeytinlik, 26 adet incir ağacı ve 4 öküzünü kendilerine sattığını iddia etmişler ve mahkeme kendilerini haklı bulmuştur, s. 479-480.

¹²⁷ Züleyha Tanır, **Amasya 23 Numaralı Şer'îye Sicili, (H.1112-1113/M.1700-1702), (İnceleme -Metin)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012, s. 177-178; aynı sicilde Emine isimli kadın kocasının ölümünden sonra anne baba bir erkek kardeşi İbrahim Beşe'nin kocasının terekesinde yer alan evlere ve eşyalara el koyduğunu söyleyerek dava etmiş, ancak mahkeme İbrahim Beşe'yi haklı bulmuştur, s. 184-185; bir başka örnekte, Hüma isimli kadın Hasan'ın kendisine ait beş tarlayı zabt ettiğini iddia etmiş, ancak Hasan, Hüma'nın babası Hızır tarafından tasarruf edilen miri arazinin ölümünden sonra oğlu İlyas'a intikal ettiğini, İlyas'ın bilâ veled ölümünden sonra da kendisinin tımarlı sipahiden tapu bedeli karşılığında arazinin tasarruf hakkını devraldığını ve yirmi sekiz senedir tasarruf ettiğini ispatlayınca Hüma Hatun davayı kaybetmiştir. s. 201.

¹²⁸ Osmanlı Devleti'nde başlangıçta şikâyet dilekçeleri Mühimme ve Ahkâm Defterlerine kaydedilmiştir. Bu iki defter türü doğrudan şikâyet dilekçeleri ve verilen hükümler için tutulan defterler olmayıp, diğer konuların yanında şikâyetlerin de kaydedildiği defterler olmuştur. 17. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde Divan-ı Hümayun'un iş yükü iyice artmıştır. Buna bağlı olarak Divan bürolarında da ihtisaslaşmaya gidilmiştir. Bu çerçevede 1649 yılında yeni bir defter türü olarak şikâyet defterleri ortaya çıkmıştır. Şikâyet Defterleri önceki defterlerden farklı olarak sadece kişisel şikâyetlerin kaydedildiği defter serisi olmuştur. Şikâyet Defterlerinde şahısların her konudaki şikâyetleri konu ayrımı yapılmadan yer almıştır. 1742 yılında Divan bürolarının iş yükünün daha da artmasıyla şikâyet defterleri ile ilgili yeni bir uygulamaya geçilme ihtiyacı doğmuştur. Yeni uygulamayla şikâyet defterleri eyaletlere göre düzenlenmiş, böylelikle eyalet ahkâm defterleri ortaya çıkmıştır. Şikâyet defterlerinin devamı olan bu defterler içerik olarak şikâyet defterleri

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde vatandaşın devlette adalet talep etme hakkı çerçevesinde Osmanlı tebaası müslim-gayrimüslim, hür-köle, kadın-erkek ayrımı olmadan Divân-ı Hümayun'a şikâyet dilekçesi gönderebilmiştir. Ancak taşradaki kadınlar için bu yöntem daha zor, masraflı ve yorucudur. İstanbul'daki kadınlar şikâyet dilekçesi verme yolundan kuşkusuz daha fazla yararlanmışlardır. Genel olarak Osmanlı kadınlarının öncelikle yerel mahkemelerde haklarını aradıkları ya da sulh yoluyla hukuki problemlerini çözmeyi tercih ettiklerini, çok çaresiz kalmadıkları sürece şikâyet mekanizmasını harekete geçirmedikleri görülmektedir¹²⁹.

ile belirgin bir farka sahip değildir. Bu defter serisi II. Meşrutiyet dönemine kadar devam etmiştir, Halil İnalçık, "Şikâyet Hakkı: Arz-i Hâl ve 'Arz-i Mahzar'lar", **Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet**, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2005, s. 49-51; Murat Tuğluca, "Balkan Tarihi Araştırmalarında Şikâyet Ahkâm Defterleri: 1 Numaralı Rumeli Ahkâm Defteri Örneğinde (1742-1743)", **Balkan Tarihi Araştırmalarında Metodolojik Yaklaşımlar**, (Editör: Abidin Temizer), İstanbul, Libra Kitap, 2014, s. 233-234; Ramazan Günay, "Osmanlı Arşiv Kaynakları İçerisinde Ahkâm Defterleri: Gelişim Seyri, Muhtevası ve Önemi", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 2013/1, Sayı:17, s. 12-16, Ahkâm Defterlerinin içeriği için bkz. s. 18-23.

¹²⁹ Bu nedenle kadınlar erkeklere nazaran Divân-ı Hümayuna daha az şikâyetle bulunmuşlar, hukuki ihtilaflarını mahkemeye gitmeden hakemler aracılığı ile ya da yerel mahkemelerde çözmeye çalışmışlardır, Saliha Okur Gümrükçüoğlu, "Şikâyet Defterlerine Göre Osmanlı Teb'asının Şikâyetleri", **dergilerAUHFD**, 61(1)2012, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/1656/17690.pdf, Yabanabad kazasındaki örnek de kadınların çaresiz kalmadıkları sürece Divan-ı Hümayuna başvurmadıklarını göstermektedir; Yabanabad kazasına bağlı Buğdeler köyünden Havva ve Kezban isimli kadınlar 1806 yılında İstanbul'a yazdıkları şikâyet mektuplarında, köylerinde arazi tasarruf eden babalarının ölmesiyle tarlalarının 1800 yılında resmi tapuyla kendilerine verildiğini ancak kaza sakinlerinden Hacı Hasan isimli kimsenin bu yerleri ve ayrıca babalarından intikal eden ev, bahçe ve emlakıyla 2 kile buğday, 40 kile arpa ve çeşitli menzillerden 3000 kuruşluk emlak ve eşyalarını zorla zapdettiğini dile getirmişlerdir. Hacı Hasan'ın ölümünden sonra ise oğlu Abdullah'ın bu arazi, emlak ve eşyaları "babamdan kaldı" diyerek tekrar zapdetmeye devam ettiğini de ifade eden kadınlar, bu yerlerin ve eşyaların alınıp kendilerine verilmesini talep etmişlerdir Bu talep üzerine davanın yerinde görülmesi yönünde Yabanabad naibine hüküm gönderilmiştir. Köyde yaşayan diğer insanlara göre her ne kadar miras yoluyla da olsa önemli bir miktarda mal, mülk ve paraya sahip olan bu iki kardeş, anlaşıldığı kadarıyla Hacı Hasan'ın zorbalık ve kanunsuzluklarına kendi imkânlarıyla direnmeye çalışmışlar ancak Hacı Hasan'ın ölümüyle oğlu Abdullah'ın da bu zorbalıkları devam ettirmesine daha fazla dayanamayıp, şikâyet haklarını kullanmak suretiyle hukuki yollara başvurmuşlardır, Mustafa Kaya, "18. Yüzyılda Yabanabad Kazasında Görülen Kanunsuzluk Hareketleri", **Ankara Araştırmaları Dergisi**, c. 1, sy. 1, 2013, s. 55; Görüldüğü üzere Havva ve Kezban babalarının ölümüyle içinde taşınmaz malların da yer aldığı önemli miktarda

Kadınlar arzuhallerle İstanbul'a ulaşmayı son çıkış noktası olarak görmüşler, çaresiz kalana kadar kullanmamışlardır. Çünkü özellikle Osmanlı'nın Ortadoğu topraklarındaki toplumsal yapı onların şer'iyye mahkemeleri ile ilişkilerini onaylarken, İstanbul'a kişisel olarak dilekçe göndermeleri geleneksel yapı ve toplumsal anlaşmadan bir kopuş olarak görülerek hoş karşılanmamıştır¹³⁰. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulduğumuz Haziran 1890 tarihli belge bu konuda güzel bir örnek teşkil etmektedir. Davud el-Karmi öldüğü zaman karısı, kızı ve oğulları hayattadır. Davud'un karısı Meryem ve kızı Zibat miras hisseleri ve Davud'un oğullarından senetle sabit olan alacaklarını Kudüs Şer'iyye Mahkemesi'nde ispat etmişlerdir. Ancak mahkemenin başkâtibi Mehmet Efendi davanın menine karar vermiştir. Büyük ihtimalle başkâtip Davud'un oğulları ile işbirliği içerisindedir. Şer'iyye mahkemesinden haklarını alamayan iki kadın kendilerine zulmedildiği ve şer'i hukuktan kaynaklanan miras haklarını alamadıkları için çaresiz kalarak, haklarının ortaya çıkarılması ve iadesi için Padişaha bir arzuhal yazmışlardır. İlgi çekici olan nokta bu dilekçeyi tıpkı erkekler gibi kendilerinin imzalamaları ve herhangi bir erkek vekil tayin etmemiş olmalarıdır¹³¹. Bu örnekte de görüleceği üzere kadınlar önce şanslarını şer'iyye mahkemesinde denemekte, sonuç alma umutları kalmazsa Padişahın adaletine sığınmaktadırlar. Bununla beraber seyrek de olsa bazen kadınların buldukları yerdeki mahkemelere başvurmaksızın doğrudan

servete sahip olmuşlar, ancak savunmasız bir durumda olduklarını düşünen ve aile üyesi olmayan bir erkek mallarına el koymuştur. Başlangıçta İstanbul'a şikâyet dilekçesi göndermeyen kız kardeşler Hacı Hasan'ın ölümünden sonra oğlunun da aynı zulmü devam ettirmesi üzerine çaresiz kalarak Padişahın adaletine sığınmışlardır.

¹³⁰ Fruma Zachs /Yuval Ben- Bessat, "Women's Visibility in Petitions From Greater Syria During the Late Ottoman Period", **International Journal of Middle East Studies**, vol: 47, 2015, s. 766.

¹³¹ "Müteveffâ Davud el-Karmi nâm kimesnenin metrûkâtından hasbe'l-verâse kendülerine âid hisse ile müteveffâ-yı mûmâileyhin mahdümları zimmetinde bâ-sened alacakları olan mebâliği Kudüs mahkeme-i şer'iyyesince ispât itdirmiş oldukları hâlde mahkeme-i mezkûre başkâtibi Mehmed Efendi tarafından men'î da'vâya karar virilerek hukûk-ı şer'iyyeleri muhaddid izâ'a idildiğinden bahsle izhâr-ı hukûkları işâ'sına ve ba'zı ifâdeye dâir mûmâ ileyhin zevcesi Meryem ve kerîmesi Zibat/Dibat imzalarıyla vârid olan 'arz-ı hâl leffen huzûr-ı âli-i fetvâ-penâhilerine ba's ve takdim kılınmağın sûret-i işâ'aya nazaran ifâ-yı tasarrufuna menût müsâ'ade-i 'aliyye-i hazret-i meşihat-penâhileridir", **BOA**, Fon Kodu: DH.MKT, Tarih: 04/Za/1307, Dosya No: 1734, Gömlek No: 101.

padişaha şikâyetlerini iletmeye çalıştıkları görülmektedir. 22 Mayıs 1795 tarihinde Rahime Hatun tarafından İstanbul'a gönderilen arzuhal bu konudaki örneklerden biridir. Rahime Isparta kasabası sakinlerinden olan kocası el-hac Halil'in ölümünden sonra kocasının anne baba bir erkek kardeşi, aynı zamanda malları ve sermayeleri ortak olan el-hac Mehmed'in kendisine zulmederek hakkını vermediği konusunda şikâyetinde bulunmaktadır. Rahime'nin iddiasına göre Mehmet kardeşi Halil'in ölümünden sonra ortak oldukları sermayeyi sakladığı gibi Halil'in terekesindeki taşınmazları ve diğer emlak ve emvâli eksik göstermiş ve Rahime'nin miras hissesi ve mehr-i müeccelinin toplamı 5.000 kuruştan fazlayken yalnızca 900 kuruş vermiştir. Rahime Mehmed'ten haklarını talep edince onu oyalamıştır. Mehmed ölünce bu kez Rahime onun mirasçısı olan oğulları Ömer ve Süleyman'dan kalan miktarı talep edince onlar da babaları gibi Rahimeyi oyalayarak zulmetmişler ve hakkını vermemişlerdir. Arzuhalde anlaşıldığı üzere bu süreçte Rahime şer'iyye mahkemesine başvurmamıştır. Bunun sebebi belki de tek başına sonuç alamayacağını düşünmesidir. Rahimenin talebi konunun mahallinde şer ile çözümlenip hakkının iade edilmesidir. İstanbul'dan gelecek bir emrin şer'iyye mahkemesi üzerinde etkili olacağını ve hakkını almasını kolaylaştıracağını düşünmüş olması muhtemeldir. Nitekim arzuhalin üzerine İstanbul'da düşülen notta konunun "mahallinde şer'le görülmesi buyruldu" kaydı vardır¹³². Görüldüğü üzere konu Divan-ı Hümayunda görüşülmeyerek Rahime'nin talep ettiği gibi mahalli yargı organına gönderilmiştir. Ancak İstanbul'dan yapılan bu yönlendirme kadının davayı görürken ve hükmünü verirken daha dikkatli ve tarafsız davranmasını sağlamıştır. Benzer bir örnek 19. Yüzyılın ikinci yarısında karşımıza çıkmaktadır. Bu kez olayımızın kahramanı Serbuhi bint-i Karabet isimindeki Hristiyan bir kadındır. 1 Ekim 1883 tarihli arşiv belgesine göre Serbuhi'nin Saruhan sancağı Marmara ve Akhisar sınırındaki Gündüzlü aşiretinin iskân edildiği yerde Kebir Çiftlik ya da Kula Çiftliği olarak isimlendirilen büyük bir çiftliği olup, üzerindeki binalar ve alet edevatla birlikte Serbuhi'ye aittir. Serbuhi'nin padişaha arzuhal yazmasının sebebi bu çiftlik içinde yer alan bin dönümü aşkın tarlasına aşirete mensup bazı başıbozukların (sergerde) bazı mültezimlerden hukuk dışı yolları kullanarak tapu alıp, zapt

¹³² BOA, Fon Kodu: C.ADL, Tarih: 3/ Za 1209, Dosya No: 69, Gömlek No: 4158.

etmeleridir. Üstelik bununla yetinmeyip, imar-ı mülk nizamına aykırı olarak tarlalar üzerine binalar inşa etmişlerdir. Serbuhi bu süreçte tarlalardaki ürünlerin sağlayacağı gelirlerden de mahrum olmuştur. Tarlalarının iadesi, aşiretin verdiği zararların tazmini ve tüm haklarının iadesi için mahallinde yapılacak adil bir yargılama konusunda Padişahın Sancağın başında bulunan Paşa'ya bir ferman göndermesini rica etmektedir¹³³. Bir önceki örnekte de olduğu gibi burada da yerel yargı organına duyulan bir güvensizlik söz konusudur. Serbuhi doğrudan ilk derece mahkemesine giderse adil bir karar çıkmayacağını düşünerek, padişahın koruma kalkmasını altına sığınarak adaleti gerçekleştirmek istemektedir.

Kadınların şikâyet dilekçeleri genellikle bir temsilci ki bu temsilci bir erkek akraba olmuş¹³⁴ ya da bizzat kadı tarafından İstanbul'a ulaştırılmıştır. Cevdet Adliye tasnifinde yer alan 3 Ağustos 1712 tarihli belge hem kadının İstanbul'a ilettiği bir arzuhal olması hem de içeriği açısından ilgi çekici bir belgedir. Belge esas itibarıyla yine bir kadın ve vasiliğini yaptığı çocuklarının miras paylarına kocanın erkek akrabaları tarafından gayrihukuki olarak el konması ve kadının hukuki mücadelesini engellemek amacıyla tehdit edilmesi ve zor kullanılması ile ilgilidir. Sulh ve mahkeme yolu ile hakkını alamayan kadın Padişahın adaletine sığınmış, arzuhal İstanbul'a ferman-ı şerif ricası ile bizzat Beyşehir kadısı göndermiştir. Olay Beyşehir'in Goloş kasabasında geçmektedir. Bu kasabada yaşayan Polo isimli zimminin karısı aynı zamanda Polo'nun ölümünden sonra kız ve erkek dört küçük çocuğunun vasisi olan Siyo isimindeki Hristiyan

¹³³ BOA, Fon Kodu: C.ADL, Tarih: 29/Z/1300, Dosya No: 36, Gömlek No: 2164.

¹³⁴ Bergos kazasının Misinlü köyünde yaşarken hayatını kaybeden Nihal isimli zimminin geride hamile karısı Kaliye kalmış, kocasının ölümünden sonra Yani adını verdiği bir erkek çocuğu dünyaya getirmiştir. Mirasın karısı Kaliye ve oğlu Yani'ye intikal etmesi gerekirken Safiye Sultan'ın subaşı olan Kobran malların Beytülmale ait olduğunu iddia ederek el koymuş ve miras paylarını vermemiştir. Bu sırada Yani de ölünce onun hissesi de annesine geçmiştir. Bunun üzerine Kaliye'nin babası kızını temsilen şer'iyye mahkemesine başvurmuş, elinde fetva olmasına rağmen sonuç alamayınca kızı adına Padişaha bir arzuhal yazmıştır. Padişah durumun araştırılması, fetvanın dikkate alınması fetva Kaliye'nin iddiaları yönündeyse şer'i hukuktan kaynaklanan miras payının verilmesini emretmiştir, **85 Numaralı Mühimme Defteri**, s. 245-246; Örnekten anlaşıldığı üzere kızı Kaliye'nin temsilcisi olarak babası Yorgi önce şer'iyye mahkemesinde hak aramış, adaleti temin edemeyince kızı adına Padişaha arzuhal göndermiştir.

kadın şer'iyeye mahkemesine başvurarak bazı iddialarda bulunmuştur. Siyo Polo'dan sonra ölen Polo'nun babası İştalo'nun hayatta ve akıl sağlığı yerindeyken kasaba sınırları içinde bulunan bağ, bahçe ve belli miktardaki akçesini Polo'ya hibe edip, teslim ettiğini, Polo'nun da ölmeden önce üç yıl boyunca bu malları kullanıp, tasarruf ettiğini söylemiştir. Polo'nun ölümünden sonra İştalo bu taşınmazları ve nakit akçeleri bu kez de Polo'nun kız ve erkek dört küçük çocuğuna hibe etmiş, bu niyetini Müslümanların huzurunda ikrar etmiştir. Siyo çocukların vasisi olduğu için bu mallar onun tasarruf ve idaresine bırakılmıştır. Ancak İştalo öldükten sonra oğulları Yani ve Yarişi ile kızı Marude taşınmaz mallar ve akçelerin babalarının mülkü olduğunu iddia ederek dava etmek isteyince Siyo'nun Yani'ye 1000 kuruş, Yarişi'ye 500 kuruş ve Marude'ye 600 kuruş vermesi karşılığında sulh olmuşlardır. Siyo her üçüne de gereken ödemeyi yapmış ve hüccet-i şer'iyyesini almıştır. Ancak Yani bir şekilde Siyo'yu başka bir kasabaya götürmüş, Yarişi ve Marude de bu kasabada Siyo'yu dava edip, hapsedirmişler, tehdit ederek Siyo'dan 437 kuruş, iki bahçe ve bir tarlayı haksız bir biçimde merhamet etmeden zulmederek almışlardır. Bunun üzerine Siyo Beyşehir kadılığına verdiği arzuhalde elindeki sulh ve ibra hüccetine bakılarak kendisinden ve dört çocuğundan haksız bir şekilde zaptedilen 437 kuruş, iki bahçe ve bir tarlanın ilgili kişilerden alınarak kendisine asaleten ve çocukları adına vekâleten verilmesi hususunda bir ferman-ı şerif rica etmektedir. Beyşehir kadısı Ahmet de Siyo'nun elindeki hüccetin söylediklerini doğruladığından bahisle hem arzuhali İstanbul'a iletmekte hem de zulüm ve haksızlığa uğradığı tesbit edilirse haklarının iadesi konusunda ferman-ı şerif rica etmektedir¹³⁵.

¹³⁵ “Medîne-i Beyşehir muzâfâtından Golos Kasabası mütemekkinlerinden iken bundan akdem hâlik olan Polo Veled-i İştalo nâm zimmînin zevce-i metrûkesi olub hâlik-i mezbûrun zükûr ve inâs dört nefer ol sigârının vasiye-i mansûbeleri olan işbu bâ'isü'l-'arz Siyo nâm Nasrâniyye mecliz-i şer'de takrîr-i kelâm idüb hâlik-i mezbûrun kendünden sonra hâlik olan babası mezbûr İştalo hâl-i hayâtda ve kemâl-i 'akl-ı sıhhâtinde emlâkinden kasaba-i mezbûrede vâki' lede'l-ahâli ve'l-cirân ma'lûmü'l-hudûd menzili içinde mevcûde ma'lûmü'l-a'yân eşyâsını ve mevâzi-i 'adidede vâki' kezâlik ma'lûmü'l-hudûd ve'l-kat' bâğ ve bâğçe ve ma'lûmü'l-mikdâr akçesini oğlu zevcim hâlik-i mesfûr Polo'ya hibe-i sahiha-i şer'iyeye ile hibe ve teslim ve temlik ve zevcem hâlik-i mezbûr Polo üç sene zabt u tasarruf itdikden sonra hâlik olmağla babası hâlik-i mezbûr İştalo, oğlu zevcim hâlik-i mezbûrun muhalledâtından her bir 'akâr ve emlâkinden ve dokuz yûk nukûd akçeden südüs hisse-i şâyi' asını vasileri olduğum oğlunun sagîr ve sagîre dört

Bir başka örnekte ise erkek çocuk annesi adına arzuhal yazmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi TŞR.BNM tasnifinde yer alan 17 Ağustos 1863 tarihli belgede Lubuşka (Bosna- Hersek'te) sakinlerinden Döğenli İbrahim yine aynı yerde yaşayan annesi Fatma adına bir şikâyet dilekçesi yazarak İstanbul'a ulaştırmıştır. Dilekçeye göre Fatma'nın babası öldüğü zaman terekesinde miri arazi, çok sayıda akar (ev ve dükkânlar) ve hayvan bulunmaktadır. Fatma'nın erkek kardeşleri Osman, Mustafa, Hasan, Abdi, Yusuf ve Mehmet Fatma defaatle arazi, akarat ve diğer malların taksim ve tefrikini talep etmesine rağmen inatla arazi ve terekedeki diğer emlakın taksimine karşı çıkmışlardır. Bunun üzerine Fatma Lubuşka'da

nefer evlâdından her birine 'âlâ-hide vech-i şer'î üzere hibe-i sahiha-i şer'iyye ile hibe ve temlik ve nukûd-ı mezkûru ma'lûmü'l-esâmî ve mahsûrû'l-eşhâs kurâ ahâlilerine ikrâz ve idâne ve zikr olunan dokuz yük nukud ve akçe ve ma'lûmü'l-hudûd menzil ve bâğ ve bâğçe ve a'yân-ı malûm eşyâ oğlu Polo'nun evlâdı dört nefer sagir ve sagirenin mâllarıdır deyü huzûr-ı müsliminde ikrâr ve işhâd idüb zikr olunan nukûd ve 'akâr ve eşyâ-i ma'lûme benim asâleten ve vesâyeten zabt u tasarrufumda iken ba'de-zamân mezbûr İştalo hâlik oldukda diğer oğulları Yani ve Yarişi ve kızı Marude sâlifü'z-zikr nukûd ve 'akâr ve eşyâ-yı ma'lûme babamız hâlik-i mesfûr İştalo'nun mülküdür beynimizde iktisâm ideriz deyü benden da'vâ sadedinde olmalarıyla vesâtet-i muslihîn ile beni asâleten ve vesâyeten mezbûr Yani'ye bin gürüş ve mesfûr yarişi'ye beş yüz gürüş merkûme Marude'ye altı yüz gürüş üzerine inşâ-i 'akd-ı sulh ve bedel-i olan meblağ-ı mezbûr bin gürüşü mezbûr Yani ve beş yüz gürüşü mesfûr Yarişi ve altıyüz gürüşü mezbûre Marude yedimden ahz u kabz itdikden sonra husûs-ı mezkûra müte'allika 'âid da'vâdab her biri benim dört nefer sagir ve sagirelerin zimmetlerini ibrâ-i 'âmm ile ibrâ ve iskât ve yedime hüccet-i şer'iyye virmişler iken mezbûr Yani şirrete sülûk idüb beni bir tarik ile âher kazâya götürüb karındaşı mezbûr Yarişi ve kız karındaşı mezbûre Marude taraflarından dahi bilâ-ısbât vekil olmak üzere âher kazâda benden da'vâ ve beni habs itdirüb ve cerr ve tehdid ile dört yüz otuz yedi gürüş ile ma'lûmü'l-hudûd iki kut'a bâğçe ve bir tarlamı bi-gayr-ı hakk ahz idüb hayf ve gadr eylemiştir yedimde olan sulh ve ibrâ hüccetine nazar olunub sulh ve ibrâdan sonra benden ve vasîleri olduğum dört nefer sagir ve sagirelerin mâllarından bi-gayr-i hakk ahz u zabt eylediği meblağ-ı mezkûr bin dört yüz otuz yedi gürüş ve iki kut'a bâğaç ve tarla mezbûr Yani'den bana asâleten ve vesâyeten alvirilmek bâbında fermân-ı şerif ricâsına ahvâl der-i devlet-medâra 'arz u i'lâm itdürüvirin deyü ricâ ve ilhâh itmeğle fi'l-hakika vasiye-i mezbûrenin yedinde husûs-ı mezbûru ibrâyı müstemil hüccet-i şer'iyyesi olub ve mezbûr Yani şirer ve ityâna gadr ve hayf eylediğini sikât-ı sahihatü'l-kelimât haber virmeleriyle minvâl-i meşrûh üzere icrâ-yı hakk olunmak bâbında fermân-ı şerif ricâsına oğün ki vâki-i hâldir der-i devlet-masîre bi't-tazarru' ve'l-ibtihâl 'arz u i'lâm olundu bâki emr men-lehü'l-emrindir. Hurrîre fi'l-yevmi't-tâsi' min-şehr-i Recebi'l-ferd li-sene erba' ve 'ışrîn ve mi'e ve elf.El-'abdu'd-dâ'î li'd-devleti'l-aliyye Ahmed el-kâdi bi-medîne-i Beyşehir el-mahmiye", BOA, Fon Kodu: C.ADL,Tarih: 09/B/1124, Dosya No: 3, Gömlek No: 161.

görevli olarak bulunan müfettişe şikâyetle bulunmuş, o da meseleyi meclis-i kazaya havale etmiştir. Ancak erkek kardeşler razı olmayınca Fatma adına oğlu bir arzuhal kaleme almıştır. Fatma'nın talebi müfettişe gerekli emrin verilmesi ve hakkının aliverilmesidir. Arzuhal okunduktan Meclis-i Kazanın bu davaya bakması konusunda emir gönderilmiştir. Buna göre tarafların Meclis-i Kazaya celp edilmesi, gerekirse zorla getirilmesi ve söz konusu arazi, akarat, hayvalar ve diğer malların şer'i şerif ve Arazi Kanunnamesi hükümlerine göre ve adalet ve hakkaniyete uygun bir biçimde kötü niyetten uzak ve kimse himaye edilmeksizin mirasçılar arasında taksim edilmesi istenmektedir. Ardından meclisin vereceği hüküm ve kararın ilam, mazbata ve kassam defteri ile birlikte İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir¹³⁶.

İstanbul'a gelerek bizzat dilekçelerini takdim eden kadınlar da vardır. Kadınlar dilekçelerini bizzat vermek istediklerinde sıklıkla kendilerine eşlik eden erkek ve kadın akrabaları ile başkente gelmişlerdir. Ancak İstanbul'da yaşamayan kadınlar için bu sürecin çok zahmetli, maliyeti yüksek ve zaman alan bir mücadele olduğu açıktır. Bu nedenle kadınların verdiği şikâyet dilekçelerinin büyük bir çoğunluğu İstanbul ve çevresindedir. 1680-1706 yılları arasında kadınların verdikleri arzuhalleri inceleyen bir çalışmaya göre 1675'te yaklaşık 763 dilekçe İstanbul, Galata ve Üsküdar'da yaşayanlar tarafından verilmiştir. Halep'ten 57, İzmir'den 38, Bursa'dan 58, Sivas'tan 64, Selânik'ten de 50 dilekçe gönderilmiştir. Dilekçe verenlerin büyük kısmı Müslümandır. Gerek İstanbul'dan gerekse ülkenin diğer taraflarından verilen toplam şikâyet dilekçeleri içerisinde kadınlara ait arzuhallerin oranı%8 civarındadır. Buna mukabil aynı dönemde kadınların karşılaştıkları hukuki problemlerle ilgili olarak şer'iyeye mahkemelerine davacı olarak başvurma oranı %10-25 arasında değişmektedir¹³⁷. Bu oranlar bize yukarıda da değinildiği gibi kadınların

¹³⁶ BOA, Fon Kodu: TŞRBNM, Tarih: 02/R/1280, Dosya No: 6, Gömlek No: 11.

¹³⁷ Fariba Zarinebaf-Shahr, "Women, Law and Imperial Justice in Ottoman Istanbul in the Late Seventeenth Century", **Women, the Family and Divorce Laws in Islamic History**, (Edited by: Amira el Azhary Sonbol), Syracuse, Syracuse University Press, 1996, s. 86; Fariba Zarinebaf-Shahr, "Osmanlı Kadınları ve 18. Yüzyılda Adalet Arama Geleceği", **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları**, (Editör: Madeline Zilfi), (Çeviren: Necmiye Alpay), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 246.

ilk adımda şikâyet dilekçeleri yazmak yerine tercihlerini yerel mahkemelerden yana kullanarak adaleti aradığını göstermektedir. Ne zaman şer'î otoriteler tarafından adil bir karara maruz kalmadıklarını ve başka çıkış yollarının kalmadığını düşünürlerse o zaman bu yola başvurmuşlardır.

İstanbul'da şikâyet dilekçesi veren kadınlar farklı sosyo-ekonomik kesimlere mensup olmalarına rağmen sayıca kalabalık olan kesim orta sınıf kadınlardır¹³⁸. Genellikle önemli devlet görevlilerinin akrabası olan kadınlar mülkiyet hakları konusunda daha seyrek bir biçimde devlet görevlilerinin saldırılarına maruz kaldıkları için şikâyet dilekçeleri içindeki oranları azdır. Bu kadınlar da kendilerini koruyan baba ya da kocalarını yitirdikleri zaman saldırıya açık hale geldikleri için miras anlaşmazlıkları ile ilgili dilekçelerde her sosyo-ekonomik seviyeden kadına aynı oranlarda rastlanmaktadır. Kadınların gerek mahkemede açtıkları davalarda gerekse şikâyet dilekçelerinde en çok evlenme, boşanma, mehir, mülkiyet ve miras anlaşmazlıkları ile ilgili başvurularda buldukları görülmektedir¹³⁹. Örneğin 1675'te İstanbul'da şikâyet dilekçesi veren kadınların dilekçelerinin 24 tanesi miras, 21 tanesi mülkiyet anlaşmazlığı, 10 tanesi karz, ariyet, borçlanma, 3 tanesi boşanma, 3 tanesi mehir ve bir tane de diğer konularla ilgilidir. Görüldüğü üzere kadınların verdiği arzuhallerin ezici bir çoğunluğu mali konularla ilgili olup, bunların %73'ü miras ve mülkiyet anlaşmazlıklarını kapsamaktadır¹⁴⁰.

Kadınların dilekçelerinde kimlerden şikâyetçi oldukları konusu da son derece önemlidir. Kadınlar büyük oranda devlet görevlilerinden (%31) şikâyetçi olmuşlardır. Bunu kocalar ve diğer akrabalar (%23) izlemiştir. Şikâyet konuları ise miras anlaşmazlıkları ve kadınlara ait gayrimenkullere- arazi, ev, dükkân, bağ, bahçe- devlet görevlileri ile

¹³⁸ Aynı eğilime Hayfa ve Yafa'da da rastlanmaktadır. Aşağı ya da orta sınıf kadınlar mahkemelerde daha görünür bir pozisyonda olup, şikâyet dilekçesi verme oranları da yüksektir. Üst sınıf kadınlar evlenme, boşanma gibi şahsi konularda mahkemelerde çok görünmek istemezken, mal-mülk davalarında aynı çekingenliği göstermemiş ve mahkemelere başvurmuşlardır, Agmon, *Women, Class, and Gender*, s. 391-392.

¹³⁹ Zachs/Ben-Bassat, *Women's Visibility in Petitions*, s. 765; Zarinebaf-Shahr, *Women, Law and Imperial Justice*, s.87- 88;

¹⁴⁰ Zarinebaf-Shahr, **Women, Law and Imperial Justice**, s. 88; Zarinebaf-Shahr, **Adalet Arama Geleneği**, s. 248.

erkek akrabaların gayri kanuni tecavüzleri olmuştur¹⁴¹. Miras anlaşmazlıklarında ev, tarla, bağ, bahçe gibi taşınmaz mallar öne çıkmıştır. Çünkü kadınlar bu malların tamamına sahip olmaktan ziyade belli hisselerine sahip olmuşlardır. Bu nedenle anlaşmazlıklar kadınların rızaları dışında paylarını satmaya, bağışlamaya zorlanmasından ya da miras kalan mallar üzerindeki mülkiyet haklarının inkâr edilmesinden kaynaklanmıştır. Bu tür olaylarda erkek varislerin kadı ve naip gibi taksimi yapacak resmi görevlilere rüşvet vererek istedikleri paylaşımı yapturtmaları kadınların şikâyet dilekçelerine konu olmuştur. Arzuhal örnekleri kadınların mülkiyet haklarını korumak için devlet görevlileri ve erkek akrabalarına karşı zorlu bir mücadele verdiklerini göstermektedir. Örneğin Nisan 1675'te İstanbul kadısına gönderilen bir fermana Emine ve Hakime adındaki iki kadının şikâyet dilekçesinden bahsedilmektedir. Kız kardeşler babalarından kendilerine mirasla intikal eden evin avlusu vakıf olduğu gerekçesi ile vakfın mütevellisi tarafından satıldığını söylemektedirler. İki kadın iddialarını kanıtlayacak bir fetva almışlardır. Fakat fetva istenen olumlu sonucu yaratmamış, şer'iyeye mahkemesinden umutlarını kesen kız kardeşler Padişahın adaletine sığınarak şikâyet dilekçesi yazarak Divân-ı Hümayuna başvurmuşlardır. Divân-ı Hümayun konuyu inceledikten sonra ilk derece mahkemesine davanın yeniden görülmesi ve şeriat ve adalete uygun bir karar verilmesi isteği ile iade etmiştir. 1675 Mayıs'ının sonunda Üsküdar kadısına gönderilen emirde ise Mehmet Kızı Amhan'ın babasından kalan 8.000 akçe değerindeki malvarlığına kadı ve beytülmal nazırı tarafından gayri hukuki olarak el konulduğu yönündeki şikâyetinin incelenerek gereğinin yapılması istenmiştir. Nisan 1675 tarihli üçüncü bir örnekte ise Banafse isimindeki kadın dilekçesinde damadı Yeniçeri Halil'in hukuka

¹⁴¹ 7 Eylül 1820 tarihli arşiv belgesine göre Ala Kilise ya da Osman Pazarı olarak anılan kaza sakinlerinden Şerife isimindeki kadın Padişah II. Mahmut'a yazdığı arzuhalde şer'î şerife aykırı hiçbir hareketi olmayan ehl-i namus bir kadın olmasına rağmen Osmanpazarında ayan statüsünde olan Dergâh-ı Mualla kapıcıbaşlarından Mehmed'in kendisine ait taşınmazlarını şer'î hukuka aykırı olarak zorla zapt ettiğinden şikâyet etmektedir. Şerife önce Mehmed'in mallarını iade etmesini istemiş, sonuç alamayınca meseleyi mahkemeye taşımıştır. Ancak buradan da bir sonuç elde edememiştir. Bunun üzerine son çare olarak adaletin temini için Padişaha şikâyet dilekçesi yazmıştır. II. Mahmut Osmanpazarı kazası naibine gönderdiği fermana davanın şer'î hukuka göre yeniden görülmesi ve Şerife'nin hakkının en kısa sürede iade edilmesini emretmiştir, **BOA**, Fon Kodu: C.ADL, Tarih: 29/Za/1235, Dosya No: 73, Gömlek No: 4371.

aykırı olarak kızı Fatma'ya babasından miras kalan ev ve çiftliğe el koyduğu konusunda şikâyet etmekte ve kızının hakkının iadesini istemektedir. Bir diğer ilgi çekici örnek Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet adliye tasnifinde yer alan 5 Ekim 1804 tarihli belgedir. Modon kazasında yaşayan Havva ve Fatma adındaki iki kız kardeş şer'îye mahkemesinden bir sonuç alamayınca Padişah III. Selim'e durumlarını anlatan bir arzuhal yazmışlardır. Arzuhalde anlatıldığına göre Havva ve Fatma'nın babası Modon kazası Efturan köyü sakinlerinden Şahinzade es-Seyyid Osman'ın 1800 yılında ölümü üzerine aynı köyde Cetre denilen yerde mutasarrıf olduğu çiftlik arazisi ve arazi üzerindeki binalar ve diğer malların iki kızına intikal etmesi ve dışarıdan bir müdahale olmaması gerekirken yine Modon kazasına bağlı Vatosı karyesi sakinlerinden Yorgaki ismindeki zimmi sözü edilen çiftliği üzerinde bulunan emlak ve mallarla birlikte zorla zapt ve gelirine el koyarak kendisi için sarf etmiştir. Bu yüzden Fatma ve Havva zulme uğradıkları gerekçesiyle padişahın adalet talep etmişlerdir. Arzuhal üzerine mahallindeki erbab-ı ehl-i vukufa konu sorulmuş, bilirkişiler de çiftlik ve üzerindeki malların Fatma ve Havva'ya babalarından mirasla intikal ettiğini doğrulamışlardır. Bilirkişilerin ifade ettine göre bu konu ile ilgili olarak mahallinde birkaç kez yargılama yapılmış, Yorgaki'nin çiftliğin kendisine ferağ edildiğini iddia etmesi üzerine yapılan soruşturmada kadınların kocalarının ferağ işlemini karılarının haberi olmadan gerçekleştirdikleri anlaşılmıştır. Ehl-i vukuftan alınan bilgi üzerine III. Selim Modon Kadısına bir ferman göndererek kadınların kocalarını vekil tayin etmedikleri, yetkisiz temsilci konumunda olan kocalarının bu işlemi gerçekleştirdikleri anlaşıldığından hak ve adaletin sağlanabilmesi için davanın yeniden görülmesini emretmiştir¹⁴².

Görüldüğü üzere yukarıda zikredilen dört örnek de şer'î hukukun konu ile ilgili düzenlemelerine rağmen kadınların miras haklarını alma sürecinde ne kadar kırılğan ve saldırıya açık olduklarını gözler önüne sermektedir. Bu süreçte konumlarının sağladığı avantajları kullanan kamu

¹⁴² BOA, Fon Kodu: C.ADL, Tarih: 29/Ca/1219. Dosya No: 46, Gömlek No: 2817; Arzuhal üzerine Divân-ı Hümayun doğrudan bir karar vermek yerine ilk derece mahkemesine davanın yeniden görülmesi istemiyle geri göndermiştir. Ancak yapılan ferağ işleminin hukuka uygun olmadığını Padişah III. Selim kadiya gönderdiği fermanla vurgulayarak aslında ihsas-ı reyde bulunmuştur.

görevlileri ve kocalar (ve diğer erkek akrabalar) kadınların savunmasızlığından yararlanarak özellikle taşınmaz mallarına el koymuşlardır¹⁴³. Üstelik yargı sürecinin çeşitli aşamalarında erkek akrabaların kayırıldığı da görülebilmektedir¹⁴⁴.

¹⁴³ Zarinebaf-Shahr, *Women, Law and Imperial Justice*, s. 90-91; Mühimme Defterinde yer alan bir başka örnekte İskenderiye'nin Ruskovi köyünde yaşarken ölen zimmi tebaadan Dudogıç'ın mirası kızları ve kız kardeşlerine intikal etmiş iken Hasan isimli Yeniçeri zorla taşınmaz mallara el koymuştur. Bunun üzerine kızlar ve kız kardeşler padişahın divanına bir şikâyet dilekçesi yazmışlardır. Durumun araştırılıp, kadın mirasçılarının haklı olduğu görülünce kadıya bir emir gönderilerek Hasan'ın mahkemeye getirilerek kızların taşınmaz mallarının iadesi, eğer Hasan buna karşı çıkarsa derhal durumun İstanbul'a bildirilmesi emredilmektedir. Böylelikle Hasan İstanbul'da yargılanarak kendisine gerekli ceza verilecektir, **85 Numaralı Mühimme Defteri**, s. 283; Beypazarında Tatar Ali Çavuş ölünce mirası karısı Fatma, kızı Sayime ve oğluna kalmış, kısa süre sonra oğlu da ölünce tüm terekenin karısı ve kızına intikal etmesi gerekirken eski kadılardan Sinan ve kölesi Feridun içinde taşınmazlarında yer aldığı terekeye el koyarak Fatma ve Sayime'ye "nesne göstermeyip gadretmiler"dir. Bunun üzerine iki kadın Dergâh-ı Mualla Çavuşarından Mehmet Çavuş'u kendilerine vekil tayin ederek haklarının alınması için arzuhal vermişlerdir. Bunun üzerine Padişah kadınların şer'i haklarının iadesi, tecavüzün men'i ve eğer Sinan ve Feridun zulümlerine devam ederlerse isimlerinin İstanbul'a bildirilmesini emretmiştir, **82 Numaralı Mühimme Defteri**, s. 243; Sadece kamu görevlileri ve erkek akrabalar değil, kadınların daha savunmasız durumda olduğunu düşünen yabancı erkekler de kadınların miras paylarına el koymaya kalkmışlardır. 82 Numaralı Mühimme Defterinde yer alan bir örnekte İzdin kazasında yaşayan Fatma isimindeki kadın kocasından kendisine intikal etmiş olan ve kırk-elli yıldır mülkiyetinde bulunan mülk bahçeye hiçbir akrabalık bağı bulunmayan Zülfikâr ve Ali'nin "Ceddümüz Ramazan Hacı'nın vakfidir" diye el koymaya kalktıklarını, vakıfnameye bakıldığında böyle bir kayıt olmadığı için kendisine mahkmeden hüccet-i şer'iyye verildiği, ancak buna rağmen bahçesine tecavüze devam ettiklerinden şikâyet etmiştir. Padişah İzdin kadısına gönderdiği hükümde bu iki kişi şer'i hüccete rağmen tecavüze devam ederlerse "... Südde-i Saadetime havâle eylesin ki geldüklerinde ahvâleri Divân-ı Hümayunumda kâdî-askerlerim huzûrunda hakk üzere görülüp ihkâk-ı hak olsun", **82 Numaralı Mühimme Defteri**, s. 226., diyerek Ali ve Zülfikâr'a eğer gayri hukuki davranışlarına devam ederlerse Divân-ı Hümayunda kazaskerler tarafından yargılanarak cezalandırılacakları konusunda uyarıda bulunmuştur.

¹⁴⁴ Midillide 19. Yüzyılda görülen bir dava mülkiyet hakları için bir kadının nasıl zorlu bir mücadele verdiği konusunda önemli bir örnek teşkil etmektedir. Midilli Nazırı olan ve Midilli'nin ileri gelen ailelerinden birine mensup olan Kulaksızade Mustafa Ağa 1833'te büyük bir servet bırakarak öldüğünde oğulları İsmail ve Niyazi hayattadır. Niyazi'nin kızı Behiye Ümmü Gülsüm amcasının oğlu Halil ile evlidir. Niyazi henüz tereke taksimi yapılmadan 1837 yılında ölmüş, 1860 yılında terekenin devlete ait kısmı (11.000 kese akçe) tahsil edilmiştir. Bu süreçte Niyazi'nin karısı ve oğlu da ölünce sadece Ümmü Gül-

19. Yüzyıl sonları ve 20. Yüzyıl başlarında kadınların miras ve mülkiyet anlaşmazlıklarında izledikleri hukuki süreçte tablonun değişmeye başladığı gözlenmektedir. 1864 yılında kurulan Nizamiye Mahkemelerine kadınlar fazla rağbet etmemişlerdir. Bunda mahkeme harçlarının çok pahalı olmasının ve artık avukatlık kurumunun kabulü ile mahkemelerde profesyonel temsilcilere ödenmesi gereken ücretin de etkili olduğu düşünülebilir. Bu nedenle Nizamiye Mahkemelerinde kadınların varlığı etkili olmamıştır. Kadınlar önceki dönemlerin aksine artık nizamiye ve şer'îye mahkemeleri gibi yerel yargı organlarında haklarını aramak yerine doğrudan İstanbul'a şikâyetlerini iletmeyi tercih etmişlerdir. Bu dilekçelerin

süm kalmıştır. Ancak amcası ve kayınpederi olan İsmail Paşa Ümmü Gülsüm'ün miras payını vermeyerek el koymuştur. Bunun üzerine Ümmü Gülsüm hukuki mücadelesini başlatarak mahkemeye başvurmuş, dava Midilli İdare Meclisinde görülmüş ve Ümmü Gülsüm'e miras hissesi olarak oturduğu konak, 5500 kese akçe düştüğü belirlenmiştir. Bunun 1500 kese akçesi nakit 4000 kesesi ise emlak ve akar olarak verilecektir. Ancak İsmail Paşa yeğenini tehdit ederek ödeme yapmamıştır. Bunun üzerine Ümmü Gülsüm davasını 1860'da Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye taşımıştır. Ümmü Gülsüm hem belirlenen miktarın ödenmediği hem de amcasının gerçek mirası gizlediği payına daha fazla mal düşmesi gerektiği konusunda şikâyetini Meclis-i Valâ'da ifade etmiştir. Meclis-i Valâ'da yapılan duruşmada İsmail Paşa babasının terekisinin bir kısmını sakladığını ikrar etmiştir. Meclis-i Valâ'dan Midilli'deki mahkemenin davayı "marifet-i şer" ile yeniden görerek Ümmü Gülsüm'e hakkının verilmesi kararı çıkmıştır. Fakat İsmail Paşa İstanbul'da dava süresince kaldığı ve bu süre zarfında masraf yaptığı için 55000 kesenin 500 kesesi indirilmiştir. Kalan miktarı ödemenin Paşa'yı güç durumda bırakacağı gerekçesi ile 1000 kese daha indirim yapılmış, Paşa'nın toplam 40000 keselik ödeme yapması kararlaştırılmıştır. Bu ödemenin 1000 kesesi nakit, kalanı taşınmaz olarak ödenecektir. İsmail Paşa'ya gösterilen müsamahaya rağmen 1867 yılı geldiğinde hala Ümmü Gülsüm'ün miras payı ödenmemiştir, Faruk Doğan, "Ondokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Taşrasında Bir Kadının Hukuk Mücadelesi: Midilli Nazırı Kulaksızade Mustafa Ağa'nın Mirası Davası", **International Journal of History Studies**, Volume 3/2 2011, s. 163-171; Dava miras ve mülkiyet hakları konusunda kadının erkek akrabaları karşısında ne kadar saldırya açık olduğunu ve bazen yargının da kadının yanında yer almadığını göstermektedir. Ümmü Gülsüm şer'î hukukun kendisine tanıdığı miras payını alamadığı gibi, tehdit edilmiş, amcası terekeyi eksik gösterdiğini itiraf etmesine rağmen miras payı arttırılmamış, aksine amcanın masraf yaptığı, ekonomik durumunun bozulacağı gibi gerekçelerle Ümmü Gülsüm'e ödenecek miktar daha da azaltılmıştır. Yetkililer Ümmü Gülsüm'ün hukuk mücadelesinde yaptığı harcamaları, bir kadın olarak katlanmak zorunda kaldığı zorlukları, hakkının yakın bir erkek akrabası tarafından gasp edilmesinin yaratacağı sonuçları görmezden gelmiş, Ümmü Gülsüm'ü değil İsmail Paşa'yı korumayı tercih etmişlerdir.

önemli bir kısmında mallarına yapılan tecavüzler, zorla evlerinden tahliye edilmeler ve verilmeyen miras payları ile ilgili şikâyetler yer almıştır. 1874 baharında Hayfa'dan Hanna Hanun ismindeki dul bir kadının İstanbul'a gönderdiği şikâyet dilekçesi kadınların dilekçelerine tipik bir örnek teşkil etmektedir. Hanna dilekçesinde Kudüs'teki yerel otoritelerin mülkiyet anlaşmazlığını görmezden gelerek çözüme kavuşturmadıklarını iddia etmiştir. Hanna'nın müteveffa kocası evdeki hissesini Mikail adındaki şahsa satmış, paranın bir kısmını nakit olarak almış, bir kısmını da daha sonra almak için anlaşmıştır. Ancak alıcı mali yükümlülüklerini yerine getirmeyince anlaşma geçersiz olmuştur. Bunun üzerine Hanna'nın damadı hâlihazırda ödenen paranın iadesi ve şeriata uygun bir şekilde mülkiyet hakkının yeniden tesisini sağlamak üzere görevlendirilmiştir. Ancak damat evi Fransız bir tüccardan borç almak için rehin olarak göstermiştir. Hanna evin kendisine ve kızına kaldığını, damadının bu hareketinin hukuka uygun olmadığını iddia etmektedir. Damat borcu ödeyemeyince Fransız tüccar dul kadın ve diğer çocuklarının oturduğu evi boşaltmalarını istemiştir. Başka bir yol kalmayınca Hanna İstanbul'a şikâyet dilekçesi yazarak damadının üzerinde hiçbir mülkiyet hakkı olmadığı evi rehin göstererek borç aldığını ve borcu ödemeyince kendisi ve çocuklarının evden tahliye edilmeye çalışıldığını söyleyerek duruma el konulmasını istemektedir.¹⁴⁵

Kadınların İstanbul'a gönderdikleri şikâyet dilekçeleri ile ilgili olarak zikredilmesi gereken önemli bir konu da zaman içinde bu dilekçelerin özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki süreçte genel değişimin bir parçası olarak farklılaşması ve içerdiği politik tonun belirginleşmesidir. Şikâyet dilekçelerini yöneticilerle tebaa arasında klasik bir etkileşim aracı olarak gören birçok yazar İmparatorluğun sonuna doğru bu etkileşimde temelden bir değişim olduğunu ve her arzuhalin aslında bir siyasi eylem ifade ettiğini ileri sürmüşlerdir. Çift-sesli (double-voiced) arzuhaller olarak nitelenen bu dilekçelerde kadınlar baskın erkek söylemine dilekçelerle meydan okumuşlardır. Kadınlar görüntüde açıkça teamüllere, yerleşik toplumsal değerlere karşı çıkan dilekçeler yazmamaya özen göstermişlerdir. Ancak isyanlarını son derece zekice ortaya koyan çift sesli

¹⁴⁵ Zachs/Ben-Bassat, **Women's Visibility in Petitions**, s. 769-770.

dilekçeler, yani hem hâkim söylemi hem de bunun altında sessizce ifade edilen gerçekleri bir araya getiren arzuhaller yazmayı başarmışlardır. Bu benzersiz mekanizma kadınların hem bireysel hem de toplu olarak ataerkil bir toplumda fark edilmelerine ve simultane olarak mevcut sisteme meydan okumalarına imkân vermiştir¹⁴⁶.

II. Meşrutiyet dönemi ile birlikte değişime uğrayan arzuhaller Sultanın adaletinden medeni ve anayasal haklara dayanan yeni bir adalet sistemine geçişi simgelemektedir. Örneğin Kasım 1909'da Hayfa'da birkaç kız kardeş vakfa ait topraklarla ilgili olarak vakfın mütevellisi ile anlaşmazlığa düşünce Dâhiliye Nezaretine bir dilekçe göndermişlerdir. Bu dilekçede kasabalarındaki vakfın mütevellisinin kendilerine ait arazinin bir kısmını hukuka aykırı olarak müsadere ettiğini ve yerel yargıyı da kendi çıkarlarına alet ettiğini iddia etmişlerdir. Nezaret bu konuda soruşturma yapılmasını istemiş, Kudüs valisi İstanbul'a konu ile ilgili davanın halen şer'iyye mahkemesinde görüldüğü ve nihai karar verilene kadar arazinin vakıf arazi hükümlerine göre işlem göreceğini bildirmiştir. Verilen cevaptan anlaşılacağı üzere durum kız kardeşlerin ifade ettiğinden daha karışıktır. Bununla beraber olayda üzerinde durulması gereken önemli noktalar vardır. 12 Aralık 1909 tarihli dilekçe Dâhiliye Nezaretine bir telgrafla gönderilmiştir. Dilekçe açık bir şekilde kaleme alınmış ve teknik ifadeler kullanılmıştır. Alışlageldik nazik terminolojiyi barındırmamaktadır. İstanbul'da Nezaretlerde kullanılan üst düzey Osmanlıca ile profesyonelce kaleme alınmıştır. Daha önce Sultana yazılan dilekçelerden farklı olarak kız kardeşler merhamet aman (aman el-aman efendimiz) dilememiş, daha çok anayasal ve sivil haklarını içeren taleplerini ortaya koyan bir üslup kullanmışlardır. Üstelik tıpkı şehirlerdeki eğitimli kadınlar gibi kendi isimleriyle dilekçeyi imzalamışlardır¹⁴⁷.

Kadınların merkeze gönderdikleri dilekçelerdeki bu değişimi ortaya koyabilmek için Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulduğumuz iki bel-

¹⁴⁶ Zachs/Ben-Bassat, **Women's Visibility in Petitions**, s. 766-767; Elaine Showalter, "Feminist Criticism in the Wilderness," **Critical Inquiry** vol: 8 (1981): 179-203; Yuval Ben-Bassat, **Petitioning the Sultan: Protests and Justice in Late Ottoman Palestine**, London, I. B. Tauris, 2013, 21-24.

¹⁴⁷ Zachs/Ben-Bassat, **Women's Visibility in Petitions**, s. 770-771.

geyi art arda yazmak istiyoruz. Bu belgelerden ilki 6 Kasım 1776 tarihli olup klasik usul ve hitab biçimiyle kaleme alınmıştır. “Devletlü, inayetlü, merhametlü efendim sultanım hazretleri devletle sağ olsun” hitabıyla başlayıp, “emr u ferman devletlü inayetlü merhametlü efendim sultanım hazretlerininindir” şeklinde bitmektedir. İkinci belge 20 Temmuz 1914'te Fevziye Gilanı'nın Şam'dan Dâhiliye Nezaret'i'ne telgrafla ilettiği dilekçesi olup “Dâhiliye Nezaret-i Celilesine” diye başlamış ve “Suriye vilayet-i celilesine emr ve iş'arı adaletname istirhamına cüret eylerim” şeklinde sona ermiştir. Her iki arzuhal de kadınların mirasla intikal eden taşınmaz mallarına el konması ve haksızlığa uğramaları ile ilgili olup, aradan geçen yaklaşık bir buçuk yüzyıl kadınlar açısından sorunların niteliğini değiştirmemiştir. Ancak haklarını ararken, kullandıkları terminoloji ve usulup bir hayli farklılaşmıştır.

6 Kasım 1776 /24/N/1190 tarihli arzuhal Şerife Ümmü Gülsüm tarafından yazılmıştır. Ümmü Gülsüm dilekçesinde on dört yıl önce Ruscuk sakinlerinden olan babası Derviş Ağazade Mustafa öldüğü zaman tek varis kendisi olduğu için üç tuz mahzeni, iki çömlekçi dükkânı, bir hallaç dükkânı, Küçük Çarşı denilen yerde üç bakkal dükkânı ve eskici dükkânının şahsına intikal ettiğini, ancak o sırada küçük ve kimsesiz olması sebebiyle bu taşınmazların kendisine verilmeyip, mütegalibe tarafından zorla zapt edildiğinden şikâyet etmektedir. Üstelik bu dükkânların on dört yıllık kira gelirlerinden de mahrum kalmıştır. Her yıl 240 kuruştan on dört yıl boyunca 3860 kuruş kira gelirinze zorla el konulmuş, kimsesiz olmasından yararlanılarak zulm ve acımazlığa maruz kalmıştır. Bu haksızlığı yapanlar mütegalibe zümresinden olup, karşı koymaya gücü yoktur. Konuyu araştırmak üzere bugüne kadar tayin olunan mübaşirler de mütegalibe ile işbirliği yaptığı için Ümmü Gülsüm'ün hakkını alması mümkün olmamıştır. Bu nedenle Ümmü Gülsüm padişahdan durumu araştırmak üzere yeni bir mübaşir göndermesini, on dört yıllık kira alacağı olan 3860 kuruşun tahsil edilerek bu paranın ve mirasla intikal eden mallarının kendisine iadesi için Silistre Valisi ve Ruscuk Kadısına Ferman gönderilmesini rica etmektedir. Şikâyet dilekçesinin dilini anlayabilmek için orijinal metni alıntılama yararlı olacaktır.

“Devletlü, inayetlü, merhametlü efendim sultanım hazretleri devletle sağ olsun

Arzuhal-i cariyeleri medine-i Rusçuk sakinlerinden pederim Derviş Ağazade Mustafa kullarının hin-i vefatında bu cariyeleri sagire ve bi-kes olmak sebebiyle medine-i mezburede meydanda saat karşısında üç bab tuz mahzenleri ve iki çömlekçi dükkân(1) ve bir hallaç dükkân(1) ve Küçük Çarşı nam mahalde üç bakkal dükkân(1) ve bir eskici dükkânlarına mutasarrıf olup bu cariyelerinden gayri varis-i aheri olmayıp şer’an dekakin-i mezburelerime dahl icab etmeyip mütegalibe-i mezbur fuzuli ve tagallüben zabt ve on dört senelik on iki bab dükkânlarımın beher sene icarı iki yüz kırkar guruşdan üç bin sekiz (yüz) altmış guruş icarımı dekakin-i mezbur ile fuzuli ve tagallüben ahz ve gasp ve bu bi-kes cariyelerine gadri külli ve zulm-i sarih ve leyle-i âşa-ı eşedd ile ihtiyaç edip ancak inayetlü ve merhametlü efendimden gayri bir mülca-i penahım olmayıp ve mezburlar ziyade mütegalibe zümresinden olmağla mukavemete iktidarım olmayıp ve ocak tarafından defaatle mübaşir tayin olundukta mübaşir ile yek dil ve hakkımı ibtale bais olmağla mürahim-i aliyyelerinden mercudur ki, taraf-ı devletlerinden bir mübaşir kullarını tayin ve canib-i miri için on dört senelik icarımı ol-vechle meblağ-ı mezburu bade’t-tahsil tarafımdan vekâleten on iki bab dükkân-ı mezburu mal-ı miridir deyü furuht ve semeni her neye baliğ olur ise mübaşir marifetiyle ahz ve kabz olunmak üzere zabt ve dahi Silistre valisine ve Rusçuk kadısına tahsili için bir kıta ferman-ı ali inayet buyurulmak babında emr u ferman devletlü inayetlü merhametlü efendim sultanım hazretlerindir.

Bende

Ümmü Gülsüm Şerife Hatun¹⁴⁸.

Arzuhal üzerine Silistre Valisi Hasan Paşa, Rusçuk Kadısı ve olayı soruşturmak üzere tayin olunan mübaşire gönderilen hükümde Şerife Ümmü Gülsüm’ün arzuhali üzerine babasından intikal eden taşınmazların tek varisi olmasına rağmen mütegalibeden bazı kimselerin hilâf-ı şer olarak bu malları zulümle zorla zapt ettikleri, on dört seneden beri bu

¹⁴⁸ BOA, Fon Kodu: C.ADL, Tarih: 24/N71190, Dosya No: 79, Gömlek No: 4783.

taşınmazların kiralarına el koydukları, durumu soruşturmak üzere tayin olunan mübaşirlerin mütegalibe ile işbirliği yaparak Ümmü Gülsüm'ün hakkının iadesini engelledikleri anlaşıldığından derhal gereğinin yapılarak yıllık 240 kuruştan 3860 kuruş kira bedelinin ödenmesi, mallarının iadesi ve yapılanların İstanbul'a bildirilmesi emredilmiştir¹⁴⁹.

¹⁴⁹ “Silistre valisi Seyyid Hasan Paşa’ya ve Rusçuk Kadısına ve bu hususa mübaşir tayin olunan ? zide fazlühuya hüküm ki, Şerife Ümmügülsüm nam hatunun takdim eylediği arzuhali mefhumunda Rusçuk sakinlerinden pederi Derviş Ağa zade Mustafa’nın hin-i vefatında mezbure Ümmügülsüm sagire bulunmak hasebiyle medine-i mezburede Meydan nam mahalde saat karşısında üç bab tuz mahzenleri ve iki çölmekçi dükkâni ve bir hallaç dükkâni ve Küçük Çarşı nam mahalde üç bakkal dükkâni ve bir eskici dükkânına mutasarrıf olup mümaileyhadan gayri maris-i aheri olmadığından dekakin ve mahzen-i mezkurelere taraf-ı aherden dahl ve taaruz icab etmez iken mütegalibeden bazı kimesneler hilaf-ı şer-i şerif tagallüben zapt ve dekakin ve mahzen-i mezkurelerin on dört seneden beri beher sene icarı olan iki yüz kırk guruşdan üç bin üç yüz altmış guruşu fuzuli ahz ve mezkureye gadr-i külli eylediklerinden ocak tarafından defaatle mübaşirler tayin olunmuş iken bezl-i irtişa ile mübaşirleri iğfal ve yek dil ve yek cihet olarak mümaileyhanın hakkını iptale bais ve baid olunduklarından bahisle seneyn-i mezkure mahsuben lazım gelen ol mikdar guruş hakkını inzimam-ı re’y ve marifetin ve mübaşir marifetiyle yerli yerinde ve icab ve iktiza edenlerden alâ eyyü hal cem ve tahsil ve taraf-ı mümaileyhaya tavsil babında emr-i şerifim südurunu tahrir ve istida etmekle ber vech-i muharrer dekakin ve mehazin-i mezburların on dört senede icarı olmak üzere müctemi olan meblağ-ı mezbur üç bin üç yüz altmış guruşa inzimam-ı re’y ve marifetin ve marifet-i şer ve mübaşir-i merkume marifetiyle tamamen ve kamilen tahsil ve dekakin ve mehazin-i mezburları dahi canib-i miriden furuht ve semeni her neye balığ olur ise mübaşir merkume teslim ve serian ve acilen der saadetime irsal ve tesyid bezl-i cell-i himmet ve sarf-ı küll-i miknet etmek fermanım olmağın te’kiden ve ihtimamen işbu emr-i celilü’l-kadrim ısdar ve (boşluk) ile irsal olunmuştur. İmdi vüsulunda sabık-ı ezker ve dekakin ve mehazinlerin balada tafsil ve beyan olduğu üzere mümaileyhanın pederinden müntakil mehazin ve dekakin-i mezkurelere aherin fuzuli müdahalelerini men ve def’ ve on dört senede icab eden üç bin üç yüz altmış guruş icare bokçasını tagallüben ahz eden merkumlardan bir gün akdem ve bir saat mukaddem inzimam-ı re’y ve marifetin ve marifet-i şer’ ve mübaşir-i merkum marifetiyle alâ eyyü hal tamamen ve kaimile bade’t-tahsil mehazin ve dükkân-ı mezkurları dahi canib-i miriden furuht ve semeni olan mebalığ her neye balığ olur ise mübaşir-i merkuma tesliman der saadetime tesyid ve tavsile bezl-i cell-i himmet ve sarf-ı küll-i miknet eylesin ve sen ki mübaşir-i merkumesin iş bu emr-i şerifimle nezd-i müşarünileyha vusulünde mümaileyha Ümmügülsüm hatuna pederi müteveffayı mümaileyh Derviş Ağa zade’den intikal eden gerek dekakin ve gerek mehazin-i mezkurların senede ikişer yüz kırkar guruşdan on dört senede icab ve iktiza eden üç bin üç yüz altmış guruş icare bokçasını (bohçasını) vezir-i müşarünileyhin inzimam-ı re’y ve marifeti ve marife-i şer ve mübaşeretinle ahz eden mütegalibe-i mezburlardan bade’t-tahsil dükkân ve mehzen-i mezkurları dahi canib-i miriden furuht ve hâsıl olan bahasını

Bahsetmek istediğimiz ikinci belge ise 20 Temmuz 1914 tarihinde Fevziye Gilanî'nin kendi imzasıyla Şam'dan Dâhiliye Nezaretine telgrafla gönderdiği arzuhalidir. Arzuhalde Fevziye Gilanî Şam'da yaşayan babası Gilanizade Farsi Efendi'nin ölümünden sonra erkek kardeşleriyle aynı evde yaşamaya devam ettiğini, irsen mirasla intikal eden arazi ve emlâki paylaşmayarak müşterek olarak tasarruf etme konusunda anlaşıklarını ve erkek kardeşlerinin bu malları idare ettiğini ifade etmiştir. Ancak Fevziye erkek kardeşlerinden gördüğü zulüme dayanamayınca vilâyet makamının emri ile üç sene önce ayrı bir eve taşınmaya mecbur kalmıştır. Bu süre içinde erkek kardeşleri arazi ve emlâk gelirlerinden hissesine düşen payı da gasp edip, ödememişler sefalet içinde kalan Fevziye devlet makamlarından yardım istemek zorunda kalmıştır. Fevziye önce hakkını mahkemede aramış, hakkının gasbedildiği yargılama sonucu tesbit edilmesine rağmen başta Duma kazası kaymakamlığı olmak üzere yetkililer tarafından dikkate alınmayıp, hakları korunmadığı için son çare olarak Dâhiliye Nezareti'ne yazdığı dilekçe ile adaletin gerçekleşmesini, mağduriyet ve sefaletinin giderilmesini istemiştir. Şikâyet dilekçesindeki terminoloji ve üslup ilk örneğimizden oldukça farklıdır.

“Şam'dan Dersaadete Telgraf

Dahiliye Nezaret-i Celilesine,

Şam vücuhundan pederim Gilanizade Farsi Efendi'nin bundan evvel vefatına mebni biraderlerim ile bir hanede sakin olup irsen uhde-mize intikal eden arazi ve emlak beynimizde meş'a' olmakla biraderlerim tarafından idare edilmekte idi. Ancak biraderlerimden gördüğüm zulm ve tasaddiye takat getiremediğimden vilayet-i celilenin emriyle bundan üç sene evvel diğer haneye çıkmağa mecbur oldum. Bu müddet zarfında biraderlerim arazi ve emlak hasulatından hisse-i çarbanemi gasb edip tediye etmemelerinden naşi istimdadeye mecbur kalarak düçar-ı sefalet oldum. Hasılatın hisse-i irsiyemin muhafazası için vilayet-i celileden

maiyetine istishab ve bir gün akdem der saadetime tesyid ve tavsile mezid itina ve dikkat eylesin. Ve sen ki kadı-yı mumaileyhsin sen dahi mucib-i emr-i şerifimle amel ve hareket etmeğin babında ferman-ı alışınam sadur olmuştur”. **BOA**, Fon Kodu: C.ADL, Tarih: 24/N71190, Dosya No: 79, Gömlek No: 4783.

arazinin bulunduğu Duma kazası kaimakamlığına emr istihsal olunmuş iken oraya giden vekili emr-i muhafaza vazifesi olmadığı suretinde cevap verildi. Muhafazaya ehemmiyet verilmediğinden hukukum payimal olmuştur. Gasb edilen hukukum muhakemece dahi sabit iken nazar-ı ehemmiyete alınmamakta olduğundan ve hususiyet-i halime yani aczime nazaran hükümet-i seniyyenin muavenetine nailiyetim mukteza-yı adalet bulunduğundan ve bu senedeki hasıllattan hissem yine cebren gasb edilmekte idiğinden mazduruma ve sefaletime netice verilmek üzere her halde hukuk-ı çarbanemin muhafazasına itina edilmesi hususunun Suriye vilayet-i celilesine emr ve iş'arı adaletname istirhamına cüret eylerim,

Fevziye Gilaniye"¹⁵⁰.

Arzuhalin Dâhiliye Nezareti'ne ulaşmasından sonra Nezaret, Suriye valiliği ve Duha kaymakamlığı arasında yapılan yazışmalar sonucunda Fevziye'nin hakkı iade edilerek, mağduriyeti giderilmeye çalışılsa da ulaşılan sonuç dosyada yoktur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1 Ağustos 1914 tarihli belge de ikinci belge ile benzer özellikler taşımaktadır. Bu kez İmparatorluğun Anadolu topraklarında Yozgat'ın Akdağ Madeni kazası Oluközü köyünden Zeynep'in yine telgrafla (20 Mayıs 1914 tarihli) Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği bir şikâyet dilekçesi söz konusudur. Zeynep'in şikâyeti de Şam'daki Fevziye ile ya da bir buçuk yüzyıl önce Şerife Ümmü Gülsüm'le büyük benzerlik göstermektedir. Zeynep'e babasından intikal eden tapu ile tasarruf ettiği araziye erkek kardeşinin oğlu Abdullah el koymuş, mustantik (sorgu hâkimi) Tefvik Efendi'nin yardımıyla tefviz hükmü olmamasına rağmen arazinin kendisine ait olduğunu gösteren bir tapu elde etmiştir. Bunun üzerine Zeynep kendi imzasıyla tıpkı bir önceki örnekte Fevziye'nin yaptığı gibi Dâhiliye Nezaretine bir arzuhal yazarak, hakkının korunmasını istirham etmiştir. Telgrafi alan Dâhiliye Nezareti Ankara Vilayetine gönderdiği yazıda arzuhalde yazılan konuların araştırılmasını ve şikâyetin gerçekleri yansıtıp yansıtmadığının ortaya konmasını istemiştir. Bundan sonra dosyada Ankara vilayetinin Yozgat mutasarrıflığı ve Dâhiliye Nezareti ile yazışmaları yer almaktadır. Ankara valisi

¹⁵⁰ BOA, Fon Kodu: DH.H Tarih: 26/N/1332, Dosya No: 54, Gömlek No: 12.

adına mektubî Sadık Vicdanî bin Mustafa'nın yapılan soruşturmaya dair Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği yazıda Zeynep'in Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafın mütalaa olunduğu, durumun Yozgat mutasarrıflığına sorulduğu, gelen cevabi yazıda şikâyetçi Zeynep ile erkek kardeşinin oğlu Abdullah arasında mahallinde cereyan eden yargılama sonucunda araziye tecavüzün men'i ve Abdullah'a tapu senedi verilmesi konusunda kaza kaymakamlığından müzekkere gönderildiği, ancak tefviz işlemi ile ilgili bir açıklık olmadığı bildirilmiştir¹⁵¹. Görüldüğü üzere Zeynep mahkemeden bir sonuç alamayınca son çare olarak hakkının iadesi için Dâhiliye Nezareti'ne arzuhal göndermiştir. Burada ilgi çeken noktalardan ilki yargı organının erkekten yana tavır almasıdır. Bir diğer önemli nokta ise ufak bir yerleşim biriminde yaşayan bir kadının hakkını elde edebilmek için her şeyi göze alarak böyle bir girişimde bulunabilmesidir. Dosyada olayın nasıl sonuçlandığı ile ilgili bir bilgi yoktur.

VI. Sonuç

Kıta Avrupa'sında Fransız İhtilali ve bu İhtilalin etkisi ile ortaya çıkan hukuki belgelerde önemli bir yer tutan temel haklardan olan mülkiyet hakkı liberalizmin de temel kavramlarından birisidir. Liberal anlayışa göre bireylerin kendi kişisel özerkliklerini her türlü kişisel ve keyfi güce karşı korumada başarılı olup olamayacakları özel mülkiyetin kabulüne ve güvenliğine bağlıdır. Liberal değerler evreninde özgürlük mülkiyet ve mülkiyet haklarıyla yakından ilişkili değil adeta onunla özdeştir. Bir başka ifade ile mülkiyet hakkına sahip olmayan birey özgür de değildir. Liberal anlayış kişinin mülkiyeti üzerinde tasarruf ehliyeti bir başka ifade ile hukuki işlem ehliyeti varsa bu tür bireyleri yurttaş olarak nitelendirir ve bu suretle sivil toplumun tam üyelerini yönetilmek ve savunulmak ihtiyacında olanlardan ayırır. Bireylerin hukuki statüsünün hatta özgür olup olmadıklarının belirlenmesinde büyük öneme sahip olan mülkiyet hakkı ve mülkiyet ilişkileri (özellikle gayrimenkul mülkiyeti) tarihsel süreç içinde kadının hukuki statüsünün belirlenmesinde –hatta bir adım daha ileri gidilirse siyasal haklara sahip olmasında- de mutlaka dikkate

¹⁵¹ BOA, Fon Kodu: D.HH Tarih: 9/N/1332, Dosya No: 63, Gömlek No: 10.

alınması gereken etkiler yaratmıştır. Nitekim gerek Avrupa gerekse ABD'de kadınların eşitlik ve politik haklar konusundaki mücadelelerinde ilk adımlar evlilik içindeki eşitsizliklerin giderilmesi ve ekonomik haklar konusunda olmuştur. Kadının içinde yaşadığı toplumdaki sosyal ve hukuki statüsünün belirlenmesinde mülkiyet hakları ve aile ve miras hukukundaki konumunun büyük bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Mülkiyet hakları denildiği zaman ise özellikle taşınmaz mallar üzerindeki sahiplik ve hukuki işlem ehliyeti öne çıkmaktadır. Bu nedenle mülkiyet hakları konusunda kadınların taşınmaz mülkiyetine sahip olma oranları ve bu konuda karşılaştıkları güçlükler tebliğimizde anlamlı sonuçlara ulaşmamızda etkili olacaktır.

Batı Hukukunda kadınların mülkiyet hakları denince başta İngiltere ve A.B.D. olmak üzere common law'ın uygulandığı ülkelerde geçerli olan kurallar akla gelmektedir. İngiliz Hukukunda kadınların mülkiyet hakları medeni durumlarına bağlı olmuştur. Evli olmayan kadınlar hukuken "feme sole", evli kadınlar ise "feme covert" olarak adlandırılmıştır. Bu ayırım kadınların mülkiyet hakları ve hukuki işlem ehliyetleri konusunda önemli farklılıklar yaratmıştır. Feme sole olarak nitelendirilen bekâr kadınlar mülkiyet haklarına ve hukuki işlem ehliyetine sahip oldukları için mal varlıkları üzerindeki kontrollerini sürdürebilmişlerdir. Bu kadınlar ebeveynlerine mirasçı olabilmişler, yasal olarak toprak sahibi olmaları konusunda da herhangi bir sınırlama olamamıştır. Bekâr kadınlar vasiyetname düzenlemek yoluyla malvarlıklarını istedikleri gibi paylaşırabilmişlerdir.

Common law'da evli kadınları ifade "feme covert" bu kadınları özel bir hukuki statüye oturtmaktadır. Kavramın temelinde karı ve kocanın Tanrı önünde "tek" olarak kabul edilmesinin hukuk önünde de tek bir şahıs gibi kabul edilmesi gerektiği anlayışı yatmaktadır. Ancak ilgi çekici olan nokta bu tek olarak kabul edilen şahsın koca tarafından temsil edilmesidir. Daha açık ifade edilmesi gerekirse kanunlar önünde karı ve koca tek bir hukuki kişilik haline gelmekte ve kadının tüm malvarlığı kocasına teslim edilmektedir. Kadının hukuki kişiliği tamamen sona ermekte ya da kocasına dâhil olmakta, dolayısıyla hukuki işlem ehliyetinden de mahrum kalmaktadır. Bu durumun doğal sonucu olarak kadının herhangi bir akid yapması mümkün olmadığı gibi davacı ya da davalı sıfatıyla mah-

kemede görülmekte olan bir davaya taraf olabilmesi mümkün değildir. Yine kadın vasiyet yolu ile mallarını dağıtamaz. İngiliz Hukukuna göre evli kadınların taşınır mallarının kocaya ait olduğu kabul edilmektedir. Koca bu malları isterse satabilir. Evli kadınların ev, arazi gibi taşınmazlar üzerindeki mülkiyet hakkı devam etmekle birlikte bu mallarla ilgili herhangi bir hukuki işlem yapma yetkileri yoktur. Bir başka ifade ile bu gayrimenkulleri satamaz, kiraya veremez, rehin işlemi gerçekleştiremez. Bu işlemleri yapabilmesi için kocasının izni gerekir. Hatta kira karşılığı aldığı nakit bedel yani para taşınmaz olarak kabul edildiği için bu para da kocaya ait olur. Koca için karısının taşınmazları üzerindeki belki de tek sınırlama karısının rızası olamadan bu malları hibe edememesidir. İngiltere’de kadınların mülkiyet hakları konusunda esas büyük değişiklik 1882 yılında gerçekleşmiştir. 18 Ağustos 1882 çıkarılan ve 1 Ocak 1883’ten itibaren yürürlüğe giren Evli Kadınların Mülkiyet Hakları Yasası ile evli kadınlara kendi malvarlığına sahip olma ve malvarlığını idare etme hakkı tanınmıştır. 1882 tarihli yasa ile yüzyıllardır süren Common Law’ın coverture doktrini radikal bir değişime uğramış, kadınlara hukuki kişilik tanınarak mahkemeler karı ve kocayı iki ayrı hukuki taraf olarak kabul etmeye zorlanmıştır. Yeni yasa ile kadınlar kendi malvarlıklarına sahip olabilecekler ve bu mallar üzerinde alım-satım da dâhil olmak üzere her türlü hukuki işlemi yapabileceklerdir. Davalarda taraf olabilme ehliyetini kazanmışlardır. Sahip olunan haklar kadınlara sorumluluklar da getirmiştir. Artık evli kadınlar borçlarından ve neden olacakları zararlardan kendileri sorumlu olacaklar, herhangi bir ticari faaliyette iflas yasaları önünde kendi hukuki kişilikleri ile temsil edileceklerdir. İngiliz örneğinde dikkat çekici olan nokta kadınların mülkiyet hakları konusundaki kazanımlarının eğitim haklarının da desteğiyle kadınların siyasi haklara özellikle oy hakkına sahip olmalarıyla sonuçlanacak bir tarihsel dönüşüme yol açmasıdır.

Kadınların mülkiyet hakları konusunda benzer gelişmeler common law’ın uygulandığı diğer ülkelerde de yaşanmıştır. Örneğin benzer kural-
ların geçerli olduğu ABD’de 19. Yüzyıldan itibaren eyalet eyalet çıkarılan yasalarla kadınlar mülkiyet hakları konusunda önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Fransız ve Alman Hukukununun da bazı farklılıklar olmakla birlikte kadınların mülkiyet hakları konusunda Common Law’dan etkilendiği görülmektedir. Fransa’da Code Napoleon’dan başlayarak, Prusya’da ise

1794 yılındaki Medeni Kanun'dan itibaren kadınların mülkiyet hakları konusunda olumlu gelişmelerin başladığı söylenebilir. İsveç ise konu ile ilgili ilgi çekici bir örnek olup, kadınların taşınmaz malları üzerinde yalnız kocalar değil kadının erkek akrabalarının da önemli yetkileri olduğu görülmektedir. İsveç Hukukundaki bazı düzenlemeler Osmanlı Hukuku ile benzerlikler göstermektedir. İsveç'te erkek ve kız kardeşler birlikte mirasçı oldukları zaman erkekler kız kardeşlerinin iki katı kadar pay almışlardır. Evli bir kadının taşınmaz malları satılacağında Osmanlı Hukukundaki asebe hısımlara benzeyen baba tarafından erkek akrabalarının onayının alınması zorunlu olmuştur.

Gerek ABD'de gerekse Avrupa ülkelerinde dikkat çeken nokta kadınların mülkiyet hakları konusundaki taleplerinin ve bu konuda yapılan reformların vatandaşlık ve oy hakkı gibi siyasi hak talepleriyle eş zamanlı olarak yürümesidir.

Osmanlı Hukukunda ise kadınların hukuki işlem ehliyeti ve mülkiyet hakları ile ilgili düzenlemeler İslam Hukuku'nun konu ile ilgili kuralları çerçevesinde gerçekleşmiştir. Ancak burada unutulmaması gereken nokta miri arazi ve vakıf arazilerin mirasla intikalinde örfî hukuk kurallarının geçerli olduğudur. Osmanlı Hukukunda kadınlar hukuki bir kişilik olarak kabul edilmişler, akıllı, baliğ ve reşitlerse tıpkı erkekler gibi hukuki işlem ehliyetine sahip olmuşlardır. Bu çerçevede satım, icare, hibe, rehin, vakıf, vasiyet gibi her türlü hukuki işlemi yapabilmişlerdir. Ayrıca davada taraf olabildikleri gibi evlilik kadınların hukuki işlem ehliyeti üzerinde hiçbir değişiklik yaratmamıştır. İslam Hukukundaki hükümlere uygun olarak Osmanlı Hukukunda eşler arasında mal ayrılığı rejimi kabul edilmiştir. Kadın malvarlığını kocasına teslim etmek zorunda olmadığı gibi kocasının iznini almadan malları üzerinde her türlü hukuki tasarrufta bulunup, her türlü hukuki işlemi gerçekleştirebilmiştir. Bir başka ifade ile mal ayrılığı rejimi çerçevesinde tam eda ehliyetine sahip bir kadın evli de olsa niteliği ne olursa olsun mali boyutu olan sözleşmeleri yapabilmıştır. Osmanlı Hukukundaki hukuki düzenlemeler mülkiyet hakları ve hukuki işlem ehliyeti konusunda kadınlar ve erkekler için farklı kurallar belirlemediği gibi bu hakların kullanışı konusunda kadınların evli ya da bekâr olmasının da bir önemi yoktur.

Çalışmamızın ana eksenini Osmanlı Devleti'nde kadınların teorik olarak sahip oldukları mülkiyet haklarının uygulamaya nasıl yansıdığı oluşturmaktadır. Bunun için farklı yüzyıllar ve farklı coğrafyalardaki örnekler kullanılarak şer'iyeye sicilleri ve arşiv belgeleri incelenmiştir. Bu çerçevede işe tereke kayıtlarından başlanarak kadın ve erkeklerin terekeleri karşılaştırılmıştır. Belli bir düzeyde servete sahip olan kadın ve erkek murislere bakıldığında zaman erkeklerin terekelerinde ev, bağ, bahçe, tarım arazisi, çiftlik gibi taşınmazlara sıkça rastlanırken kadınların servetlerinin daha çok kişisel eşyalar ve taşınır mallardan oluştuğu tespit edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde kadınlar mehir, hibe, alım satım ve miras yoluyla taşınmaz sahibi olup, bunlardan taşınmaz sahibi olmada en etkili yol miras olmuştur. Çeşitli şekillerde gayrimenkul edinebilen Osmanlı kadınlarının öldükleri zaman neden terekelerinde bu kadar az taşınmaza rastlanmaktadır sorusunun peşinden gittiğimizde bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Taşınmaz malların alım-satım işlemlerinde son derece etkin olan kadınlar satın aldıklarından daha sık satmışlardır. Çünkü tasarruflarını daha çok nakit para şeklinde muhafaza etmeyi tercih etmişlerdir. Kadınların gayrimenkullerini paraya tahvil etme sebebi belki de bu şekilde malvarlıklarını korumanın daha kolay olacağı düşüncesidir. Çünkü başta arazi olmak üzere taşınmaz mallar kocalar, erkek kardeşler, yeğenler, amcalar gibi erkek akrabaların ve bazı devlet görevlilerinin ya da o yerleşim yerindeki erkeklerin iştahını kabartmış, daha savunmasız görülen kadınların taşınmaz mallarına sık sık tecavüzler gerçekleşmiştir. Çalışmamızda kullandığımız arşiv belgesi örnekleri bu düşüncemizi kanıtlar niteliktedir. Kadınların şer'iyeye mahkemelerine götürdükleri davalar ve İstanbul'a yazdıkları şikâyet dilekçelerinin büyük bir bölümü el konulan miras payları ya da çeşitli gayrimenkullerine yapılan haksız saldırılar ve el koymalarla ilgilidir.

Osmanlı Devleti'nde kadınlar mülkiyet hakları ile ilgili bir problem yaşamışlarsa ilk önce buldukları yerdeki mahkemelerde haklarını aramışlardır. Eğer yargı organından istedikleri sonucu alamazlarsa son çare olarak İstanbul'a şikâyet dilekçesi yazmışlardır. İncelediğimiz belgelerde Rahimeler, Ümmü Gülsümler, Fevziye Gilaniler, Züleyhalar, Aşşeler, Zeynepeler gibi Müslüman kadınlar kadar Serbuhiler, Siyo'lar, Saralar gibi

gayrimüslim kadınların da mülkiyet haklarına yapılan saldırılar konusunda Padişahın adaletine sığındıkları görülmektedir. Kadınların hak arama sürecinde kadı, naip, mahkeme başkâtibi gibi yargı gücünü temsil eden ya da yürütme gücünün temsilcilerinin de erkekleri kolladıkları görülmüştür.

Kadınların dilekçelerinde daikkat çeken nokta bu dilekçelerinin özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki süreçte genel değişimin bir parçası olarak farklılaşması ve içerdiği politik tonun belirginleşmesidir. II. Meşrutiyet dönemi ile birlikte değişime uğrayan arzuhaller Sultanın adaletinden medeni ve anayasal haklara dayanan yeni bir adalet sistemine geçişi simgelemektedir. Artık istenen bir lütuf değil, hukuka uygun olarak hakların iadesidir. “Devletlü, inayetlü, merhametlü efendim sultanım hazretleri devletle sağ olsun” diye başlayıp, “bende” ya da “cariyeniz” şeklinde biten dilekçelerin yerini “Dahiliye Nezaret-i Celilesine” şeklinde başlayıp, “adaletname istirhamına cüret eylerim” diye biten ve altına kadınların kendi isimlerini yazıp imzaladığı dilekçeler almıştır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi D.HH tasnifinde bulunan 26/R/1332 tarihli belgede karşımıza çıkan bilgiler bize kadınların hukuken sahip oldukları mülkiyet haklarının, özellikle taşınmaz mülkiyeti konusunda uygulamada nasıl yok sayılabildiği, bu hakları elde edebilmek için nasıl zorlu bir mücadele vermek zorunda kaldıkları ve merkezdeki yöneticilerin tüm çabalarına rağmen kadınların mülkiyet haklarına tecavüz eden erkeklerin bazen yargı desteğini de alarak istediklerini elde edebildiklerini göstermesi açısından ilgi çekicidir. Bu belge aynı zamanda çalışma boyunca anlattıklarımızın kısa bir özeti olup, haklara hukuken sahip olmanın tek başına yeterli olmadığını uygulamanın, onları uygulayacak kadroların, toplumsal yapı ve toplumda hâkim olan anlayışın da aynı derecede öneme sahip olduğunu göstermektedir. Son olayımızın kahramanı bu kez arşiv belgesinde tanımlandığı üzere Abdülkadir Kemali Paşa'nın kızı ve Hüseyin Nazım Bey'in karısı Fatma Züleyha Hanımdır. İncelediğimiz dosya Züleyha Hanım'ın 13 Ekim 1913 tarihinde Dâhiliye Nezaretine gönderdiği bir arzuhalle başlamakta ve dosya Dâhiliye Nezaretine ve Adana Valiliği arasındaki çok sayıda yazışmadan oluşmaktadır. Züleyha Hanım'ın dilekçesinden olayın dört yıl önce başladığı anlaşılmaktadır.

Yönetici sınıftan önemli bir şahsın bir Paşa'nın kızı ve yine etkili birinin karısı olmasına rağmen bu süreçte hakkını elde etme konusunda başarıya ulaşamaması dikkat çekicidir.

13 Ekim 1913 tarihli dilekçesinde Züleyha Hanım dört sene önce Adana'nın Osmaniye kazasında babasından intikal eden ve 36 yıldır nizasız ve fasılasız zilyed olduğu Kepir Çiftliği arazisinin bir kısmının kanuna aykırı olarak Osmaniye İdare Meclisi kararı ve zabıta marifetiyle elinden alınarak hakkı karar iddiasında bulunan kişilere teslim edildiğinden şikâyet etmektedir. Dilekçede üç buçuk yıl önce Dâhiliye Nezareti ve Defter-i Hakani tarafından arazinin kendisine teslimi konusunda verilen emirlere mahallinde uyulmadığını, bundan cesaret alan hasımlarının çiftliğini kasden ateşe vererek yaktıklarını, hayvanlarını çaldıklarını, arazi üzerinde yaşayan çiftçilerin evsiz ve ürünsüz kaldıklarını ifade etmektedir. Züleyha Hanım benzer eylemleri yapacaklara ibret olması, hükümetin gücünü göstermesi ve adaletine örnek olması için bu işin faileri hakkında kanuni takibat yapılmasını, şiddetle cezalandırılmalarını ve zarar ziyanının tazmini için mahalline emir gönderilmesine talep etmektedir.

Bu arzihal üzerine Bâb-ı Âli Müsteşarı'nın Adana Valisine gönderdiği yazıda Züleyha Hanım'ın Osmaniye kasabasında tasarruf iddiasında bulunduğu arazinin babası Abdülkadir Kemali Paşa'dan intikal ettiğine dair belge olduğu, 22 Nisan 1911 tarihinde livaya konu ile ilgili olarak gönderilen emirlerin ifa edilmediği, seri biçimde bu emirlerin yerine getirilip, keyfiyetin İstanbul'a bildirilmesi istenmiştir. Merkezden gönderilen bu yazı üzerine Adana valiliği 21 Mart 1914'te durumu arazinin bulunduğu Dört Yol kaymakamlığına sormuş, kaymakamlık 24 Mart 1914 tarihli yazısı ile cevap vermiştir. Kaymakamlığın bu yazısı hukuki açıdan gelinen noktayı ortaya koyması açısından içler acısıdır. Yazıya göre "kaza meclisi 14 Nisan 1910 tarihinde Züleyha Hanım'ın arazisine müdahale edenlerin men edilmesi yönündeki kararına binaen 29 Aralık 1910'da gönderilen emirname ile müdahillerin men'i ve müdahaleye devam etmeleri durumunda mütecavizlerin derdest edilerek adliyeye tesliminin emredilmesi üzerine bunlardan bazıları Adliyeye gönderilmiş ise de idare meclisi 27 Temmuz 1911 tarihinde verdiği bir kararla bu gibi davalarda Nizamiye Mahkemelerine müracaat edilmesi gerektiğini kabul ederek 14 Nisan 1910 tarihli kararını fesh etmiştir. Böylelikle kaza

meclisinin kararının geçersiz kılındığı iddiası ile araziye müdahale eden kişilerin cezalandırılmayarak, beraat etmelerine karar verilmiştir. Ayrıca bu kişilerin arazinin 42 senedir tapu sahipleri olduklarını ve 10 Nisan 1910 tarihli kararın gıyaben ve tetkik edilmeden verildiğini, kararda gasbedildiği iddia edilen arazinin sınırlarının bile tespit edilmediğini ileri sürerek mutasarrıflığa başvurmuşlardır. Bunun üzerine Liva İdare Meclisi iddia sahih ise iade-i yed davasının yeniden tetkikine ve davanın yeniden görülmesine karar vermiştir. Ancak ilk duruşmaya araziye müdahale ettiği iddia edilen kişiler, ikinci duruşmaya da Züleyha Hanım'ın vekili olan kocası Hüseyin Nazım Bey gelmemiştir. Bu sırada 14 Nisan 1910 tarihli kararı İdare Meclisi üyelerinden sadece Tahrirat Kâtibi sabıki Aziz Efendi'nin imzaladığı İdare Meclisinde yer alan kaymakam, kadı, tahrirat kâtibi ve üç üyenin imzasının olmadığı anlaşılmıştır. Bu kişilere ulaşma imkânı da yoktur. Çünkü bazıları ölmüş, bazıları da livayı terkedip başka yere gitmişlerdir." Görüldüğü üzere Dört Yol Kaymakamlığının cevabı Züleyha Hanım'ın arazisinin iade edilmemesi için olay yerinde hukukun hiçe sayıldığını göstermektedir.

Adana vilayeti Dört Yol Kaymakamlığının yazısını Dâhiliye Nezaretine ulaştırınca Dâhiliye Nezareti Müsteşarı tekrar Adana Valiliğine bir yazı göndermiştir. Yazıda Defteri Hakani'de yapılan araştırma sonucunda arazinin mutasarrıf-ı hakikisinin Fatma Züleyha Hanım olduğunun anlaşıldığı, 26 yıldır babasından intikal eden bu araziye nizasız ve fasılasız tasarruf ettiği, karşı tarafın hakkı karar konusundaki belgelerinin sahte olduğunun anlaşıldığı, bu güne kadar mahalline gönderilen emirlere rağmen işin kasden sürüncemede bırakılarak adaletin gerçekleşmesinin engellendiği, bu nedenle derhal emirlere uyulması emredilmiştir. Ayrıca emirlere rağmen işlemin ertelenmesine neden olanların hakkında mahkemece tahkikat yapılması, çiftliğe tecavüz eden, yakan ve hayvanları çalanların hakkında ilgili kanun hükümlerinin uygulanması ile ilgili olarak yapılanlarla, bu emirlere uymayan kişilerin isimlerinin en kısa sürede Dahiliye Nezaretine bildirilmesi emredilmiştir¹⁵². Bundan sonra ne olduğu Fatma Züleyha Hanım'ın hukuki mücadelesini başarı ile sona erdirip erdirmede olduğu konusunda dosyada başka bir bilgi bulunmamaktadır.

¹⁵² BOA, Fon Kodu: D.HH Tarih: 26/R/1332, Dosya No: 74, Gömlek No: 11.